

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Hrad Frýdlant a jeho edukační program

Bakalářská práce

Autor: Žaneta Wudyová
Studijní program: B7105 – Historické vědy Bc.
Prezentace a ochrana kulturního dědictví
Vedoucí práce: Mgr. Irena Kapustová

Zadání bakalářské práce

Autor:	Žaneta Wudyová
Studium:	F15BP0218
Studijní program:	B7105 Historické vědy
Studijní obor:	Prezentace a ochrana kulturního dědictví
Název bakalářské práce:	Hrad Frýdlant a jeho edukační program
Název bakalářské práce Aj:	The Frýdlant Castle and its Educational Program

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat státním hradem Frýdlant a jeho edukačním programem pro 2. stupeň ZŠ a pro SŠ. Práce bude rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část bude věnována historii kraje a hradu Frýdlant, jeho architektonickému vývoji, dějinám odívání, proměnám interiérů a životu na hradech ve středověku. V praktické části autorka vytvoří celkem čtyři varianty pracovních listů, z nichž budou dvě pro žáky 2. stupně ZŠ a dvě pro žáky SŠ. Spolu s pracovními listy představí listy metodické a uvede jejich řešení. Součástí bude prohlídka pro žáky a v případě naplnění předpokladů vznikne na SHZ Frýdlant edukační program pro školní skupiny.

SOA Litoměřice, p. Děčín, f. Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallasů, Frýdlant SOA Litoměřice, p. Děčín, f. Velkostatek Frýdlant ANDĚL, Rudolf - KARPAŠ, Roman a kol., Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor, Liberec 2002. BERANOVÁ, Magdalena, Jídlo a pití v pravěku a ve středověku, Praha 2011. BRYCH, Vladimír, Hrady a zámky Libereckého kraje, Liberec 2002. CERMANOVÁ, Pavlína, Jeden den ve středověku, Praha 2014. DURDÍK, Tomáš, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 2002. DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, Dvory a residence ve středověku. III, Všední a sváteční život na středověkých dvorech, Praha 2009. KALINA, Pavel, Dějiny středověké architektury, Praha 2008. LE GOFF, Jacques, Encyklopedie středověku, Praha 2002. LE GOFF, Jacques, Středověký člověk a jeho svět, Praha 2003. MENCLOVÁ, Dobroslava, České hrady. Díl I., Praha 1972. NACHTMANNOVÁ, Alena - K LAPETKOVÁ, Olga (edd.), Oděv v Čechách ve středověku a raném novověku. Sborník příspěvků ze specializované konference uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze 14. října 2015, Praha 2015. SEDLÁČEK, August, Hrady, zámky a tvrze království Českého X. Boleslavsko, Praha 1895. SCHEYBAL, Josef Václav, Státní hrad a zámek Frýdlant, Frýdlant v Čechách 1983. SVOBODA, Milan HEINZL, Jan, Hrabata z Gallasu, Clam-Gallasu a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni, Liberec 2015. SVOBODA, Milan a kol., Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas. Stručná biografie. Edice životopisného nástinu od Johanna Rittera z Rittersberku z roku 1838 s komentáři, Liberec 2012. ŠIMŮNEK, Robert, Reprezentace české středověké šlechty, Praha 2013.

Garantující pracoviště:	Historický ústav, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Irena Kapustová
Oponent:	Mgr. Hana Šebestová
Datum zadání závěrečné práce:	18.12.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 3. 5. 2018

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat paní Mgr. Ireně Kapustové za vedení práce a veškerou pomoc, čas, trpělivost, cenné rady i připomínky. Poděkování také patří PaedDr. Zdeňce Hrdinové za umožnění testování edukačního programu s žáky prvního ročníku Gymnázia Frýdlant. Rovněž bych chtěla poděkovat Michalu Nguyenovi za odbornou pomoc a Marcinu Henryku Moskalovi za vstřícnost a ochotu, které se mi dostalo na Státním hradu a zámku Frýdlant.

Anotace

WUDYOVÁ, Žaneta, *Hrad Frýdlant a jeho edukační program*. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018. Bakalářská práce.

Cílem práce je shrnout historii Státního hradu a zámku Frýdlant a pro hrad vytvořit edukační program. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se věnuje historii kraje a komplexu hradu a zámku Frýdlant – jeho majitelům a architektonickému vývoji, dále dějinám odívání, životu na hradech a utváření šlechty ve středověku. Praktická část obsahuje celkem čtyři varianty pracovních listů, z nichž jsou dvě pro žáky 2. stupně základních škol a dvě pro žáky středních škol. Spolu s pracovními listy je předloženo jejich řešení, listy metodické a text pro průvodce vedoucího exkurzi.

Klíčová slova: hrad, Státní hrad a zámek Frýdlant, edukační program, pracovní listy, Frýdlant

Annotation

WUDYOVÁ, Žaneta, *The Frýdlant Castle and its Educational Program*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2018. Bachelor Degree Thesis.

The goal of this thesis is to summarize the history of the State castle and chateau Frýdlant and to create an educational program for it. The thesis is divided into a practical and theoretical part. The theoretical part is devoted to the history of the region and also the history of the castle Frýdlant, its architectural development, the historical attire, the life in the castles in general and shaping of the nobility in the middle Ages. The practical part includes four variants of worksheets. Two of them are for the pupils of secondary school and the other two for high school students. Besides worksheets the practical part also includes the solution, methodological sheets and a text for a tour guide.

Key words: castle, State castle and chateau Frýdlant, educational program, worksheets, Frýdlant

Obsah

Úvod.....	8
1. Hrad Frýdlant.....	11
1.1 Historie regionu.....	11
1.2 Historie komplexu.....	11
1.3 Architektonický vývoj objektu.....	15
2. Život na hradech	18
3. Dějiny odívání.....	23
4. Aristokracie.....	29
5. Edukační program.....	33
5.1 Seznam pracovních a metodických listů.....	33
5.2 Exkurze s pilotní skupinou.....	86
Závěr	87
Seznam pramenů a literatury	89
Přílohy.....	92

Úvod

Bakalářská práce s názvem *Hrad Frýdlant a jeho edukační program* shrnuje historii objektu Státního hradu a zámku Frýdlant ležícího na severu Čech. Cílem práce je vytvořit dosud neexistující edukační program pro historický objekt, a přiblížit tak veřejnosti život ve zvoleném období dějin na kulturní památce. Ačkoli hrad získal v průběhu šestnáctého století renesanční podobu a z původního gotického vzhledu se zachovalo pouze jádro, některé fragmenty nacházíme na památce i dnes. Zachované architektonické prvky slouží jako záchytné body pro úkoly v pracovních listech. K prezentaci je vybrán středověk, protože se stal nejvíce opomíjenou érou při prohlídkách hradu.

V první části práce se věnuji historii dnes Státního hradu a zámku Frýdlant, bydlení na hradech, dějinám odívání a utváření šlechty. Ve druhé části předkládám vytvořený edukační program pro žáky základních a středních škol.

Při zpracování tématu bakalářské práce jsem využila postupně metodu heuristickou, analytickou, syntetickou a komparativní. První fází bylo získání, shromáždění a vyhodnocení historických pramenů a literatury. Následoval jejich rozbor, shrnutí a srovnání poznatků.

Veřejnost by měla díky projektu poutavým způsobem získat představu o skutečném životu na hradě. Program má formu funkčních pracovních listů ve dvou verzích pro žáky základních škol a ve dvou pro žáky středních škol, které budou ilustrovat a doplňovat exkurzi vedenou průvodcem. Součástí pracovních listů je jejich řešení, listy metodické a text určený pro průvodce vedoucího exkurzi. Projekt byl testován na podzim roku 2017 pilotní skupinou z Gymnázia Frýdlant pro praktické zhodnocení průběhu exkurze. Předkládaný program splňuje předpoklady k využívání v běžném turistickém provozu SHZ¹ Frýdlant.

K tématu práce mě inspiroval současný trend ve zpřístupňování historických objektů dětem. Velká část prohlídek je koncipovaná jako „prohlídka s princeznou“, ačkoli objekt nikdy královský nebyl. Děti jsou odmala vedeny k představě, že na každém hradu a zámku žil král, královna a princezna. Tato dezinterpretace ovlivňuje jejich pohled na život v minulosti. Často jsou ovlivněni i rodiče, kteří po předchozích zkušenostech žádají v památkových objektech představitele panovnických rodin. Pokud povedeme žáky již od mladšího školního

---

¹ Zkratka pro označení *Státního hradu a zámku*.

věku ke správnému pohledu na historii zábavnou formou – použijeme např. pracovní listy doplňující exkurze v rámci školní či mimoškolní výuky, můžeme v dětech budovat zájem o historii a později podpořit správnou orientaci v ní.

Základním zdrojem práce je literatura. K hradu a zámku Frýdlant poskytuje dostatek informací pro orientaci v tématu. V některých publikacích se odráží doba vzniku. Část publikovaných informací pochází z druhé poloviny dvacátého století a podléhá ideologizovanému výkladu dějin.² Nejnovější souhrnná publikace o historii objektu a celého regionu pochází z roku 2002.³ Se stejným problémem neaktuálnosti se potýká text pro průvodce SHZ⁴ od J. V. Scheybala⁵ v poslední upravené verzi od Jany Pavlíkové z roku 2002. Text nebere v potaz nové vědecké výsledky ani trendy. Autoři označují majetky Františka Ferdinanda Gallase za „*panství, na nichž byli poddaní nejvíce utlačováni. V letech osmdesátých dostoupilo vykořisťování k svému vrcholu a vedlo k četným bouřím...*“⁶ Historií objektu se v současnosti jako jeden z mála historiků zabývá Milan Svoboda. Jím vydané publikace a články se zabývají průřezově obdobím od středověku po poslední majitele.⁷

Literatura věnovaná životu na hradech je adekvátní archeologickým poznatkům o každodennosti ve středověku. Významnými objevy přispěl archeolog Tomáš Durdík,⁸ který graficky ztvárnil podobu frýdlantského hradu. Stavebnímu vývoji hradů se v minulém století věnovala Dobroslava Menclová,⁹ jež navrhla typologii hradů se zřetelem k jejich obytným částem.

---

²Rudolf ANDĚL – Jan KABÍČEK, *Hrady a zámky Libereckého kraje*, Liberec 1959.

³Rudolf ANDĚL – Roman KARPAS a kol., *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002.

⁴Zkratka pro označení *Státního hradu a zámku*.

⁵Josef Václav SCHEYBAL, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, Frýdlant v Čechách 1983.

⁶V textu z doby marxistické historiografie se také dočítáme: „*František Ferdinand Gallas se nechvalně proslavil ve sporu s poddanými, vedenými Ondřejem Stelzigem. Právě tehdy se zhoršily životní podmínky obyvatelstva v důsledku nesmírného sociálního a hospodářského útlaku natolik, že mluvíme od této doby o nevolnictví. Majitel panství, František Ferdinand, se snažil vytěžit ze svých statků co možná nejvíce, aby mohl žít rozmařilým stylem pravého barokního šlechtice. Zatěžoval lid novými a novými povinnostmi, nebývalými službami a robotami a nevynechal ani jedné příležitosti, která by umožnila zvýšit výnos jeho hospodářství.*“ (J. V. Scheybal, *Státní hrad...*, s.11)

⁷Milan SVOBODA, *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. století*, Praha 2011.

Milan SVOBODA – Jan HEINZL, *Hrabata z Gallasu, Clam-Gallasu a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni*, Liberec 2015.

⁸Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2002.

⁹Dobroslava MENCLOVÁ, *České hrady. Díl I.*, Praha 1972.

Archiválie k hradu a zámku se nachází ve Státním oblastním archivu Litoměřice, pobočce Děčín, fondu Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallasů a fondu Velkostatek Frýdlant. Nejstarší dochované prameny uložené v SOA Litoměřice pochází ze 14. století. První dochovaný písemný pramen o hradu ze 7. února roku 1278 je uložen v Rakouském státním archivu ve Vídni.

Volba tématu pro mě znamená zviditelnit současný trend „prohlídek s princeznou“ a zároveň problematiku zpřístupňování památkových objektů veřejnosti a speciálně dětem. Od roku 2013 provázím na Státním hradu a zámku Frýdlant mimo jiné školní skupiny. Pro případy exkurzí chybí konkrétní a zážitkový edukační program. Zaměstnanci musí sami vymýšlet, čím prohlídku ozvláštní. Někteří z průvodců nedokážou zaujmout malé posluchače a prohlídka se stává nezáživnou. Svou bakalářskou prací chci přispět k tomu, aby každý památkový objekt z výše uvedených důvodů disponoval edukačním programem pro mládež.

1. Hrad Frýdlant

1.1 Historie regionu

Osídlení Frýdlantska bylo podle archeologických výzkumů jisté už v 9. až 10. století. Tehdy byl výběžek součástí českého státu, ačkoli život zde hranicí nekončil. Území bylo od nepaměti napojeno na jižní partie Horní Lužice a dříve nepřístupný val Jizerských hor spíše zabraňoval proniknutí do českého vnitrozemí. Značnou izolaci ještě umocňoval fakt, že výběžek hospodářsky tíhnul k Žitavě. Nejvýznamnějšími městy v okolí byl Zhořelec (dnes rozdělen mezi Německo a Polsko) a Žitava (dnes v Německu).¹⁰ V blízkosti Frýdlantska se v Lužici nacházelo mnoho dalších městeček, která svými kontakty ovlivňovala významně jeho vývoj nejen ve středověku. Přes region vedla obchodní stezka z jihu směrem do Žitavy a z Frýdlantu dále na sever do Zhořelce, což mělo pozitivní důsledky pro vývoj kraje. Historický vývoj regionu byl vždy úzce spojen se šlechtickým rodem sídlícím ve Frýdlantu. Ve středověku měla každá feudální rodina statky i mimo hranice království, a proto zůstal v oblasti Frýdlantu pro dědice jediný hrad bez nutnosti budování dalších objektů. Hrad byl vybudován v polovině třináctého století nad řekou Smědou, na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století k němu byl přistavěn zámek a komplex se dále rozšiřoval.¹¹

Název města i šlechtického sídla nese stejné označení Frýdlant – původně Friedland. Jméno vzniklo z němčiny, přesněji ze slov Frieden (znamenající mír či klid) a Land (označující zemi). Název měl tedy vyjadřovat místo klidu a přeneseno na funkci hradu také zajistit kraji mír.¹²

1.2 Historie komplexu

Gotický hrad nechali v polovině třináctého století vybudovat Ronovci, kteří na území dnešního Frýdlantu vytvořili rozsáhlé panství. Roku 1278 jim

---

¹⁰ Současné německé názvy měst nesou odlišná označení. Německá část města Zhořelec se nazývá Görlitz a polská část Zgorzelec. Německé označení města Žitava je Zittau. (R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko...*, s. 34–36.)

¹¹ R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko...*s. 34–36.

R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrad...*, s. 165.

August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého X. Boleslavsko*, Praha 1895, s. 178–192.

¹² R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko...*, s. 37.

J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 3.

objekt odebral Přemysl Otakar II. a prodal ho Rulkovi z Biberštejna. Smlouva o koupi hradu z února 1278 je první písemnou zmínkou o existenci hradu ve Frýdlantu.¹³

Biberštejni své sídlo ve Frýdlantu spravovali téměř tři sta let a vždy byli katolíky věrnými svému králi. Během 14. století se území rozšířilo o nové kolonizační vsi. Urbář zaznamenává povinnosti poddaných ve 31 vsích a městě Frýdlant. Pramen ovšem neuvádí všechny vesnice v tehdejším panství rodu.¹⁴

Po vyměření Biberštejnův prosinci 1551 majetek propadl české královské komoře a roku 1558 ho od komory odkoupil Bedřich z Redernu. Nejvýznamnějšími majiteli rodu byli Melchior s manželkou Kateřinou, rozenou Šlikovou, kteří nechali hrad rozšířit o renesanční zámek. Císařský rada a polní maršál Melchior zemřel roku 1600 a za nezletilého syna Kryštofa spravovala majetek Kateřina. Hraběnka se snažila zvýšit svůj výnos podporou řemesel, těžby a zpracování železa a cínu. Po manželovi musela platit velké dluhy, ale i přesto získala vysoký kapitál, se kterým mohla zaplatit například honosnou rodinnou hrobku v kostele Nalezení sv. Kříže. Již dospělý Kryštof se zúčastnil povstání českých stavů a po porážce byl nucen uprchnout do Slezska.¹⁵

Jednou z nejznámějších osobností je generál třicetileté války Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna, majitel objektu v letech 1622–1634. Valdštejn získal Frýdlant velmi výhodně jako konfiskát po Redernech a proslavil ho v historii díky vzniklému Vévodství frýdlantskému. To sahalo od Frýdlantu po Cidlinu na jihu a od Kravař na západě po Trutnov na východě. V době války přes území nepochodovala žádná cizí vojska, a proto se zdejšímu kraji říkalo Terra Felix, čili šťastná země. Frýdlant nebyl sídelním městem a generál zámek navštívil pouze čtyřikrát. Albrecht z Valdštejna byl spolu se svými důstojníky zavražděn 25. února roku 1634 v Chebu za údajné samostatné

---

¹³Julius HELBIG – Albert HIRTZ, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der edlen Heren von Biberstein und ihrer Güter*. Reichenberg 1911, s. 22.

R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko...*, s. 37.

J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 3.

¹⁴SOA Litoměřice, p. Děčín, f. Velkostatek Frýdlant, inv.č. 505, ev.č. 1038.

R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky...*, s. 166–167.

Lucie PRANDNEROVÁ, Frýdlantský urbář, www.academia.edu, 20. 4. 2018, dostupné online (http://www.academia.edu/7605683/Fr%C3%BDdlantsk%C3%BD_urb%C3%A1%C5%99)

J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 4–5.

¹⁵J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 5–7.

M. SVOBODA, *Redernové...*, s. 79–93.

vyjednávání se Švédy, a především za jeho mimořádné úspěchy a s nimi získanou moc a bohatství.¹⁶

Významnou epochu pro objekt i kraj započal rod Gallasů roku 1634, kdy získal bývalý Valdštejnův generál – hrabě Matyáš Gallas Frýdlant jako odměnu za provedené spiknutí. Gallasové pocházeli ze Štýrska a původně nevýznamný a chudý rod se díky nově nabytým statkům dostal do popředí. Matyáš na Frýdlantu nepobýval, a to také z důvodu, že již roku 1634 dobyli a oblehli hrad Švédové. Švédská posádka se tu střídala s císařskou armádou od roku 1634 do roku 1645. Do let 1648 až 1649 se zde pevně usídlili Švédové. Po jejich odchodu vlastnili panství dva Matyášovi synové – František Ferdinand a Antonín Pankrác.¹⁷

František Ferdinand odkoupil od svého bratra půlku panství, a tak se stal jediným majitelem Frýdlantu. Musel nést těžkosti doby po třicetileté válce a znám byl především kvůli později úspěšně potlačené selské bouři vedené Andreasem Stelzigem. Jeho nejvýznamnějším počinem bylo založení kláštera v Hejnicích a na tomto místě vznik rodové hrobky.¹⁸

Jan Václav Gallas se na Frýdlantě mnoho času nezdržoval, jelikož zastával vysoké státnické funkce a byl významným diplomatem. Stal se nejvyšším maršálkem v Čechách, byl jmenován císařským královským tajným radou a poté velvyslancem při mírových jednáních. Roku 1711 byl jmenován nejvyšším hofmistrem císařovny Alžběty, pak místodržitelem v Nizozemsku a v lednu 1714 velvyslancem v Římě. Zde žil pět let a neobyčejně si získal náklonost papežského dvoru. Proto se roku 1719 stal místokrálem a generálním kapitánem neapolským. Panství za něj po tuto dobu spravovala jeho matka Johanna Emerenciána, rozená hraběnka Gaschin-Rosenberg.¹⁹

Filip Josef se po smrti bratra stal jediným majitelem všech gallasovských statků a roku 1726 se oženil s Marií Annou, rozenou hraběnkou Colona z Felsu. Zastával funkci nejvyššího hofmistra zemského v Království českém a stejně jako otec se těšil i on zvláštní důvěře vídeňského dvoru, ačkoli vysokých poct

---

¹⁶ R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky...*, s. 167–168.

J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 7–10.

¹⁷ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 10–12.

M. SVOBODA – J. HEINZL, *Hrabata...*, s. 65–67.

¹⁸ *Tamtéž.*

¹⁹ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 12–13.

M. SVOBODA – J. HEINZL, *Hrabata...*, s. 67–68.

se nedočkal. Éra Gallasů skončila za Filipa Josefa, jímž roku 1757 rod vymřel po meči.²⁰

Marie Anna přežila svého muže o dva roky, a tím roku 1759 vstoupila v platnost závěť Filipa Josefa ze srpna 1768, která ustanovila za dědice všech statků Kristiána Filipa z Clamu, synovce Marie Anny. Tímto počinem vznikla nová větev Clam-Gallasů, již potvrdila císařovna Marie Terezie a povýšila ji do hraběcího stavu. Kristián Filip musel podle závěti zachovat rodové jméno a erb Clamů doplnit erbem Gallasů. Clam-Gallasové byli posledním rodem vlastním Frýdlant, a zároveň velkými mecenáši a milovníky kraje.²¹

Kristián Filip Clam-Gallas přebíral panství roku 1770 a realizací ekonomického principu merkantilismu nastala nová pokročilejší doba pro region. Podporoval průmyslové podnikání, především textilní a sklářské manufaktury a továrny. Zároveň se věnoval urbanistické proměně měst, ve kterých měl svůj majetek. Tuto proměnu pocítil především Liberec, či v duchu romantismu nově založený park Klamovka v Praze. Kristiánovi byla manželkou Karolína, rozená Šporková, díky níž se na zámek dostalo mnoho cenných sbírek, pro příklad podobizna hraběte Františka Antonína Šporka od Petra Brandla.²²

Kristián Kryštof převzal panství roku 1805 po smrti otce. Zastával vysoké úřady a stal se nejvyšším maršálkem Království českého. Po vzoru otce byl velkým mecenášem a milovníkem umění. Zveleboval Kristiánem Filipem založené Lázně Libverdu a podporoval hudební a výtvarné spolky se svou chodí Josefínou, rozenou Clary-Aldringen, pro níž Ludvík van Beethoven napsal dvě skladby.²³

Eduard Clam-Gallas se po tragické smrti staršího bratra Viléma stal jediným dědicem rodového panství, jenž převzal roku 1838. Eduard byl významný rakouský generál, za své zásluhy o monarchii obdržel Řád Zlatého rouna. Po řadě porážek roku 1866 se vzdal veřejné činnosti a rozhodl se život

---

²⁰ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 12–14.

M. SVOBODA – J. HEINZL, *Hrabata...*, s. 68–70.

²¹ *Tamtéž*.

²² J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 13–14.

M. SVOBODA – J. HEINZL, *Hrabata...*, s. 14–71.

²³ Milan SVOBODA a kol., *Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas. Stručná biografie. Edice životopisného nástinu od Johanna Rittersa z Rittersberku z roku 1838 s komentáři*, Liberec 2012, s. 35–47.

J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 13–15.

M. SVOBODA – J. HEINZL, *Hrabata...*, s. 71–72.

strávit na Frýdlantu. Právě se svou ženou Klotildou, rozenou hraběnkou Dietrichstein-Proskau-Leslie, se jako první nastálo usadili na zámku, což přetrvalo i u dvou budoucích generací Clam-Gallasů.²⁴

Posledním mužským potomkem rodu byl František, vzdělaný právník a historik. Po smrti otce převzal zodpovědně rodové državy a právem to byla pro region jedna z nejvýznamnějších osobností svého rodu. Franz se staral o lesy Jizerských hor, ve kterých pomáhal rozvíjet turismus a spolkový život. Podporoval a sám provozoval mnoho sportů, byl jedním z prvních motoristů v zemi. Jako mecenáš se staral nejen o nadané mladé umělce, ale také pro příklad o dvacet sedm kostelů a hejnický klášter.²⁵

S manželkou Marií z rodu Hoyos-Sprinzenstein měl František sedm dcer. Druhá nejmladší Klotilda hraběnka Clam-Gallas se stala roku 1930 poslední majitelkou Frýdlantu. Hraběnka se nikdy neprovdala a později se starala o matku. Na základě Dekretů prezidenta republiky Edvarda Beneše musela svůj majetek opustit. Z Frýdlantu odešla v květnu 1945 do Vídně, kde vlastnila rodina palác. Objekt je od této doby státní a dodnes spravován Národním památkovým ústavem.²⁶

1.3 Architektonický vývoj objektu

Gotický hrad z poloviny třináctého věku stojí na vrcholku čedičového ostrohu, jenž je poměrně dobře přístupný pouze ze severní strany. Byl zde proto vybudován vodní příkop, zasahující i do vedlejších stran skály. Podle typologie lze hrad jen těžko zařadit, jelikož objekt tvoří nepravidelný půdorys. Hrad je zvenku uzavřený a uprostřed se nachází malé nádvoří.²⁷

---

²⁴Milan SVOBODA a kol., *Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas. Stručná biografie. Edice životopisného nástinu od Johanna Rittersa z Rittersberku z roku 1838 s komentáři*, Liberec 2012, s. 35–47.

J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 13–15.

M. SVOBODA – J. HEINZL, *Hrabata...*, s. 71–72.

²⁵J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 15–16.

M. SVOBODA – J. HEINZL, *Hrabata...*, s. 72–75.

²⁶*Tamtéž.*

²⁷J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 1–4.

R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky...*, s. 165–166.

T. DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 137–138.

Dominantou hradu je vysoká věž stojící uvnitř nejstarší zástavby. Původně měla na tomto místě stát dřevěná strážní věž. Bergfrit²⁸ byl původně plochý bez střešní krytiny a sloužil jako maják pro kupce, ukazoval jim směr na obchodní cestě vedoucí do Polska. Nejširší část zdiva věže má šířku bezmála čtyři metry, čímž stavitelé využili jeden z obranných prvků známý středověku. Frýdlant dále disponoval vodním příkopem, soustavou čtyř bran, minimálně jedním padacím mostem a dvojitým pásem hradeb s baštami.²⁹

Za Biberštejnů započaly roku 1551 poměrně rozsáhlé renesanční přestavby hradu. Omítky byly vyzdobeny sgrafity³⁰ s motivy lovu, bitev, soudu, lupičského přepadení v lese, jezdců na koních a popravy. Přestavbu připomíná pamětní deska zasazená ve stěně na hradním nádvoří.³¹

Celý hradní komplex obepínaly silné hradební zdi, které částečně zanikly v šestnáctém století, kdy nechali Kateřina a Melchior z Redernů své sídlo rozšířit o renesanční zámek s obdélníkovým půdorysem. Výstavbou pověřili italského stavitele Marca Antonia de Lanzia. Hrad se zámkem spojovala krytá chodba, která vedla do oratoře v kapli sv. Anny. Kaple byla vystavěna v letech 1598–1602 a původně sloužila jako protestantská, po příchodu Gallasů se zde konaly bohoslužby katolické. Rekonstrukcí prošla v devatenáctém věku za Klotildy a Eduarda.³²

Švédská posádka nechala po dobytí hradu vybudovat nové prvky pro posílení obrany komplexu. Hlavní bránu chránil nově vystavěný barbakán³³ z roku 1647 a po obvodu hradeb vznikly tři pětiboké bašty, tzv. ostré rohy, a hradní příkop.³⁴

---

²⁸Bergfrit je hlavní věž hradu s kruhovým půdorysem. Při napadení hradu sloužil jako poslední útočiště pro posádku. Přístupný byl pouze z prvního patra po malém mostě, který se před dobytím objektu nepřítelem strhnul. (J. HEROUT, *Slabikář...*, s. 115.)

²⁹J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 1–4.

R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky...*, s. 165–166.

T. DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 137–138.

³⁰Sgrafito je technika dekorace stěn především v období renesance. Spodní vrstva tmavé omítky se překryje svrchní vrstvou světlé barvy, do které se za vlhka proškrabávají vzory např. psaníček. (J. HEROUT, *Slabikář...*, s. 224–225.)

³¹J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 2–3.

BRYCH, Vladimír, *Hrady a zámky Libereckého kraje*, Liberec 2002, s. 61–65.

³²J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 5–24.

D. MENCLOVÁ, *České hrady...*, s. 151–154.

³³Barbakán je fortifikační prvek ve tvaru podkovy, který chránil hlavní komunikaci vedoucí do hradu a bránu před dělostřelbou. (J. HEROUT, *Slabikář...*, s. 110.)

³⁴J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 38–39.

A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze...*, s. 178–192.

Poslední přestavba proběhla za Eduarda z Clam-Gallasu v letech 1867–1870 v duchu neorenesance. Na místě hospodářských budov vzniklo nové křídlo vystavěné Wilhelmem Heckem, dnes nazývané také kastelánské, se sgrafity a dvěma typy rustiky.³⁵ Kromě toho byl upraven přístup k hradu, schodiště a dotvořen okolo objektu rozsáhlý zámecký park s promenádami a rybníkem.³⁶

Již roku 1801 byl hrad zpřístupněn veřejnosti jako součást nově vzniklého hradního muzea. Přesný důvod založení muzea znám není, existují pouze hypotézy vzniku. Clam-Gallasové obývali postupně od osmnáctého století pokoje v pohodlném zámku, zatímco studený a době nevyhovující hrad zůstal nevyužitý. Hrabata byla velkými milovníky umění a shromažďovala cenné sbírky nejen připomínající rodovou historii. Lázně v Libverdě se těšily rozšiřujícímu se zájmu návštěvníků, což mohl být signál pochlubit se hlubokou rodinnou tradicí. Hradní interiéry byly přetvořeny ve stylu dobového klasicismu a sbírky uměleckých předmětů s rodovou galerií se otevřely návštěvníkům. Tak vzniklo první hradní muzeum ve střední Evropě.³⁷

---

³⁵ Rustika představuje na budovách zdívo z velkých a nahrubo opracovaných kvádrů. (J. HEROUT, *Slabikář...*, s. 220.)

³⁶ R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady a zámky...*, s. 169–170.

J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 1.

³⁷ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 21–22.

M. SVOBODA a kol., *Kristián Kryštof...*, s. 196–204.

Jana PAVLÍKOVÁ, *Hrad a zámek Frýdlant*, in: Martin ASCHENBRENNER (ed.), *Interiéry hradů a zámků v Libereckém kraji a historie jejich zpřístupňování*. Nymburk 2012, s. 7–20.

2. Život na hradech

Hrady byly typickými šlechtickými sídly v období středověku. Jejich rozvoj na českém území datujeme do třináctého století. Ojedinele stavby nacházíme už o století dříve. Plnily funkci obrannou, rezidenční, provozní, správní, reprezentační a mocenskou. V období renesance přišel z Itálie módní trend paláců a zámků. Gotické hrady se v některých případech podle nových nároků a potřeb přestavovaly na pohodlnější objekty se sgrafitovou výzdobou. Pokud to nebylo možné, byly postupně opouštěny, chátraly a sloužily jako stavební materiál pro další budovy. Hrady postupně upadaly do zapomnění a znovu byly objeveny až v devatenáctém století. Nastupující romantismus adoroval krásu starých a tajemných hradů, které přinesly inspiraci umělcům. Později vznikla idea historismu a šlechta si v duchu neogotiky přistavovala k zámeckým objektům věžičky a hradby, někdy přestavovala zámek celý – například Jan Adolf ze Schwarzenberga Hlubokou.³⁸ O životě na středověkých hradech se dozvídáme především z písemných pramenů a archeologických nálezů. Vyvinula se samostatná věda kastelologie, která se zabývá feudálními sídly.³⁹

Stavbu hradu ovlivňovalo mnoho faktorů, které zajišťovaly každodenní provoz a život na objektu. Prvním bodem byla poloha. Ideálním místem pro stavbu byl kopec či skála, aby byl prostor těžko přístupný pro nepřítele. Primární obytná funkce hradu musela ustoupit ochraně sídla. Nejdůležitějším prostorem se stal palác s velkým sálem v patře. Sloužil pro události spojené s ideály rytířského života. Majitel zde přijímal návštěvy a jednal o obchodech. Sál disponoval nejkrásnější a nejpropracovanější výzdobou ze všech místností, často s tematikou heraldiky a rytířství. Sál měl za úkol šlechtice reprezentovat a ukázat bohatství rodu při pořádání hostin. Hrad míval zpočátku jednoduchou dispozici o několika místnostech s malými okny směrem do nádvoří. Pokud svou kapacitou přestal stačit a bylo zapotřebí přistavět další pokoje, přestávaly být místnosti vzájemně průchozími. Nabízel se systém pavlačí s přístupem zvenku. Vstup do jednotlivých pater zajišťovala točitá schodiště. Pravotočivé nabízelo obranu majiteli a nevýhodu dobyvateli. Dveře i okenice byly zajištěny a opatřeny

---

³⁸Filip BINDER, *Zámek hluboká v 19. století a Jan Adolf ze Schwarzenberga*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014, 129 s., Bakalářská práce, s. 8–10.

³⁹T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 7–14.

závorami. Důležitým prostorem byla hradní kaple jako součást paláce, jen výjimečně sídlící ve vlastním objektu.⁴⁰

Hrady disponovaly silnou mocností stěn. Do jejich síly mohly být umístěny schodiště či prevét, především ale zaručovaly vlhkost, zimu a nepohodlí pro obyvatele. Jednou z možností bylo zateplit místnost roubenou komorou či obložit stěny dřevem (tzv. deštění nebo táflování). Ženy bydlely v nejpříhodnějších podmínkách – pokojích zvaných fraucimor. Pro vytápění prostoru se využívalo krbů, v nereprezentativních prostorech otevřených ohnišť pro získání většího tepla. Změnu přinesla ve čtrnáctém století kachlová kamna. Kromě lepší funkce vytápění pozvedla uměleckou výzdobu místností. Kachle byly zdobeny reliéfy s četnými motivy od biblických po lovecké výjevy a erby či dobovou architekturou. Některé odrážely politickou situaci a názory majitele na ní. Dalším způsobem získávání tepla byl zdroj teplovzdušného topení (tzv. hypokaustum) nebo přenosné železné koše s uhlím. Vybavení místností se skládalo z běžného nábytku jako je stůl, židle, stolice a lavice. V průběhu středověku lidé využívali k ukládání věcí truhly. Dominantním prvkem ložnice byla široká postel s nebesy stojící uprostřed místnosti. Koupelna typická pro zámky na hradě neexistovala. Středověký pohled na hygienu se od dnešního diametrálně lišil. Některé objekty měly parní lázeň jako samostatnou dřevěnou stavbu. Záchod byl oproti koupelím běžnou součástí života a jeho nejčastějším typem byl prevét. Měl podobu arkýře nebo výklenku vytvořeného ve zdi se sedátkem a kruhovým otvorem. Fekálie směřovaly dolů podél zdi do příkopů. Z toho důvodu někde vznikaly oddělené šachty, kde se odpad shromažďoval.⁴¹

Významnou funkci měla hradní kuchyně. Sloužila pro přípravu a výrobu pokrmů. Vařilo se na otevřeném ohni a kouř stoupal do komína. Kvůli přítomným sazí a jejich stopám na stěnách dostaly kuchyně název *černé*. Velikost a množství připraveného jídla podléhalo velikosti objektu. Ohniště leželo na zděném soklu a součástí bylo rožniště. Chléb se peklo v pecích a jídlo vařilo v kotlích či keramice. Typickým nádobím pro středověk byl kuthan – miska na třech nožkách s držadlem. Užívány byly hrnce s uchem či bez ucha, různé tvary misek, láhve a později výhodnější džbány na tekutiny. Hotové pokrmy se odnášely do jídelny.

---

⁴⁰ T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 26–27.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 26–33.

Klement BENDA, *Od Velké Moravy po dobu gotickou. Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích*, Praha 1999, s. 90–150.

Ke stolování bylo používáno nádobí především z keramiky a dřeva, vzácněji cínové. Pilo se z pohárů, korbelů, kalíšků či skleněných pohárů a číší. Způsob stolování se ve středověku velmi lišil od dnešního. Nebyl znám příbor ani talíře. Jídlo bylo servírováno do misek a jedlo se především rukama. Pouze na maso se využívala velká vidlice, ačkoliv v jiných případech nože a lžice známy byly. Ze střepů nádobí dokáže archeologie určit četnost používaných předmětů, stejně jako z kostí a odpadu vyčte nejčastěji vybírané potraviny obyvatel hradu. Základní potravinou bylo maso, nejčastěji drůbež. Na hrad bylo maso voženo již porcované, stejně jako ostatní potraviny již předpřipravené z okolí. Na uchování potravin rychle se kazících sloužilo chladné místo vyhloubené ve skále s několika komorami na principu lednice. Běžným jídlem středověku byl chléb a slané i sladké kaše. Nejoblíbenějším masem bylo drůbeží s převahou vaření slepic. Kromě zeleniny se maso často peklo také s ovocem. Například jelen se vařil s cibulí a jablky, zatímco srna se připravovala se švestkami nebo s třešněmi. Ryby byly oblíbené díky možnosti jezení během postu jako jeden z mála druhů masa. Využita byla každá část zabitého zvířete – maso, vnitřnosti, tuk, krev i morek z kostí. Krev měla speciální postavení, protože obsahovala minerální látky a soli. Např. části z prasat, které se nemohly využít k pokrmům, byly použity na předměty každodenní potřeby.⁴²

Uzavřeným a poměrně bezpečným venkovním prostorem bylo nádvoří. Vyznačovalo se hospodářským životem a nepořádkem. V závislosti na velikosti bývalo vydlážděné částečně či celé říčními valouny. Životně důležité bylo zajistit přívod vody do hradu. Nejčastěji se přistupovalo k hloubení studny, což byl problém vzhledem k poloze na vysokých kopcích. Pokud nákladné zařizování studen nebylo možné, alternativou zdroje vody se staly cisterny. Do nádrže se sváděla dešťová voda nebo voda z blízkého potoka. Třetí možností bylo zřízení vodovodu. Kvůli častému obléhání hradů a jednoduchého přerušení vodovou byl pouze doplňkový zdroj.⁴³

Místnosti v hradu byly z důvodu bezpečnosti velmi tmavé, protože přirozené světlo nemohlo malým počtem oken pronikat. Nejčastěji se svítilo loučemi a kahánky, drahými svíčkami jen při významných událostech. Trávení

---

⁴²T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 33–35.

K. BENDA, *Od Velké Moravy...*, s. 86–89.

Magdalena BERANOVÁ, *Jídlo a pití v pravěku a středověku*, Praha 2011, s. 47–121.

⁴³T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 31–32.

času majitele hradu a jeho rodiny záleželo na jejich postavení a povinnostech. Šlechtic měl k dispozici knihy, hudební nástroje a hry jako kostky, mlýnek, vrhcáby i šachy. Oblíbenou zábavou byl lov zvěře a poté vystavování trofejí. Nejdůležitější náplní času pána byl kromě lovu také boj a ochrana sídla. Činnost dam spočívala ve vyšívání a jiných ručních pracích. Děti si hrály s malými keramickými hračkami a chlapečci byli již od mala vedeni k rytířskému způsobu života.⁴⁴

Podstatnou úlohou hradu bylo zajistit hospodářský provoz objektu. Královské hrady měly hospodářská centra v královských městech a dvorcích. Hrady aristokracie byly ve většině případů správním, a zároveň hospodářským centrem panství. Velká část hospodářské činnosti se u šlechtických hradů odehrávala v předhradí. Vyskytovaly se zde sýpky, stáje, stodoly, chlévy či seníky. První překážka na útočnicka čekala již v podobě opevněného předhradí. Za příkopem býval nasypán val s roubenou či vyplétanou stěnou. První obranná linie měla důležitou funkci útočnicka zdržet. Podle polohy hradu mohlo být využito masivní, někdy i zděné, ohrazení. Stále více sílila aktivita šlechty v podnikání. Nemalou složkou v hospodářství se staly pivovary se sladovnicemi a spilkami, cihelny, mlýny a také rybníky pro chov ryb.⁴⁵

Hrad byl především obrannou stavbou, a tomu odpovídala i jeho fortifikace.⁴⁶ Napadení a dobytí hradu nepřítelem vyžadovalo plán a dobrou strategii. Vhodný byl moment překvapení či navázání blízkého kontaktu s členem posádky objektu. Opatření majitelů proti útoku spočívalo v hlídkové službě na hradbách a využití zvířat, především psů a hus. Při podezření na nebezpečí obránci zvedli padací mosty a zajistili je vraty. Útok nepřítele musel probíhat rychle. Úkolem obláhatelů bylo dostat se jakkoliv přes hrady. Ke zdem přistavovali žebříky nebo ostrve,⁴⁷ aby pronikli na ochozy hradeb a do oken. Pokud další část překonala hloubku příkopu, snažila se prolomit bránu. Naopak cílem hradní posádky bylo vytrvat a útoku nájezdníků nepodlehout. Pokud stálo štěstí na straně majitele hradu, útočník se s vojskem musel stáhnout. Popřípadě musel zvolit nákladné a dlouhodobé obléhání hradu. Druhá varianta počítala

---

⁴⁴T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 36.

⁴⁵*Tamtéž*, s. 37–38.

⁴⁶ Fortifikace označuje soubor opevnění hradu. Chrání stavbu před napadením cizího vojska. (J. HEROUT, *Slabikář...*, s. 190)

⁴⁷Ostrev (v množném čísle ostrve) je kmen stromu zbavený větví. Sloužil jako žebřík při napadnutí hradu. (J. HEROUT, *Slabikář...*, s. 192)

s blokadami přístupové cesty a zamezení přísunu zásob do hradu. Jeden z nejjednodušších způsobů dobytí byl počkat, až obráncům dojdou potraviny a vzdají se sami. Nepřátelé současně stavěli vlastní tábor podle aktuálních podmínek a palebná postavení pro obléhací stroje, později místa pro děla. Účelným prostředkem pro zničení budov byl oheň. Zápalné střely z kuší či velkých strojů měly obránce připravit o střechu a vystavit je nepřízní počasí. Menší hrady byly opatřeny nehořlavou střešní krytinou z břidlice nebo tašek. Střechy velkých objektů bývaly pokryty z důvodu finanční nenáročnosti došky nebo šindelem a jako ochrana před ohněm mohla sloužit navlhčená kůže. K narušování konstrukce stavby dopomáhalo vrhání kamenů velkými praky. Kromě částí hornin útočníci vrhali i mršiny, rozkládající se zbytky nebo přímo fekálie. Po oslabení a vyčerpání hradní posádky mohlo dojít ke generálnímu útoku. Při neúspěšném pokusu o dobytí hradu se celý proces opakoval. Pokud nepřišla pomoc zvenčí nebo se nenasměřovala pozornost útočníka jinam, pravděpodobnost na záchranu hradu byla minimální. Obléhání mohlo trvat i déle než jeden rok, poté se posádka vzdala nebo hrad padl.⁴⁸

---

⁴⁸T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 39–43.

3. Dějiny odívání

Každé historické období prezentuje kromě nových technických výtvarných a životního stylu také móda. Oblečení představuje moc, postavení a majetek včetně vkusu majitele. Podle šatu a jeho doplňků můžeme pozorovat, do jaké společenské vrstvy člověk patří. Móda se s oblečením pojí velmi silně. V celé historii pozorujeme módní výstřelky a trendy, z nichž se některé zapomněly a některé zajistily další vývojové etapy odívání. Oblečení je jedno z hlavních témat v životě člověka. Kapitola se věnuje odívání ve středověku se zmínkou o renesanci – období, kdy aristokracie žila na hradech.⁴⁹

Jedním z hlavních pramenů pro získání informací o oblečení ve vrcholném a pozdním středověku jsou iluminace. Nejsou absolutním realistickým vyobrazením, ale postačí pro vytvoření představy. Pozornost oděvu věnují všechny druhy dobové literatury. Společnost byla členěna v daleko větším měřítku, než je tomu dnes. Proto je snazší určit sociální postavení vyobrazeného jedince. Ve středověku převládal všeobecný pocit přenášet dále antickou tradici a dědictví. V raném středověku byly využívány staré antické oděvní principy, vymanění z nich přišlo až v pozdním středověku.⁵⁰

Pro světový raný středověk byla univerzálním oblečením pro muže i ženy tunika. Muži nosili tuniku různě dlouhou podle svého postavení se svrchní druhou širokou tunikou. Všechny ženy oblékaly tuniky dlouhé až k zemi a obě pohlaví si brala plášť. Zdobnost oblečení ukazovala na míru bohatství a moci majitele. Nejčastěji vyobrazovaný byl panovník a církevní hodnostáři. Jejich oblečení bylo složeno z alby, tuniky a dalmatiky, doplňující je cingulum a štola.⁵¹ Hlavním znakem byla okázalost a zdobnost oděvu. Oblíbeným se stalo množství drahého exkluzivního materiálu, často z dovozu. Skupinu kolem panovníka tvořila jeho manželka s dětmi a dvůr. Panovnícký dvůr se stal svébytným sociálně-kulturním prvkem společnosti. Aristokracie, která tvořila převážnou část dvora, disponovala

⁴⁹ Renáta MODRÁKOVÁ, *Čas odložil svůj šat. Móda z rukopisů 11.–16. století*, Praha 2008, s. 7.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 8–9.

Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, Praha 2001, s. 7–15.

Zlata GERSDORFOVÁ, *Symbolické chápání středověkého uměleckého díla a problémy jeho interpretace*, in: Alena NACHTMANNOVÁ – Olga KLAPETKOVÁ (edd.), *Oděv v Čechách ve středověku a raném novověku. Sborník příspěvků ze specializované konference uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze 14. října 2015*, Praha 2015, s. 6–8.

⁵¹ Alba je spodní oděv, na který byla pokládána dalmatika jako svrchní část oděvu. Cingulum je pás nebo šňůra soužící k přepásání alby. Štola vypadá jako pruh látky kladený na ramena. (R. MODRÁKOVÁ, *Čas odložil...*, s.87)

velkým majetkem. Z důvodu reprezentace mnohdy vyšší šlechta vynakládala větší obnosy peněz na oblečení než panovník a jeho rodina. Především na velkých evropských dvorech šlechta sama určovala módní trendy, které vladař i jeho nejbližší ochotně přijímali. Honosný oděv odlišoval šlechtu od měšťanů a dalších nižších vrstev společnosti.⁵²

V českém prostředí se oděv prvních králů podobal oblékání jejich družiníků. Nosili spodní a vrchní část tuniky, těsné nohavice s ovinky a plášť. Ze spodní tuniky vznikla forma košile, později univerzální součást oblečení. Kalhoty se staly běžnou součástí oděvu mužů a oblékaly se k nim ovinky či punčochy. Pro mužské i ženské punčochy se používal název *beinlingen*. V jedenáctém století se kalhoty a punčochy spojily. Punčochové kalhoty se nosily po celý středověk a byly šité z plátna nebo sukna. Lidé si je upevňovali zkříženými vázanými pásy pravděpodobně kvůli lepší přilnavosti k noze. Ve společenských skupinách se oděv žen oproti mužskému tolik neodlišoval. Všechny dámy nosily tuniku dlouhou až na zem, kterou skrýval stejně dlouhý plášť, a vlasy kryla rouška. Plášť se později začal bohatě řasit a zkracovat, proto spodní část tuniky byla už viditelná. Prostí lidé nosili po staletí stejný uniformní oděv. Pracovali v krátké přepásané tunice doplněné o krátké kalhoty. Vyobrazení jsou s uzavřenými botami či bosí.⁵³

Běžnou součástí oděvu byla pokrývka hlavy. Muži nosili kuklu nebo kapuci, která byla samostatná či napojená na plášť. Odkaz antiky nosili všichni s rozdíly ve zdobení. Dvanácté století přineslo čepec z kůže nebo plátna. Stále oblíbenější byl i pro využití jako ochrana pod helmu nebo královská spodní čapka pod korunu. Muži měli tradičně dlouhé zvlněné vlasy po celý středověk bez větších změn. Pokud nosili vousy, měli delší vlasy než ti s vyholenou bradou. U Slovanů se stal zvykem obřad postřižin. V sedmi letech byly chlápci v chrámu ustřiženy vlasy. Provdané ženy nosily šátek, závoj či roušku. Proto byl jejich skrytý účes prostý. Mladé dívky měly rozpuštěné nebo splétané vlasy s věncem na hlavě.⁵⁴

Druhy obuvi přežívaly ze starověku stejně jako oblečení. Nosily se sandály s vázáním k lýtku, typy pantoflů i uzavřené boty. *Třevíce* či střevice byly určeny

---

⁵² L. KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, s. 21–39.

R. MODRÁKOVÁ, *Čas odložil...*, s. 20–32.

⁵³ L. KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk...*, s. 40–55.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 58–62.

zřejmě vyšší společnosti. Boty s užší špičkou byly uzavřené a sahaly nad kotníky. Chudí lidé obouvali *škrbály* či *postoly* z lýčí. Důležitým doplňkem se stal opasek vyráběný z mnoha materiálů. Se zavěšenými váčky nahrazoval kapsy, které dosud neexistovaly. Ačkoli boty, opasky a váčky byly stejné pro obě pohlaví, ženský oděv více prezentovaly doplňky.⁵⁵

Vrcholný středověk trvající od 12. do poloviny 14. století byl obdobím výstavby hradů a pěstování dvorní kultury rytíři. Oděv rytíře pod brněním se nazýval *spalnieř* nebo vatovaný kabátec. Chránil tělo před otlaky z těžkého kovu a v podobě kabátce se stal módní součástí mužského oděvu. Pod zbroj mohla být kladena svrchní suknice pro ochranu železného brnění před vlhkem a těla před rozpáleným brněním. Vývojem vznikl *vafnrok* nebo také česky *varkoč*. Rozšířená a přepásaná suknice bez rukávů sahala vepředu nad kolena a na bocích do poloviny lýtek. Mnohdy nesla znaky luxusu, kdy látku zdobilo zlato nebo drahé kameny. Na turnajích byl rytíř ustrojen tak, aby ho v souboji nikdo nepoznal. Celé tělo měl zahalené a přes brnění oblékal vafnrok většinou se znaky vlastního rodu. Dáma, které se rytíř dvořil, mu věnovala část svého oděvu – závoj nebo zdobený rukáv. Dar si rytíř připevnil k helmě nebo na oděv jako důkaz své čisté lásky. Součástí rytířského odění byl i kožešinový plášť a klenot jako ozdoba přilby.⁵⁶

K výnosným povoláním měšťanů patřila řemesla spojená s výrobou oděvu a obchod s látkami a kožešinou. Mnoho oblastí se specializovalo na vybraný typ produkce. Nejdůležitější tkaninou se stalo sukno vyráběné v nejlepší kvalitě ve Flandrech či Gentu. Český král Václav II. si slavné flanderské sukno oblíbil natolik, že si v poplatcích a dávkách vymínil odvádět i jej. V Evropě se vyráběly také látky hedvábné a dovážely látky byzantské a čínské. Období bylo vyspělé i v provádění kvalitních střihů. Středověký oděv upřednostňoval vysoce pestré barvy. Kombinovala se červená s modrou nebo žlutá se zelenou ve výrazných kontrastech. Obecně nejoblíbenější barvou středověku byla červená.⁵⁷

---

⁵⁵ L. KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, s. 62–64.

⁵⁶ *Tamtéž*, s. 71–84.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 77–134.

Z. GERSDORFOVÁ, *Symbolické chápání...*, in: A. NACHTMANNOVÁ – O. KLAPETKOVÁ (edd.), *Oděv v Čechách...*, s. 7–9.

Novým typem základního oblečení stále na principu dvou vrstev se stalo *cotte* a *surcot*. Cotte nosili muži a ženy bez rozdílu postavení. Košilové oblečení ženy stahovaly v pase šňůrkou, živůtek byl těsnější a sukňe se rozšiřovala klíny. Pánové oblékali volnější cotte někdy přepásanou s rukávy těsnými nebo rozšířenými a tvarovanými. Surcot byla svrchní část připomínající plášť a šatovou sukni pro vznešené muže a ženy. Konec dvanáctého století přinesl módní *pachy* – volně visící nebo falešné rukávy s různou šíří i délkou. Ačkoli vznikaly nové typy plášťů, od původních modelů z antiky se odlišovaly jen v detailech. Základním a nejvíce nošeným typem byl plášť polokruhový. Většinou symetrický střih byl volně přehozený přes ramena. Na cesty se bral plášť s kapucí. Postupně se upevňoval šňůrkou pod krkem, později sponou nebo střapcem. Novinkou se stalo opatření plášťů kožešinovými límci. Kalhoty byly pod dlouhým mužským oděvem skryty, proto je nosili se ženami jako plátěný polodlouhý spodní oděv. Vyšší vrstva zřejmě kalhoty nosila i jako svrchní část. Užití spodního oblečení a prádla není blíže dochováno. Chudí lidé nosili košili a kalhoty jako svrchní oblečení – jediné, které vlastnili. Jako jedno z možných prádel lze vykládat tzv. *čechel* nebo *rubáš*. Podle některých interpretací se *čechel* nosil do lázně, někdy jako noční prádlo, popř. byl oděvem zemřelých i křtěných. Podle výšivek a zdobení se zřejmě pokládal za lepší košili. Rubáš byl naopak prostou košilí chudých.⁵⁸

K oblíbeným pokrývkám hlavy u obou pohlaví náležela v mnoha podobách čapka, klobouk, kukla a kápě či čepec. Muži o své vlasy velmi pečovali. Kromě kadeření dlouhé vlasy i stáčeli do loken a barvili je. Účesy z krátkých vlasů mohly být stupňovitě sestříhané a pánové stejnou péčí jako o vlasy věnovali i úpravě svých vousů. Převážně vdané ženy a vdovy si hlavu i nadále kryly rouškou. Aranžovala se z kusu látky kolem hlavy, brady a krku v kombinaci s kovovou obroučkou či korunkou. Účesy manželek byly zahalené a mladé dívky nosily rozpuštěné vlasy. Z antiky se vrátila oblíbená síťka z hedvábných nití, jež se stala šperkem. V obuvi přetrvávaly vázané sandály a uzavřené boty s variabilnějšími tvary. Úzká špička se více protahovala, a tak vznikal předchůdce módních zobákových bot. Oblíbeným doplňkem se staly rukavice a pás.⁵⁹

---

⁵⁸ L. KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, s. 91–108.

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 108–117.

Pozdním středověkem datovaným od poloviny 14. do 15. století skončilo období předchozí stability a v odívání zcela ustoupila tradiční středověká návaznost na antický model. Především díky Francii vznikl evropský styl oblékání s některými výstřednostmi.⁶⁰

V českých zemích zastavily rozvoj módy husitské bouře. Husité vyžadovali omezení v okázalosti šperků a ozdob na oblečení. Vznikaly nové typy pláštíů, které posunuly vývoj od málo tvarovaných po výraznější stříhy. Muži oblékali nově kabátec, jenž proměnil dosavadní siluetu postavy. Především v šedesátých až osmdesátých letech 14. století krejčí vycpávali ramena a hrud' k dosažení efektu dokonalého těla. Nohavice přebraly podobu těsných punčochových kalhot. Krejčí je zhotovoval individuálně pro každého nositele. Ženské šaty se stávaly těsnějšími a až přehnaně zdůrazňovaly útlý pas. Šaty byly opatřeny rozměrným výstřihem sahajícím až do pasu. Proto jej musela krýt náprsenka. Košile zůstala univerzálním spodním oblečením pro všechny. Rozšířenou pokrývkou hlavy byla kukla. Původně malá se stále zvětšovala a prodlužovala do visutých cípů. Oblíbenější pokrývkou hlavy se stala točenka v turbanovitém provedení. Klobouk byl nově již běžnou součástí oděvu a našel uplatnění v mnoha ohledech, např. jako ochrana před sluncem při práci. Nejrozšířenější pokrývkou patnáctého století byl baret. Ženy nadále nosily roušku a nově typy ženských čepců. Základem ženského účesu zůstávaly dlouhé kadeřené vlasy spletané do copu a viditelné nad čelem a na skráních. Copy dam byly zdobeny vpletenými zlatými a perlovými šňůrkami. Součástí účesů dívek i mladých mužů byl věneček, tzv. *vínek*. Muži zůstali u nošení dlouhých vlasů nebo volili krátký účes pojmenovaný podle pážat.⁶¹

Nadále se obouvaly škorně, škrbály a třevíce. Od počátku čtrnáctého století se objevily zobákové boty. Měkká kožená obuv byla velmi těsná a úzká s prodlouženou špičkou. V první vlně módy dvořané nosili špičky dvakrát přesahující délku chodidla. Pro chůzi venku bylo potřeba nazouvat přezůvky zvané *trepky* nebo *pantochy* – dřevěné či kožené podrážky. Mezi žádané doplňky patřily znovu objevené knoflíky. Byly nejen praktickou pomůckou k sepínání stále těsnějšího oděvu, ale také jeho výraznou ozdobou. Mezi další oblíbené

---

⁶⁰L. KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, s. 139–196.

⁶¹*Tamtéž.*

oděvní doplňky spadal pás, váčky a ozdobné kapesníčky k ženským šatům, rolničky, rukavice, šperky, nově hůl pro muže a stále častěji brýle.⁶²

Charakteristická podoba renesančního oděvu v Itálii se ustálila na přelomu 14. a 15. století. Oproti gotickému oděvu se nevracel k antickému způsobu volného kladení nešité látky, ale určoval ho přesný a náročný střih s precizně provedenými detaily. Hlavní rozdíl byl ve snaze středověké oblečení tvarovat na tělesných nedokonalostech těla k ideálu. Renesance považovala každou postavu za krásnou a přiznávala její přirozené proporce. Do českého prostředí vstupovala renesanční móda zvolna, až na přelomu patnáctého a šestnáctého století. Ženy již nosily bohatě řasené sukně striktně oddělené od živůtků ve dvacátých letech 16. století. Někdy volně rozpuštěné vlasy zdobily malé čepečky. Významní muži mohli oblékat volné renesanční pláště, košile se zdobnými rukávy a vrapovanými límci.⁶³

---

⁶²L. KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, s. 196–203.

⁶³TÁŽ, *Dějiny odívání. Renesance*, Praha 1996, s. 26–51.

4. Aristokracie

Utváření šlechty v českých zemích nemůžeme z důvodu torzovitosti pramenů jednoznačně zařadit. Počátky formování nobility klademe do první poloviny 12. století. Již za Přemyslovců musela existovat stará rodová aristokracie, o které nemáme doklady. Nový panovnický rod ji přemohl a zlikvidoval, nebo získal do svých služeb. Výše zmíněné hypotézy potvrzují pověsti a legendy, např. o lucké válce zapsané kronikářem Kosmou.⁶⁴

Počátky české šlechty známé v uspořádání z vrcholného středověku souvisejí s působením Přemyslovců. Dynastie si potřebovala vytvořit silnou vojenskou družinu pro obranu nově vznikajícího státu. Raný středověk probíhal na českém území neklidně. Přemyslovci se pokoušeli o expanzi za hranice státu a bojovali s vlastními členy rodu o zisk knížecího stolce na Pražském hradě. Všechny události přispívaly k vzestupu lidí z nejbližšího okolí panovníka. Členové dvoru a knížecí družiny se těšili podpoře vládce. Panovník je zvýhodňoval a odměňoval, aby si zajistil jejich věrnost. Kromě odměn v podobě hmotného majetku svěřoval loajálním lidem důležité funkce u dvora. Některým propůjčil úřad kastelána. Kastelán velel významnému hradu, který byl i správním centrem oblasti. Funkce byla výhodná, protože z ní správce dostával část poddanských daní a dávek. Od 11. století panovník stále častěji odměňoval družiníky propůjčenou pozemkovou držbou. Z nich se vyčlenila úzká skupina lidí označovaných nejčastěji jako *předáci*. Za Vratislava II. došlo k upevnění jejich postavení a zajištění výhod i pro potomky.⁶⁵

Rodící se šlechta si ve dvanáctém století začala utvářet vztah k zemi ve smyslu právním, politickém a vlastnickém. Snažila se o rozšíření a upevnění svého majetku. Ve druhé polovině století již dokumenty běžně zaznamenávaly zakladatele a příslušníky rodů, kteří významně zasahovali do dějin státu. Aristokracie byla součástí významných funkcí a participovala na kolonizaci rozlehlých lesních komplexů. Z výše zmíněného důvodu se nejrozsáhlejší pozemkové majetky šlechty rozpínaly daleko od centra státu, směrem k hranicím. Ekonomická moc nobility sílila a rokem 1189 schválil zákoníkem kníže Konrád

---

⁶⁴ Milan MYSLIVEČEK, *Erbovník. Aneb kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě*, Praha 1993, s. 6–7.

Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 15–42.

⁶⁵ *Tamtéž*.

Ota dědičnou držbu spravedlivě získaných výsluh i účast zástupců aristokracie při soudních procesech. Panství se stala novými správními celky a členové rodů měli pod vlastní kontrolou velkou část české země.⁶⁶

Křížové výpravy a války se staly hlavní náplní života šlechticů. Změna přišla ve vrcholném středověku s dvorskou kulturou. Kult rytíře se utvořil v jedenáctém století ve Francii, kde byly uspořádány první organizované turnaje. Výsada feudální společnosti se rychle rozšířila do západních zemí. Turnaje byly vnímány za jednu z nejvýznamnějších společenských událostí. Rytíři prokázali své bojové schopnosti, které poměřovali mezi sebou. Kromě zábavy pro diváky představovaly tvrdou přípravu na opravdové vedení boje. Výchova synů ve šlechtických rodinách byla podřízena odmala ideálům rytířství. Lov umožňoval vypracovat dobrou tělesnou zdatnost, ke které se pojilo umění boje a schopnost náležitého vystupování. Turnaje probíhaly především v období, kdy byla vhodná příležitost. Např. při královské korunovaci, křtinách a sňatcích nebo návštěvách cizích panovníků. Události trávající i více dnů byly jakýmsi státním svátkem. Rytíři se jich účastnili z důvodů zvýšení udatnosti, vydobytí si věhlasu i odměny. Turnaje vyhlášoval vladař či jiný feudální suverén. Přes velkou oblibu jejich sláva po čase ustoupila. Většina panovníků zjistila, že častá konání turnajů byla nákladná a rizika zranění mužů na kolbištích zbytečně vysoká. Boj byl později nahrazen dvorským turnajem, kde byl souboj individuální a cílem především pobavení diváků. Motivací bylo i vydobytí si slávy vítězstvím nad soupeři.⁶⁷

Dvorskou kulturu spojenou s rytířským životem přineslo do českých zemí třinácté století. Ačkoli se rytíři vyvíjeli už v prostředí panovnických družin, nyní označení kromě bojovníka na koni znamenalo soubor charakteristických vlastností včetně jeho jednání. Základní jednotkou byla čest – jednotlivce, rodu a země. K ní se pojila věrnost a respektování norem chování. Slovo rytíř také označovalo bojovníka za křesťanskou víru. Nezbytnou součástí výzbroje byl štít a meč. Již ve 14. století se slovo štít stalo synonymem pro rytíře. Meč byl znakem postavení vlastníka a rodiny, do jejíhož majetku náležel.⁶⁸

---

⁶⁶*Tamtéž.*

⁶⁷ Henry Camillo POHANKA, *Heraldika v souvislostech*, Praha 2013, s. 16–17. Wojciech IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů*, Praha 2001, s. 139–146.

⁶⁸M. MYSLIVEČEK, *Erbovník...*, s. 7. W. IWAŃCZAK, *Po stopách...*, s. 19–95.

Rytířem se šlechtic ani vládce nerodil. Stal se jím člověk, který splnil všechny požadavky a podmínky. Proto byla výchova chlapců v ideálech rytířství velmi důležitá. Panovníci Jan Lucemburský i Karel IV. byli vychováváni v rytířském duchu. Pro 14. století byla myšlenka aktuální i v panovnických kruzích. Až na výjimky měl privilegium udělovat rytířský titul pouze panovník. Král se nemohl stát plnoprávným rytířem, pokud nebyl pasován. Zároveň měl právo udělit hodnost jiným. Vládce měl možnost přiblížit k sobě vybrané osoby. Kromě práva pasování zavedl Karel IV. možnost povyšovat do šlechtického stavu např. výborné bojovníky. Vojenské zásluhy převyšovaly společenský vzestup. Panovník si zajišťoval přívržence i rozdáváním pozemků z konfiskací.⁶⁹

Jedním ze znaků odlišujících šlechtice od ostatních lidí byl erb. Kromě něho měl základní právo na jméno, přídomek, titul a čest. Erb jako součást identity zobrazoval čest a prestiž nositele i jeho předků, dokládal hrdinské činy a zásluhy dynastie. Hlavní symbol identity aristokrat promítal do svého majetku – jako ex libris v knihách či znak na zbraních a nádobí. Objevoval se na architektuře jako označení vlastníka či donátora. Následně se z erbu vyvinula k identifikaci jednotlivce pečeť a korouhev. Korouhev s rodovým znakem byla nenahraditelným orientačním znamením v tažení do boje. Umožňovala při střetu oddílů rozlišit spolubojovníky od protivníků.⁷⁰

Vlastnění hradu znamenalo kromě moci i reprezentaci. V objektu se spojovala oblast architektonická, obytná, militární, právní, správní a hospodářská. První hrady vznikaly ve čtyřicátých letech 13. století na strategicky významných místech. Jejich podobu určila nastupující gotika. Nejdůležitější bylo rodové sídlo, podle kterého se často utvářel i přídomek pánů.⁷¹

Každý stav zastával vlastní funkci a také pro aristokracii byly ustanoveny hodnoty, úkoly a povinnosti. Podle kodexu hodnot formulovaných ve středověku měla především udržovat mír, chránit slabé a v politice usilovat o obecné dobro. Již v této době se šlechta dělila do dvou skupin. Členů vyšší šlechty bylo méně, za to měli politicky i ekonomicky silnější postavení. Jejich předkové působili jako předáci od 11. století u knížat. Původ nižší šlechty nebyl dosud objasněn. Stejně

---

⁶⁹W. IWAŃCZAK, *Po stopách...*, s. 51–54.

⁷⁰R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace...*, s. 139–152.

W. IWAŃCZAK, *Po stopách...*, s. 93.

⁷¹M. MYSLIVEČEK, *Erbovník...*, s. 7.

R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace...*, s. 140–152.

jako vyšší šlechta používala erby, ačkoli politicky i hospodářsky nebyla tak významná. Disponovala vlastními opevněnými sídly. Tvrze měly menší rozlohu než hrady a stavěly se až od čtrnáctého století.⁷²

Ve druhé polovině čtrnáctého století se šlechta začala dělit na pány a rytíře. Pán byl členem vyšší šlechty, zatímco pojem rytíř se stal společně s panošem, vladykou a zemanem označením nižší šlechty. Obě vrstvy se právně neoddělovaly. Odlišovaly se pouze v zastávání lepších nebo horších funkcí, původem či majetkem.⁷³

Panovník vrcholného středověku Václav II. se mimo jiné prezentoval jako rytířský vládce a mecenáš dvorské kultury. Jeho dvůr se účastnil slavností s rytířskými turnaji. Na dvoře se potkávali držitelé dvorských úřadů, duchovní a aristokracie. Mezi přítomné mohli patřit i teologové, právníci, lékaři či astrologové. Organizaci dvora dokládaly dvorské řády. Během 12. století se prosadil klíčový úřad maršálka, stolníka, číšníka a komorníka. Funkce se dále rozlišovaly a vyvíjely, až do podoby tzv. zemských či dvorských úřadů.⁷⁴

Zábavu na dvoře netvořily pouze turnaje, ale také oblíbené dvorské tance a hry. Český dvůr se bavil hrou v kostky, šachy a vrhcáby. Šachy představovaly ve středověku jednu ze sedmi ušlechtilých rytířských dovedností.⁷⁵

Ve všech dobách se lidé zdobili znaky zásluh a vděčnosti. Rytíř odjížděl do boje s částí oděvu milované dámy a člen křížového tažení si připnul na plášť kříž jako symbol příslušnosti. Vývojem doby se utvořily řády, vyznamenání a medaile. Předchůdci dnešních řádů vznikli v raném středověku v době křížáckých výprav do Svaté země, kdy se první družiny rytířů skryté ve zbroji zdobily z důvodu odlišení. Symboly používali na praporecích a štítech. Z nich se staly znaky prvních rytířských řádů.⁷⁶

---

⁷² Tomáš KNOZ – Jan DVORÍK (edd.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno 2011, s. 12.

M. MYSLIVEČEK, *Erbovník...*, s. 7.

⁷³ *Tamtéž*, s. 38–39.

⁷⁴ Dana DVORÁČKOVÁ-MALÁ, *Královský dvůr Václava II.*, České Budějovice 2011, s. 13–170.

⁷⁵ W. IWANČZAK, *Po stopách...*, s. 156–158.

⁷⁶ František LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, Praha 1995, s. 9–13.

5. Edukační program

5.1 Seznam pracovních a metodických listů

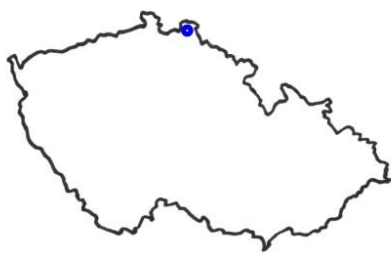
Praktická část bakalářské práce představuje edukační program včetně pracovních a metodických listů. Její součástí je řešení pracovních listů, odkazy na obrázky u úkolů, text pro průvodce vedoucího exkurzi a zpráva o testování programu s pilotní skupinou prvního ročníku Gymnázia Frýdlant v říjnu roku 2017. Pracovní listy byly vytvořeny v programu Microsoft Publisher.

Hrad

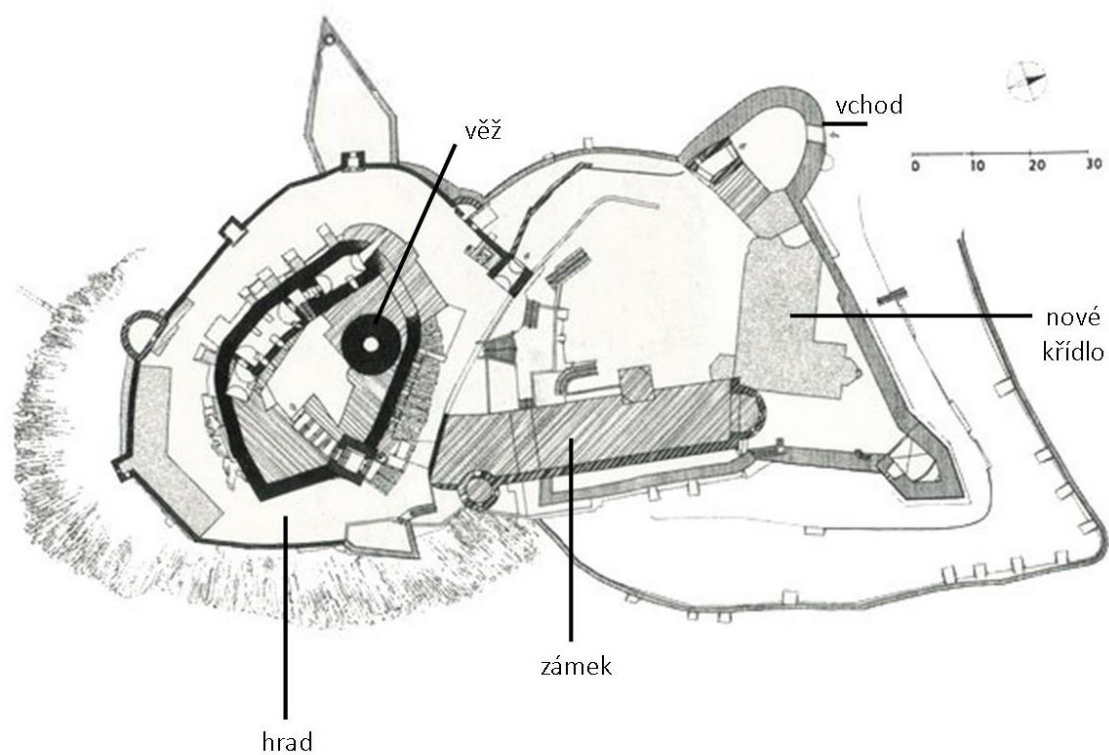
Frydlant

VERZE PRO ZŠ

.....
jméno

Plán hradu a zámku

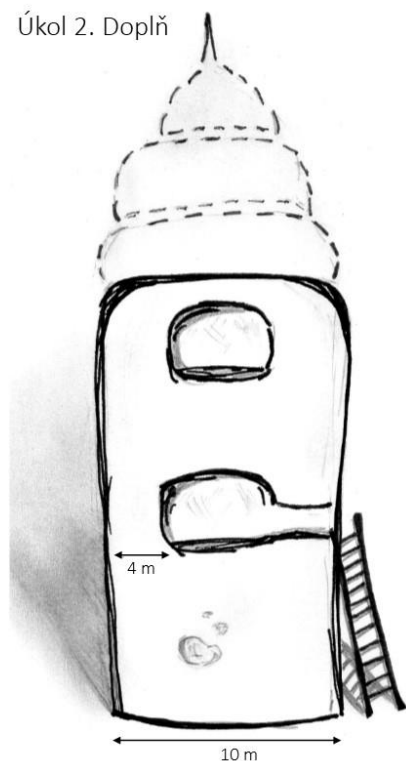
Úkol 1. Vyznač hvězdičkou, kde nyní stojíme my

Plán najdeme v prvním dílu knihy *České hrady* od Dobroslavy Menclové.
Nachází se zde informace o dalších historických objektech na našem území.

Věž Indica

Úkol 2. Dopln

bergfrit =

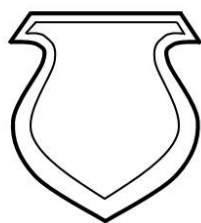

---

nejstarší / nejmladší část hradu

Úkol 3. Dokresli erby majitelů

Konovci

? – 1278

Biberštejní

1278 – 1551

Vývoj hradní architektury

Úkol 4. Doplň

_____ století

_____ 16. století

_____ gotika

_____ (sloh)

_____ (období)

_____ novověk

Sgrafita

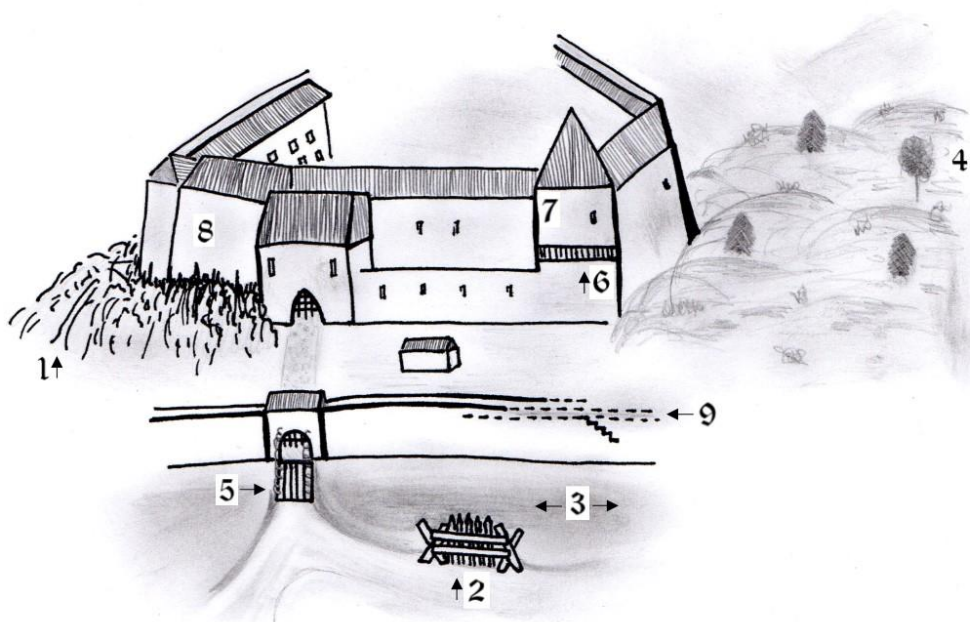
Úkol 5. Doplň postup vzniku

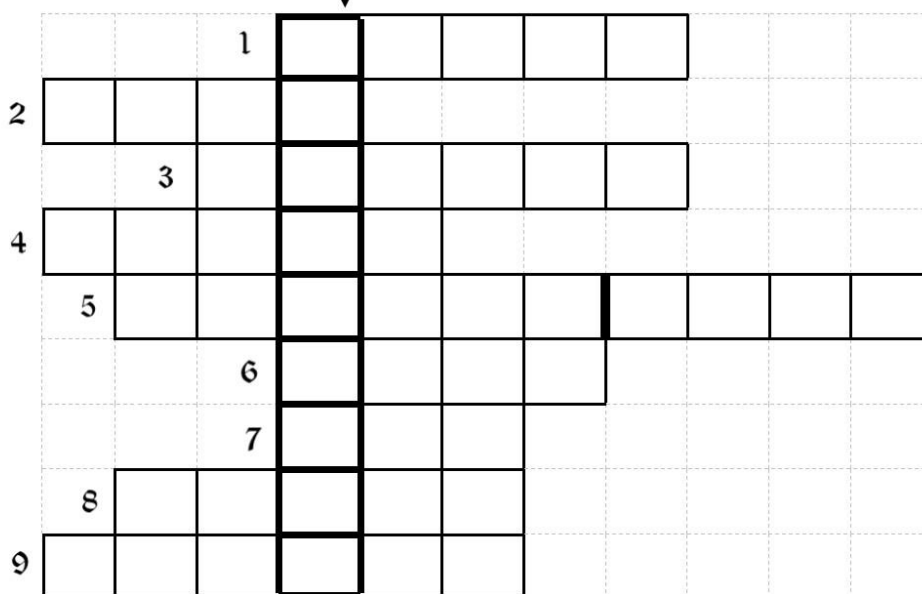
1. vrstva _____ → 2. vrstva _____ → vyškrabání

Hrad

Úkol 6. Jakými obrannými prvky mohl hrad disponovat?
Najdi je podle čísel v obrázku a dozvíš se název období, kdy se hrady stavěly

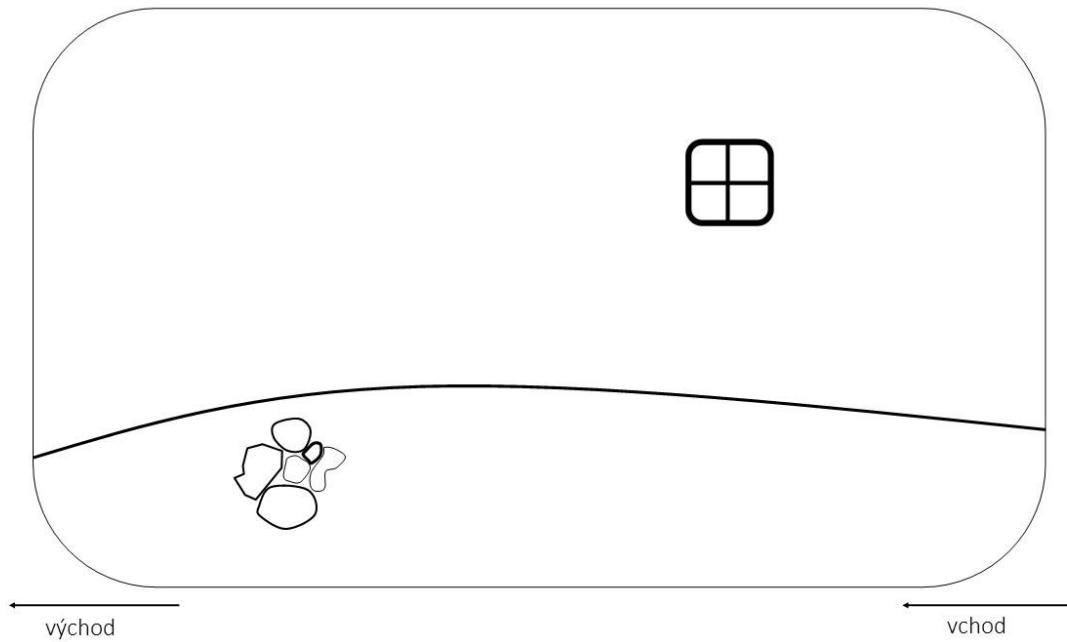

TAJENKA ↓

Život na hradě

Rytířský sál

Úkol 7.

Dokresli podle vyprávění, jak vypadal sál ve středověku
Kterým nábytkem mohl být vybaven?

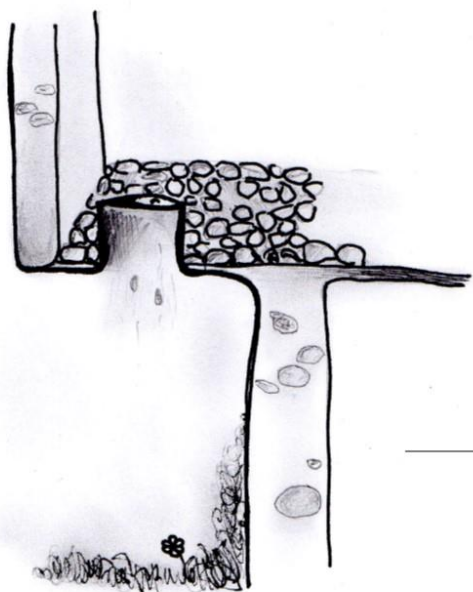
Co se zde odehrávalo za panování Biberštejnů?

Jak se tato místnost nazývá dnes v rámci prohlídek?

Hygiena

Úkol 8.
Jak vypadal středověký záchod?

nazýval se =

_____ nebo _____

Cestování

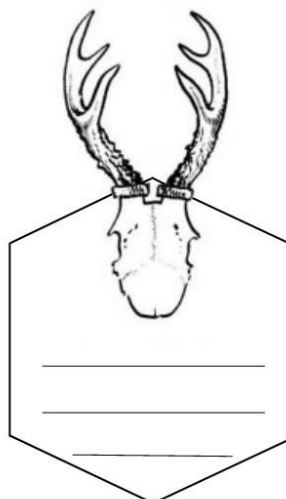
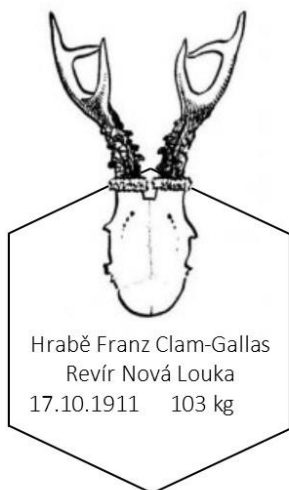
Úkol 9.
Jaké zvíře vidíš na sáňkách?

_____

Proč si ho lidé takto představovali?

_____
_____

Lov

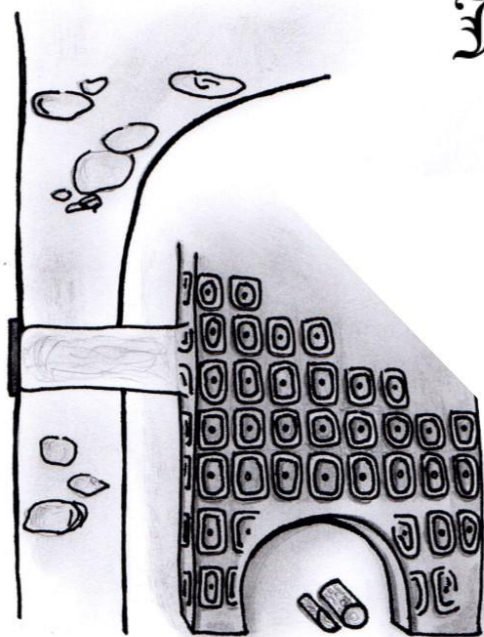

Úkol 10. Vepiš do trofeje údaje podle své fantazie
Co je možné vyrobit z paroží? Rozhlédni se

Fidelna

Úkol 11.
K čemu slouží malá dvířka na chodbě?

Jakou funkci má medvědí kůže na podlaze?

Zbrojnice

Úkol 12. Spoj dvě části, aby vznikl název zbraně

A word puzzle where two sets of parts are to be combined to form a weapon name. The first set consists of rectangular boxes containing the following parts: HÁK, DĚ, PUŠ, BERA, TRE, KATA, MUŠ, and VRHAČ. The second set consists of oval shapes containing the following parts: KA, PULT, OVNICE, LO, KETA, BUCHET, NIDLO, and STŘEL.

.....

.....

Nápověda:

trebuchet = obléhací zbraň podobná katapultu, určená k ničení budov a hradeb.

Které zbraně najdeme ve zbrojnici? Rozhlédni se

_____

_____

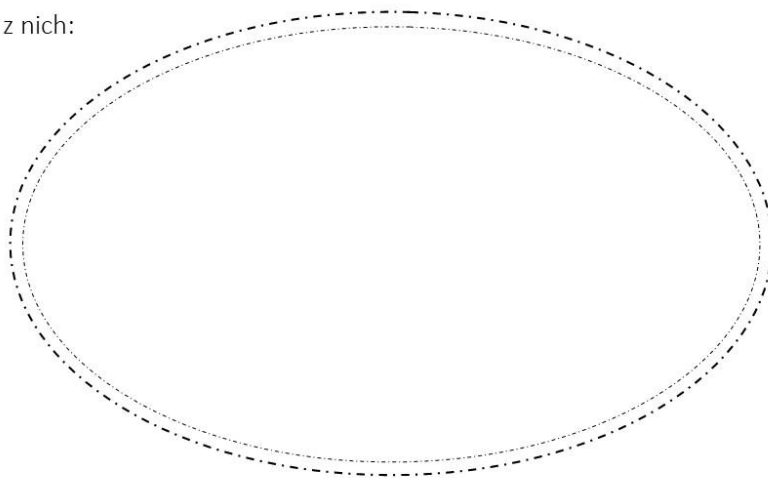
Dopravní prostředky

Úkol 13. Které dopravní prostředky mohli Biberštejní využívat?

Nakresli některý z nich:

VZNIK NÁZVU HRADU A MĚSTA

Friedland

Úkol 14.
Přelož z němčiny slovní spojení, které
dalo původ názvu nejen hradu

Land des Friedens =

Hradní muzeum

Úkol 15. Přepiš ceník z 19. století

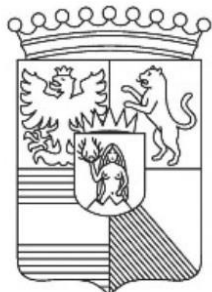
Otevřeno od roku _____!

Proč Clam-Gallasové zpřístupnili hrad veřejnosti?

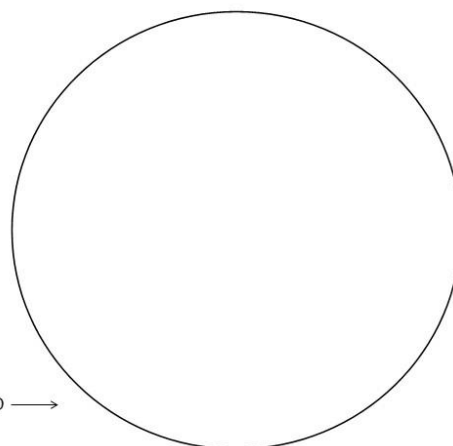

Clam-Gallas

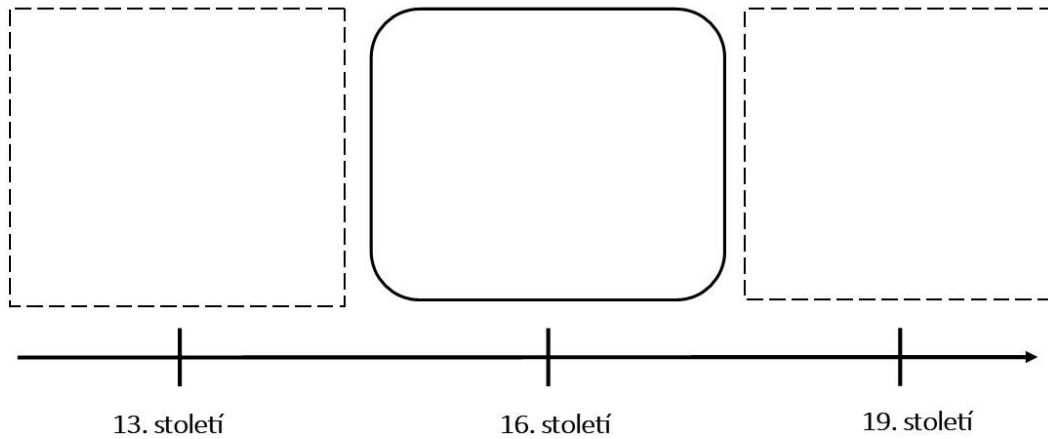
1759 – 1945

Domácí úkol:
Navrhni vlastní
turistické razítko →

Shrnutí

Úkol 16. Dokresli významné události na hradě pro daná období

Úkol 17. Zopakuj si, ve kterých místnostech jsi viděl(a) tyto předměty:

1	lovecký salonek	☐	cínové nádobí
2	obrazárna	☐	hákovnice
3	rytířský sál	☐	obrazová galerie rodu Gallasů
4	jídelna	☐	nejstarší dochovaná mapa Frýdlantu
5	zbrojnice	☐	trofeje
6	kancelář	☐	pštrosí vejce

Metodický list k pracovním listům Hrad Frýdlant – verze pro ZŠ

Autor: Žaneta Wudyová

Anotace: Pracovní listy v podobě sešitu jsou doplňujícím materiálem k exkurzi vedené průvodcem na Státním hradu a zámku Frýdlant při prohlídce hradu. Žáci se seznámí s pracovními listy a následně během prohlídky plní úkoly. Aktivita je vhodná k dějinám umění a každodennosti. Přibližuje žákům život v minulosti na kulturní památce.

Klíčová slova: hrad, architektura, středověk, novověk, Frýdlant

Cíle: Prezentace historie Státního hradu a zámku Frýdlant s důrazem na architekturu hradu. Seznámení žáků se životem na hradě v období středověku a sekundárně v raném novověku. Žáci se naučí pracovat s pracovním listem. Na základě výkladu průvodce a čtení s porozuměním vyplní pracovní listy.

Organizace edukační činnosti: Celá skupina se účastní prohlídky s průvodcem. Na začátku průvodce rozdá každému žákovi pracovní sešit a seznámí všechny s edukačním textem. Při jednotlivých zastaveních vysvětlí žákům aktuální úkoly.

Věková skupina: 2. stupeň ZŠ

Časová náročnost přípravy: příprava není nutná

Časová dotace: 90–120 minut

Ověření: 17. 10. 2017 první ročník Gymnázia Frýdlant

Pomůcky: pracovní listy, psací potřeby, podložka na psaní

Reflexe: vzájemná kontrola dílčích úkolů

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, sociální a personální

Očekávané výstupy: žák pojmenuje zakladatele hradu Frýdlant, žák vyjmenuje alespoň čtyři obranné prvky hradu, žák popíše postup vzniku sgrafita, žák pojmenuje jeden z možných důvodů založení hradního muzea Clam-Gallasů, žák přiřadí k místnostem vystavené předměty v expozici

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Mezipředmětové vztahy: zeměpis, výtvarná výchova, český jazyk, občanská nauka

Hrad

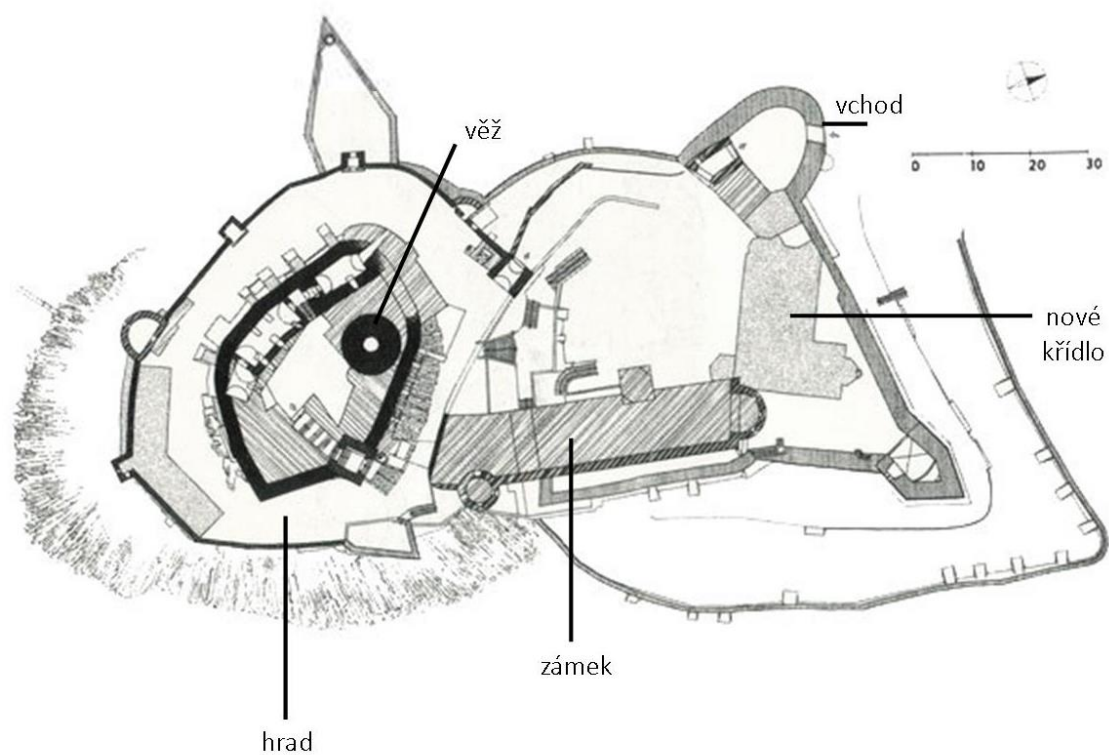
Frydlant

VERZE PRO ZŠ

.....
jméno

Plán hradu a zámku

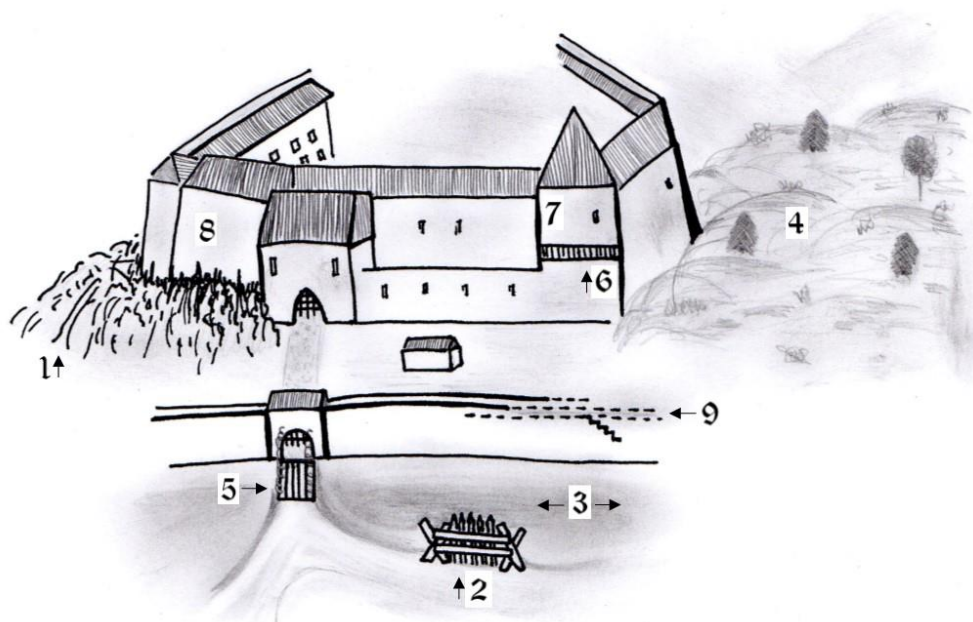
Úkol 1. Vyznač puntíkem, kde se nachází velké zámecké nádvoří a hvězdičkou, kde malé hradní nádvoří

Plán najdeme v prvním dílu knihy *České hrady* od Dobroslavy Menclové. Nachází se zde informace o dalších historických objektech na našem území.

Fortifikace

Úkol 2. Hrad vždy disponoval mnoha obrannými prvky. Podle obrázku je zapiš a zhodnoť, které byly na Frýdlantu přítomny a které z nich se zachovaly dodnes

Obranné prvky:

1	2	3
4	5	6
7	8	9

Obranné prvky dochované na Frýdlantu:

.....
.....

Majitelé objektu

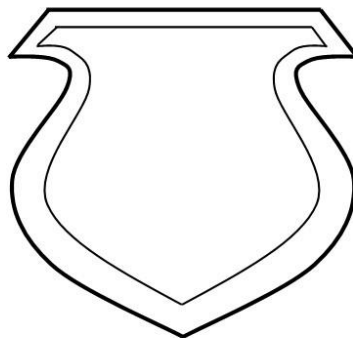
Úkol 3. Doplň podle vyprávění

Hrad ve Frýdlantu vznikl asi v polovině ____ . století na čedičové skále. Podle pověsti se skála nazývá ____ . Lidé si dříve mysleli, že vzhled skály pochází od ____ , který její povrch zoral svými ____ . My dnes víme, že svíslé pruhy nejsou od něj, ale od ____ , která vytváří ____ odlučnost čediče, a proto vidíme sloupky.

První písemná zmínka o hradu je z ____ roku ____ , kdy ho kupuje Rulko z Biberštejna od českého krále ____ . Biberštejni byli v pořadí ____ majitelé z celkového počtu ____ rodů.

Úkol 4. Dokresli erb prvních majitelů

Ronovci

? – 1278

Kytířský sál

Úkol 5. Odpověz na otázky

Ke kterým událostem tento prostor sloužil?

.....

Podle čeho se tradičně místnost nazývá?

.....

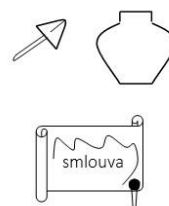
Jak nazýváme sál dnes pro návštěvníky?

.....

Která povolání nám mohou pomoci zjistit bližší informace o zdejším životě?
Obrázky ti napoví

.....

.....

Bydlení na hradu

Úkol 6. Zakroužkuj, který nábytek mohli Ronovci využívat

postel

truhla

židle

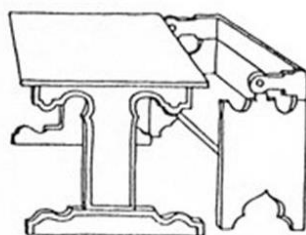
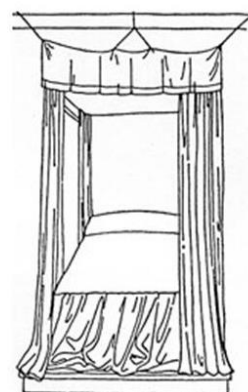
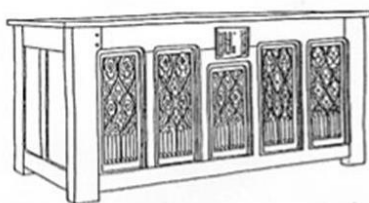
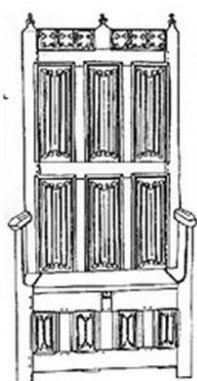
skříň

gauč

stůl

lavice

Nyní porovnej, které části nábytku jsi neoznačil(a) a zároveň je nenajdeš v obrázcích

truhla = ...

Z jakého materiálu se nábytek vyráběl a čím zdobil?

Lovecký salonek

Úkol 7. Zakroužkuj správnou verzi

V roce 1776/ 1850 byl zastřelen poslední vlk na Frýdlantsku.

Tohoto vlka *nevidíme/ vidíme* na velkém obrazu za námi.

Posledním vlkem v Jizerských horách byla vlčice chycená do vlčí jámy v červnu 1677/ 1766, přesto byli vlci na území pozorováni až do konce 19. století.

Posledního medvěda našich hor zastřelil nadlesní v dubnu 1741/ 1900.

Typickou zábavou pro muže byl *lov/ vyšívání*.

Frýdlant nebo Friedland?

Úkol 8. Vyplň chybějící informace

Jak vznikl dnešní název města a hradu se zámkem?

Označení pochází z _____ jazyka — přesně ze slov *Land des Friedens*, která v překladu znamenají _____.

Frýdlant obepínají _____ hory a pod hradem protéká řeka _____.

Jídelna

Úkol 9.
Jak vypadal prostřený stůl na hradě?
Napoví ti fotografie

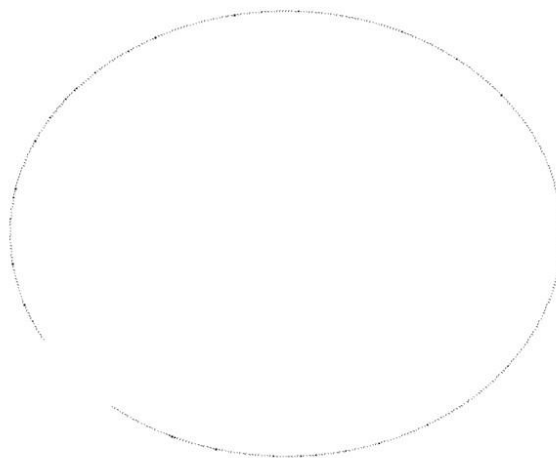

Které pokrmy se jedly?

Nakresli přívbor, který šlechta používala a připiš k čemu:

Zbrojnice

Úkol 10. Vyškrtej zbraně, které v naší zbrojnici nenajdeme

- meč
- dělo
- halapartna
- mušketa
- dýka
- luk a šíp
- vrhač střel
- hmoždíř

= .....

Úkol 11. Dopln

Zbraň na fotografii se nazývá = _____

Název má podle _____, který je vpředu na dolní části hlavně.
Tím se zbraň upevnila na hradbě a zmírnila zpětný náraz při výstřelu.

Gotika

Možná podoba hradu Frýdlant ve 13. století:

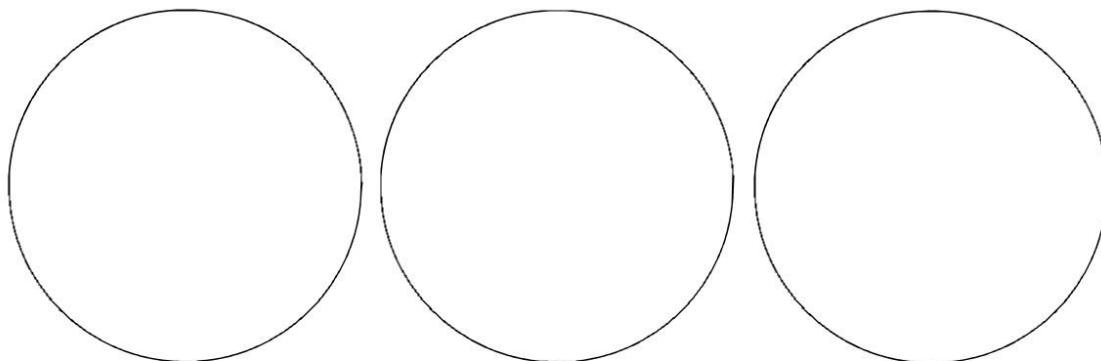
Úkol 12. Vepiš správné informace

Hlavní část hradu tvořila vysoká věž typu _____, která byla pro majitele místem _____.

Hrad ve _____ potřeboval mnoho obranných prvků. Jak se odborně všechny nazývají jedním termínem, který jsi již slyšel(a)? _____

Nakresli tři dopravní prostředky, kterými se lidé v tomto období dopravovali:

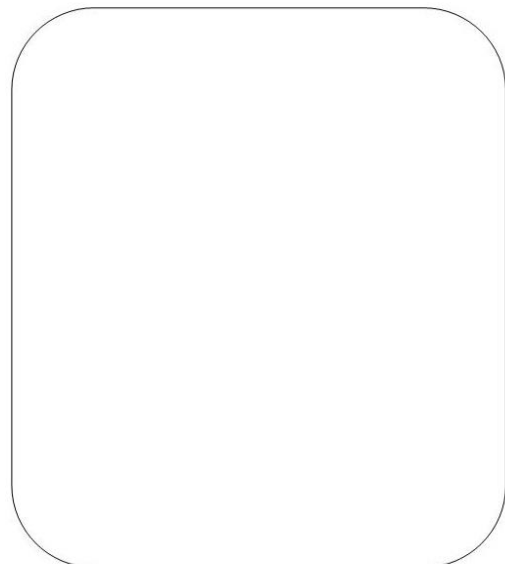
Renesance

Úkol 13. Doplň vynechané informace

V roce _____ započaly renesanční přestavby hradu. Pro tento sloh jsou typická _____, která vidíme okolo sebe. Obrazce se vytváří pomocí dvou barev — černé a bílé. Přes první _____ vrstvu se nanese _____ barva. Obrázky se proškrabávají na spodní část. Motivy sgrafit zobrazují: _____ nebo _____ . Na fotografii dole vidíme podobiznu _____.

Úkol 14.
Kolem sebe vidíme další prvky renesance
Vyber si jeden z nich, pojmenuj ho
a načrtni do okna dole

Shrnutí v tabulce

Úkol 15. Spoj podle vyprávění události s daty a zanes je do tabulky. Do posledního sloupce můžeš za domácí úkol dokreslit charakteristický obrázek pro dané změny

rok/ století	událost	obrázek
1278		
13. st.		
1551		
16./ 17. st.		
1801		
19. st.		

časová osa
↓

Metodický list k pracovním listům Hrad Frýdlant – verze pro ZŠ

Autor: Žaneta Wudyová

Anotace: Pracovní listy v podobě sešitu jsou doplňujícím materiálem k exkurzi vedené průvodcem na Státním hradu a zámku Frýdlant při prohlídce hradu. Žáci se seznámí s pracovními listy a následně během prohlídky plní úkoly. Aktivita je vhodná k dějinám umění a každodennosti. Přibližuje žákům život v minulosti na kulturní památce.

Klíčová slova: hrad, architektura, středověk, novověk, Frýdlant

Cíle: Prezentace historie Státního hradu a zámku Frýdlant s důrazem na architekturu stavby. Seznámení žáků se životem na hradě v období středověku, sekundárně v raném novověku. Žáci se naučí pracovat s pracovním listem. Na základě výkladu průvodce a čtení s porozuměním vyplní pracovní listy.

Organizace edukační činnosti: Celá skupina se účastní prohlídky s průvodcem. Na začátku průvodce rozdá každému žáku pracovní sešit a seznámí všechny s edukačním textem. Při jednotlivých zastaveních vysvětlí žákům aktuální úkoly.

Věková skupina: 2. stupeň ZŠ

Časová náročnost přípravy: příprava není nutná

Časová dotace: 90–120 minut

Pomůcky: pracovní listy, psací potřeby, podložka na psaní

Reflexe: kontrola dílčích úkolů

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, sociální a personální

Očekávané výstupy: žák pojmenuje části komplexu, žák převede pověst o skále pod hradem, žák nakreslí a popíše erb Ronovců, žák zdůvodní původ názvu zbraně hákovnice, žák pojmenuje vývoj architektury hradu v období gotiky a období renesance

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Mezipředmětové vztahy: zeměpis, výtvarná výchova, český jazyk, občanská nauka

Hrad

Frydlant

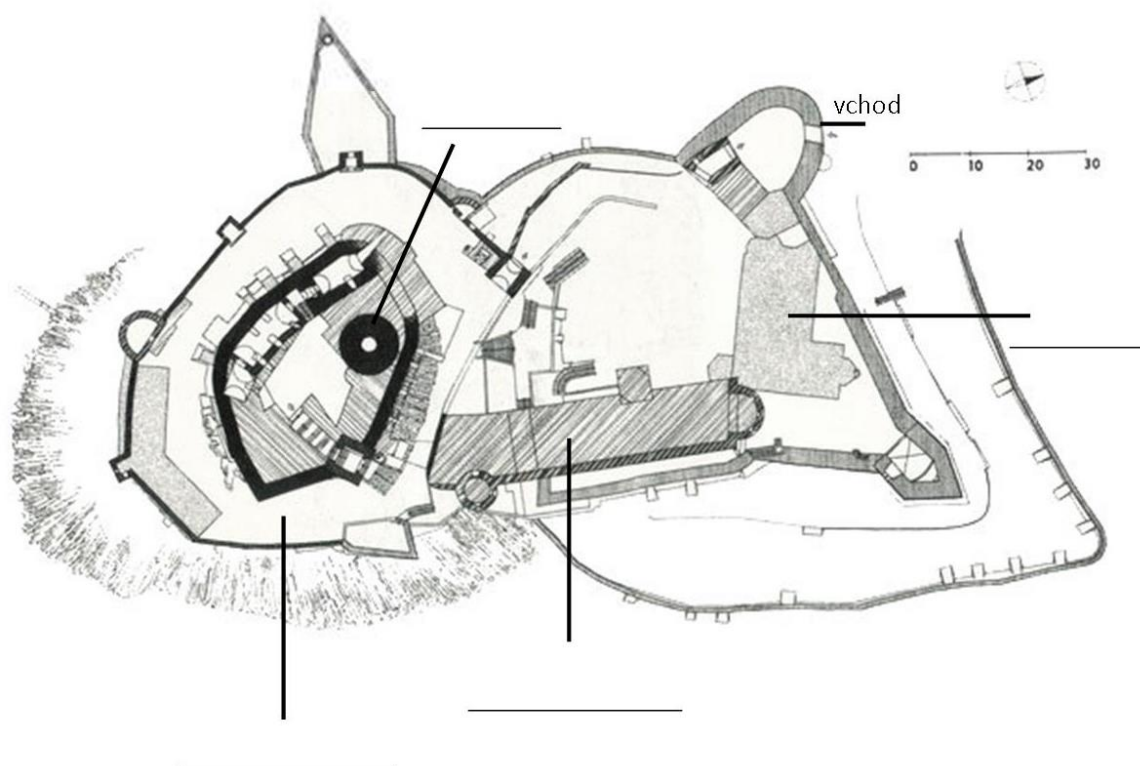
VERZE PRO SŠ

.....
jméno

Plán hradu a zámku

Úkol 1. Doplň na řádky části objektu.

Kde nyní stojíme my? Vyznač to barevně do plánu

Plán najdeme v prvním dílu knihy *České hrady* od Dobroslavy Menclové.
Nachází se zde informace o dalších historických objektech na našem území.

Fortifikace

Úkol 2. Doplň informace

Hrad vznikl asi v polovině ____ . století,
první písemná zmínka o objektu pochází z měsíce _____ roku _____.

Obranné prvky středověkých hradů:

stavba na skále nebo kopci
padací most(y)   silné stěny
ochoz   hradby a parkán*
příkop   bergfrit* nebo donjon*
barbakán*

Názvy označené hvězdičkou vysvětli podle vyprávění

Parkán = _____

Bergfrit = _____

Donjon = _____

Barbakán = _____

Které středověké obranné prvky hrad ztratil?

Architektura

Úkol 3.

Roku _____ započaly rozsáhlé přestavby hradu. Podle obrázků pojmenuj architektonické prvky typické pro _____ (sloh) a urči, které z nich jsou na Frýdlantu přítomny

.....
na Frýdlantu přítomen/ nepřítomen

.....
na Frýdlantu přítomen/ nepřítomen

.....
na Frýdlantu přítomen/ nepřítomen

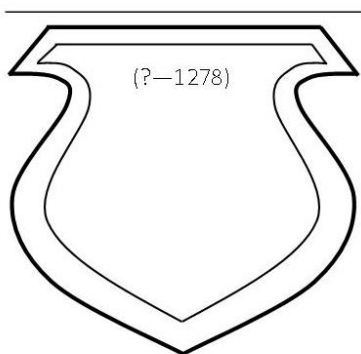
.....
na Frýdlantu přítomen/ nepřítomen

Které motivy sgrafit najdeme na frýdlantském hradě?

Kterých šest rodů objekt vlastnilo?

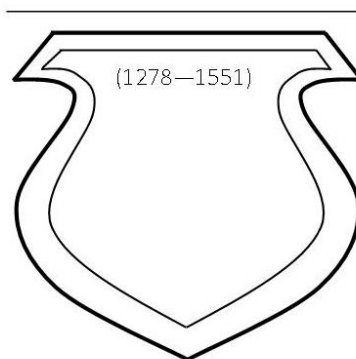
Úkol 4. Vyplň chybějící jména majitelů a dokresli erby prvních dvou

(1558—1620)

Gallasové

(1634—1759)

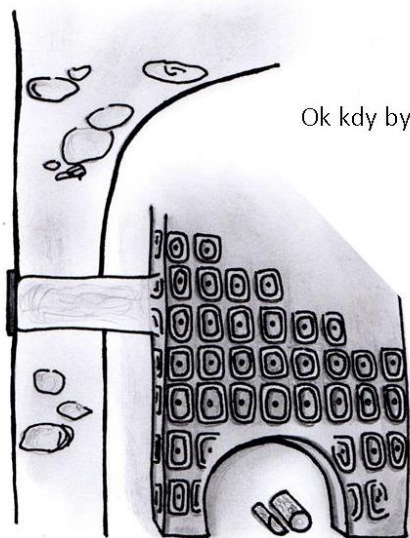

Redernové

(1622—1634)

(1759—1945)

Vytápění

Ok kdy byly interiéry v českých zemích zařizovány kachlovými kamny?

_____

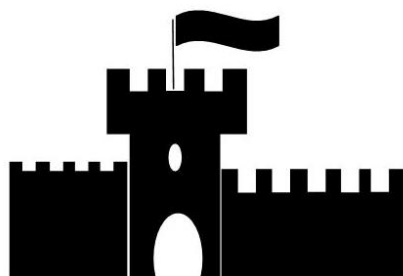
Proč kachlová kamna sloužila zároveň jako výzdoba interiéru?

_____

Hrad

Úkol 5. Spoj k sobě čarou pojmy

Rytířský sál	obrné prvky
nejznámější majitel	rozdělen kožešinami
Gallasové	heraldické motivy
fortifikace	Albrecht z Valdštejna
Ronovci	renesance
výzdoba stěn	první písemná zmínka o hradu
bergfrit	hrabě Matyáš
rok 1278	zakladatelé hradu
sgrafito	dokončen hradní komplex
Biberštejni	věž Indica

Hrad jako domov

Úkol 6.

Jak se na hradě jeho obyvatelům žilo? Podle vyprávění to zjisti a dopiš jednotlivé body

Teplota a klima: _____

Řešení problému: _____

Osvětlení: _____

Mocnost stěn: _____

Umístění a velikost oken: _____

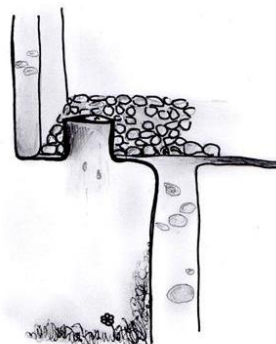
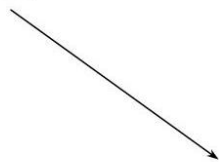
Schodiště: _____

Výmalba: _____

Podlaha: _____

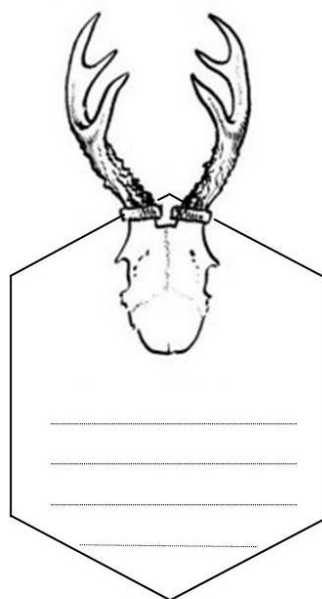
Kuchyně: _____

Záchod: _____

Lov

Úkol 7. Na vynechaná místa vepiš obecné informace, které se uvádí na trofejích

Úkol 8. Najdi ve větách slovo, které se váže k loveckému salonu

Napadl ho rys.

Podle slunce zjistíš, kolik je hodin.

Konrád a někdo další navštívil oboru.

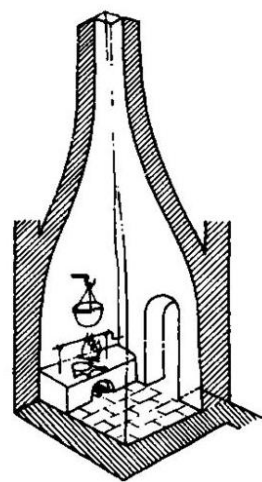
Je okolí hradu Kost romantické?

Toto nařízení je dle zákona.

Černá kuchyně

Proč se kuchyním na hradech přezdívá *černé*?

Protože byly bílé stěny očazeny od sazí z vaření na otevřeném ohni.

Úkol 9. Vylušti z přesmyček slova

UTHAKT

MONÍK

BŘÍCETRSNI

Místo odvodu kouře z místnosti při vaření: _____

Typické nádobí na třech nožkách: _____

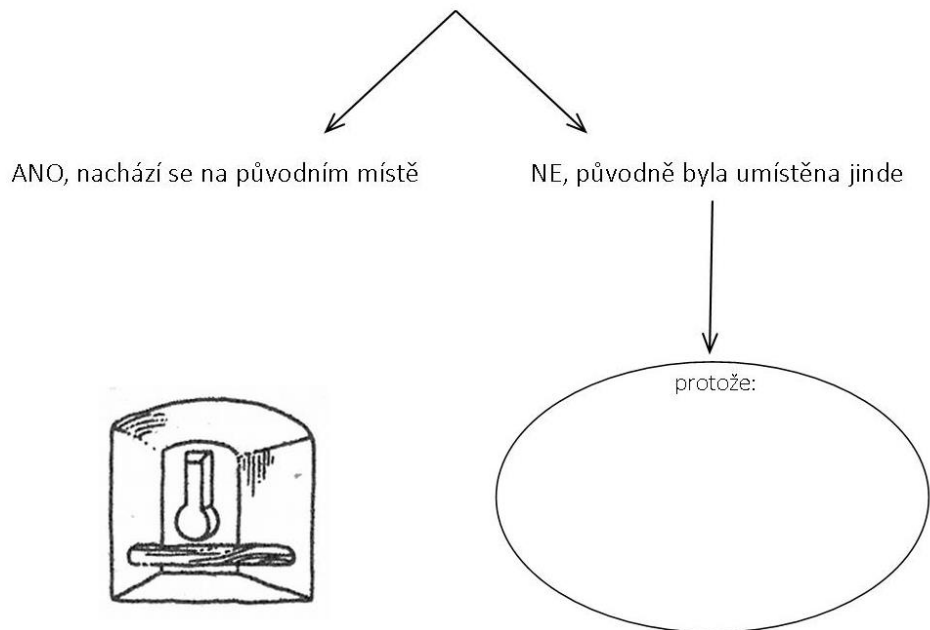
Místnost určená k uložení vzácného nádobí: _____

Zbrojnice

Úkol 10.

Nachází se dnešní zbrojnice na svém původním místě ze středověku? Pokud ne, vysvětli proč

Pojmenuj zbraň, která je typická pro naše období. Před sebou vidíš dva dochované exempláře. Podle čeho vznikl její název?

_____

Frýdlantsko

Úkol 11. Zjisti správnou odpověď

↑
Město na mapě II. vojenského mapování z let 1836—1852.

Na stěně visí nejstarší dochovaná mapa území pocházející ze _____ století.

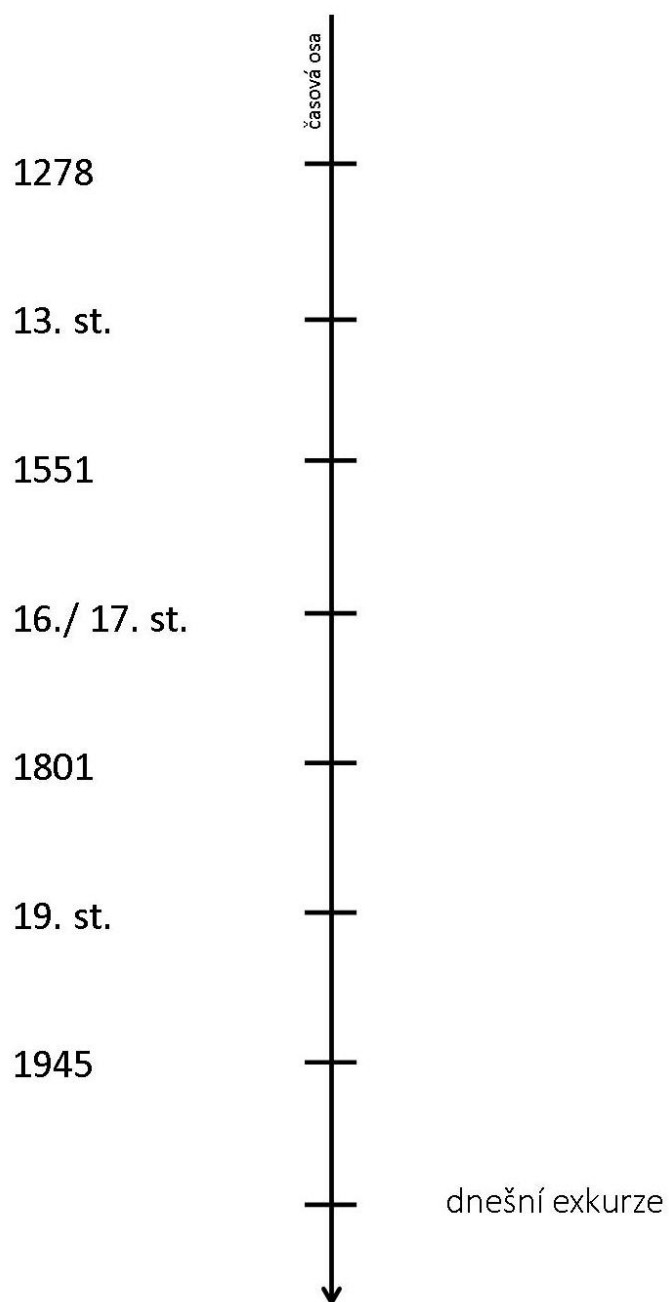
_____ = Friedland = Frýdlant

Území Frýdlantska bylo ve středověku ovlivněno *Žitavou* (v Německu) / *Zhořelcem* (v Polsku).

Shrnutí

Úkol 12.

Napiš nebo dokresli k jednotlivým rokům a staletím události, které se pojí k Frýdlantu. Na poslední vynechaný řádek dopiš současný rok, kdy jsi objekt hradu navštívil(a).

Metodický list k pracovním listům Hrad Frýdlant – verze pro SŠ

Autor: Žaneta Wudyová

Anotace: Pracovní listy v podobě sešitu jsou doplňujícím materiálem k exkurzi vedené průvodcem na Státním hradu a zámku Frýdlant při prohlídce hradu. Žáci se seznámí s pracovními listy a následně během prohlídky plní úkoly. Aktivita je vhodná k dějinám umění a každodennosti. Přibližuje žákům život v minulosti na kulturní památce.

Klíčová slova: hrad, architektura, středověk, novověk, Frýdlant

Cíle: Prezentace historie Státního hradu a zámku Frýdlant s důrazem na architekturu stavby. Seznámení žáků se životem na hradě v období středověku, sekundárně v raném novověku. Žáci se naučí pracovat s pracovním listem. Na základě výkladu průvodce a čtení s porozuměním vyplní pracovní listy.

Organizace edukační činnosti: Celá skupina se účastní prohlídky s průvodcem. Na začátku průvodce rozdá každému žáku pracovní sešit a seznámí všechny s edukačním textem. Při jednotlivých zastaveních vysvětlí žákům aktuální úkoly.

Věková skupina: SŠ

Časová náročnost přípravy: příprava není nutná

Časová dotace: 90–120 minut

Pomůcky: pracovní listy, psací potřeby, podložka na psaní

Reflexe: kontrola dílčích úkolů

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, sociální a personální

Očekávané výstupy: žák vysvětlí pojmy bergfrit a barbakán, žák popíše architektonické prvky typické pro renesanci, žák zná motivy sgrafít na hradě, žák vyjmenuje šest rodů vlastnicích hrad a zámek, žák stručně popíše bydlení na hradě (topení, osvětlení, kuchyně,...)

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

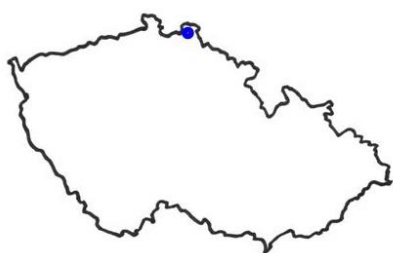
Mezipředmětové vztahy: zeměpis, výtvarná výchova, český jazyk, základy společenských věd

Hrad

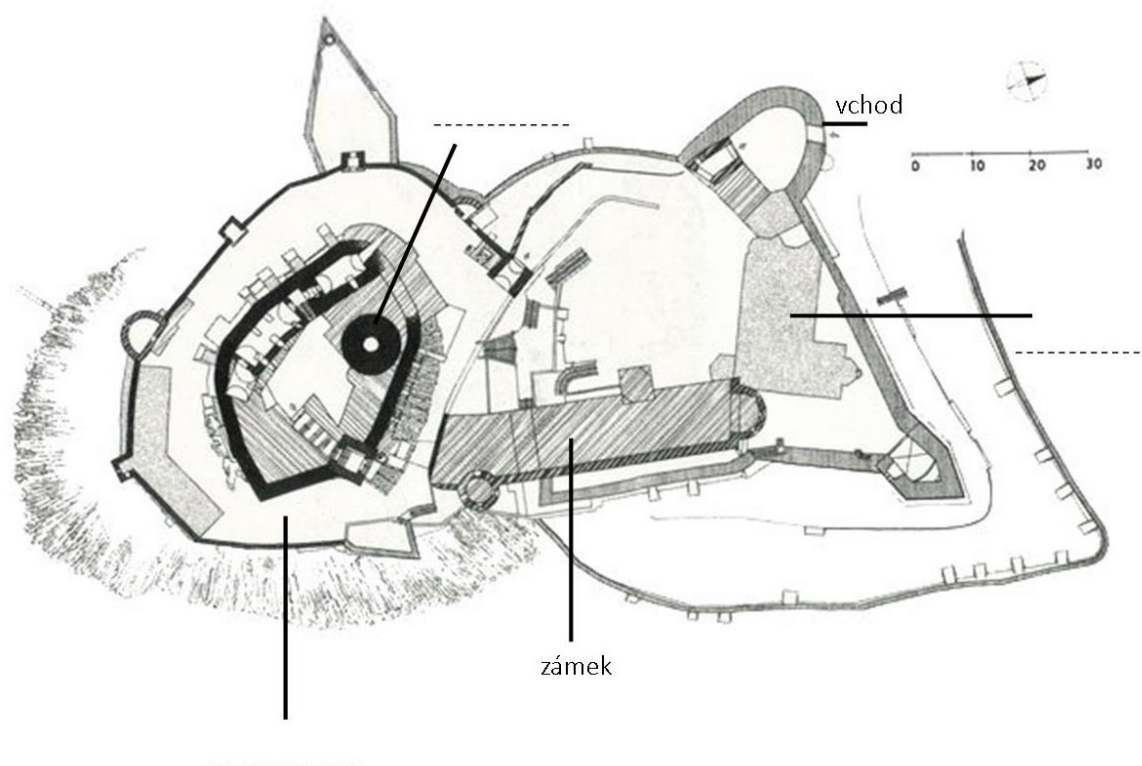
Frydlant

VERZE PRO SŠ

.....
jméno

Plán hradu a zámku

Úkol 1. Doplň chybějící části komplexu
a vyznač hvězdičkou, kde stojíme nyní my

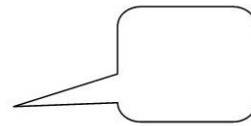
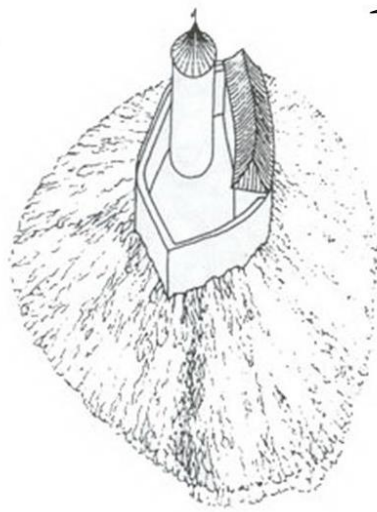

Plán najdeme v prvním dílu knihy *České hrady* od Dobroslavy Menclové.
Nachází se zde informace o dalších historických objektech na našem území.

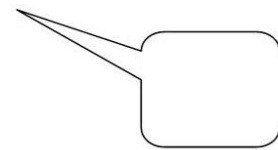
Budování hradu

Úkol 2. Zapiš do bublin roky, které se pojí k hradu a následujícím událostem

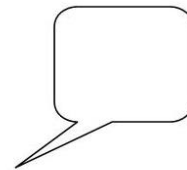
vybudování hradu a bergfritu
(obránné věže)

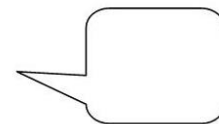
první písemná zmínka o hradu

započaty renesanční přestavby

hrad zpřístupněn veřejnosti

Obrana hradu

Úkol 3. Spoj dvě části a získáš název obranného prvku

PAR   KO   PŘÍ   MŘ

BERG   MO   OCH   SKÁ

BARBA

ST   IŽ   KÁN

OZ   KÁN   LA   PEC   KOP

FRIT

.....

.....

.....

Který z těchto prvků najdeme ještě dnes na Frýdlantu?

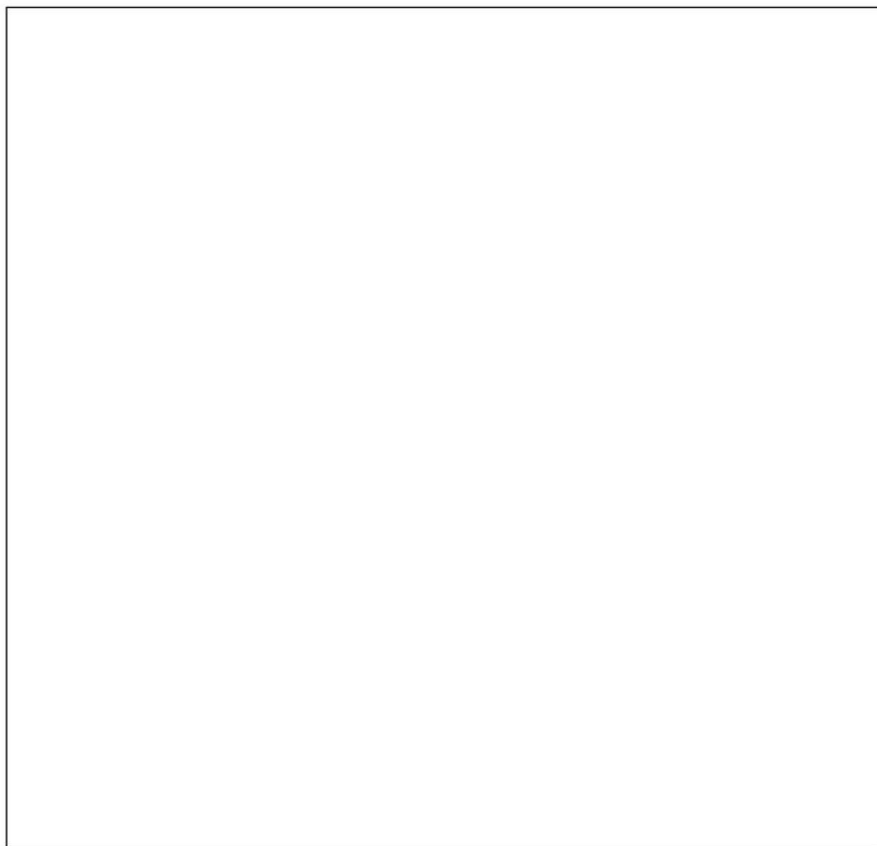

Architekt(ka)

Úkol 4.

Staň se architektem či architektkou a navrhni dispozici hradu pro Ronovce, kdyby si nepostavili objekt ve Frýdlantu. Nezapomeň, že i ve středověku museli vařit, jíst, spát a přijímat návštěvy. K plánu vytvoř popisky a vepiš je spolu se symboly do legendy

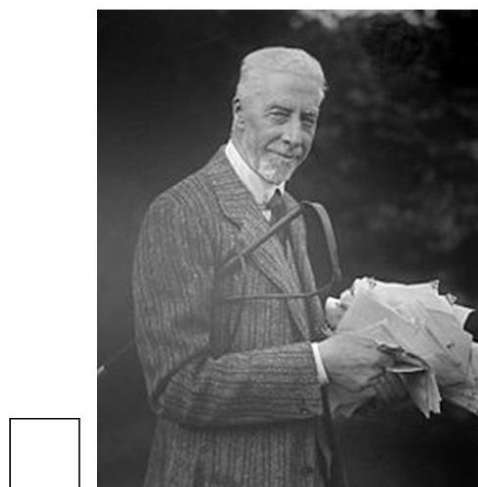
Legenda

Majitelé komplexu

Úkol 5. Vyber majitele a přiřaď jejich čísla do čtverců

- 1 Ronovci
- 2 Biberštejní
- 3 Kateřina z Redernu
- 4 Albrecht z Valdštejna
- 5 Franz Clam-Gallas

Bydlení na hradu

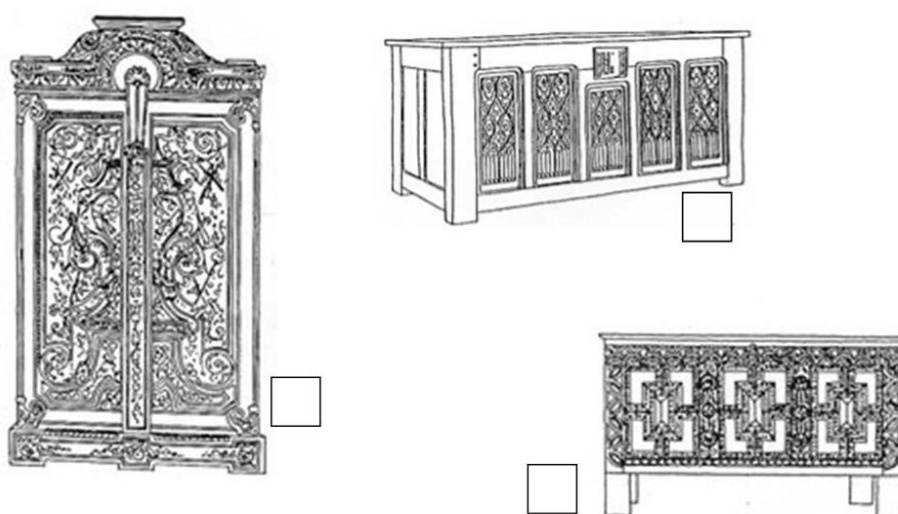
Úkol 6.

Přiřaď čísla k nábytku a urči podle období výroby, které kusy se mohly na hradě využívat

Sloh: 1 gotika | 2 renesance | 3 baroko

Majitelé žili na hradě do poloviny 17. století. Přidej hvězdičku k zařízení, které se pravděpodobně na hradě používalo

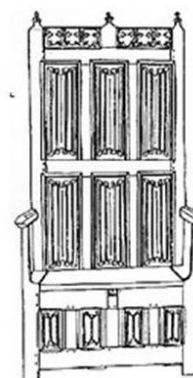
Život na hradě

Úkol 7. Podtrhni správná tvrzení a následně spoj pojmy s roky

Redernové byli v pořadí pátým rodem, který žil na Frýdlantu.
Redernové byli v pořadí třetím rodem, který žil na Frýdlantu.

Frýdlant byl hlavním sídlem Albrechta z Valdštejna.
Jičín byl hlavním sídlem Albrechta z Valdštejna.

Na hradě se nám dochoval gotický a renesanční nábytek.
Na hradě se nám nedochoval gotický a renesanční nábytek.

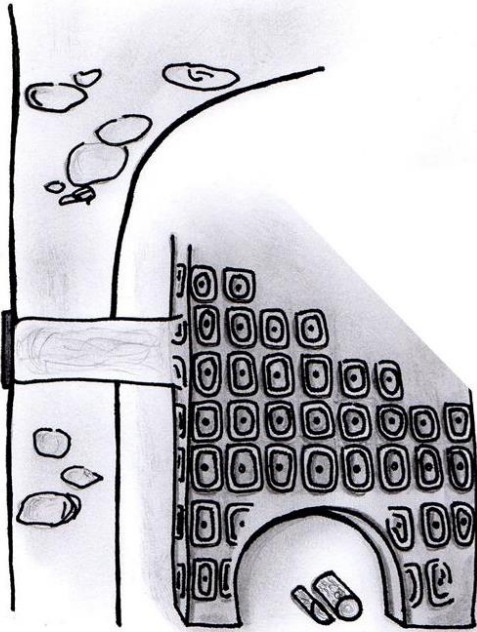

Nejstarší dochovaná kachlová kamna na hradě pochází z období raného baroka.
Nejstarší dochovaná kachlová kamna na hradě pochází z období gotiky.

Renesanční jídelna na hradě byla původně v jiných prostorách.
Renesanční jídelna na hradě se nachází na stejném místě jako ve středověku.

gotika	baroko	Redernové	Albrecht Z Valdštejna
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
13. století	16. století	17. století	18. století

Vytápění

Úkol 8. Odpověz na otázky

Jak se na hradech místnosti vytápěly?

K čemu slouží malá dvířka na chodbě?

Ok kdy byly interiéry v českých zemích zařizovány kachlovými kamny?

Proč kachlová kamna sloužila zároveň jako výzdoba interiéru?

Orchnostenská kancelář

Müllerova mapa Čech z roku 1720

Úkol 9. Odpověz na otázky

Které části dnešního komplexu hradu se zámkem stály v roce 1720?

Který rod v tomto období vládl na Frýdlantu?

Z kterých německých slov pochází dnešní pojmenování objektu a města?

Vývoj architektury

Úkol 10. Vyplň bubliny s otázkami

GOTIKA

Měla věž původně střechu?

Jak nazýváme tento typ obranné věže?

Bylo ve věži opravdu vězení?

Pojmenuj odborně malbu na stěně:

RENESANCE

Na které další části objektu najdeme renesanční prvky?

Tato malba se vytváří pomocí techniky barev:

Shrnutí historie

Úkol 11. Doplň roky nebo staletí, kdy došlo k těmto událostem:

Počátky hradu—již stála věž

První písemná zmínka o hradu

Renesanční přestavby hradu

Postaven renesanční zámek

Rok otevření hradního muzea Clam-Gallasů

Vybudováno neorenesanční křídlo

Konfiskace objektu státem

Datum dnešní exkurze

Metodický list k pracovním listům Hrad Frýdlant – verze pro SŠ

Autor: Žaneta Wudyová

Anotace: Pracovní listy v podobě sešitu jsou doplňujícím materiálem k exkurzi vedené průvodcem na Státním hradu a zámku Frýdlant při prohlídce hradu. Žáci se seznámí s pracovními listy a následně během prohlídky plní úkoly. Aktivita je vhodná k dějinám umění a každodennosti. Přibližuje žákům život v minulosti na kulturní památce.

Klíčová slova: hrad, architektura, středověk, novověk, Frýdlant

Cíle: Prezentace historie Státního hradu a zámku Frýdlant s důrazem na architekturu stavby. Seznámení žáků se životem na hradě v období středověku, sekundárně v raném novověku. Žáci se naučí pracovat s pracovním listem. Na základě výkladu průvodce a čtení s porozuměním vyplní pracovní listy.

Organizace edukační činnosti: Celá skupina se účastní prohlídky s průvodcem. Na začátku průvodce rozdá každému žáku pracovní sešit a seznámí všechny s edukačním textem. Při jednotlivých zastaveních vysvětlí žákům aktuální úkoly.

Věková skupina: SŠ

Časová náročnost přípravy: příprava není nutná

Časová dotace: 90–120 minut

Pomůcky: pracovní listy, psací potřeby, podložka na psaní

Reflexe: kontrola dílčích úkolů

Klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence komunikativní, sociální a personální

Očekávané výstupy: žák pozná v plánu objektu zámek, žák nakreslí půdorys hradu, žák přiřadí majitele objektu ke správnému obrázku, žák vysvětlí původ názvu Frýdlant, žák doplní data k událostem pojícím se ke komplexu

Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Mezipředmětové vztahy: zeměpis, výtvarná výchova, český jazyk, základy společenských věd

5.2 Exkurze s pilotní skupinou

Z důvodu praktického zhodnocení funkčnosti edukačního programu proběhla prohlídka s pilotní skupinou. Žáci prvního ročníku Gymnázia Frýdlant navštívili Státní hrad a zámek 17. října roku 2017 v rámci výuky výtvarné výchovy. Exkurze započala ve 13.30 hodin. Žáci dostali za úkol přinést si obyčejnou tužku a tvrdé desky jako podklad pod papíry. Skupina deseti dětí s vyučující PaedDr. Zdeňkou Hrdinovou dostala pracovní listy v první verzi pro základní školy, se kterými jsem je krátce seznámila. Listy byly svázané ve formě sešitu velikosti A4 pro dobrou čitelnost a manipulaci s papíry. Exkurze započala na dolním zámeckém nádvoří a kopírovala první část základní trasy Státního hradu a zámku pro turisty. Kromě sbírky dýmek děti prošly v rámci základní prohlídky celý hrad. Předpokládaný čas trvání byl jedna hodina. Děti prohlídka velmi zaujala, komunikovaly s průvodkyní, měly rozšiřující dotazy a úkoly v pracovních listech plnily s nadšením a pečlivostí. Z výše zmíněných důvodů trvala exkurze hodinu a tři čtvrtě. Žáci se museli vrátit do výuky, v případě neohrazeného času by prohlídka mohla trvat i přes dvě hodiny a děti dokázaly udržet pozornost. Při plnění úkolů jsme správné odpovědi průběžně kontrolovali. Prohlídka skončila na dolním zámeckém nádvoří, odkud jsme původně stoupali nahoru k hradu. S dětmi jsem si povídala o jejich pocitech z exkurze a všechny jejich postřehy byly pozitivní. Zkontrolované a správně vyplněné pracovní listy dostaly na památku domů.

Dětské skupiny provázím od roku 2013 a vždy se potýkám s problémem, jak všechny žáky při exkurzi zaujmout. Tato zkušenost dokázala, že pracovní listy jsou vhodný způsob pro upoutání pozornosti. Děti mají hmotnou věc v ruce, která jim ilustruje a dotváří povídání průvodce, a zároveň nemají prostor pro držení mobilního telefonu nebo hračky. Protože se úkoly váží k výkladu, musí dávat pozor a rozvíjí se jejich skupinová práce a komunikace s ostatními. Děti mají pocit, že jsou součástí výkladu průvodce a soustředí se na úkoly. Zažijí hezkou a zábavně poučnou situaci na památkovém objektu, o které budou doma vyprávět. Nabízí se možnost, že se na hrad či zámek rádi vrátí například s rodiči.

Závěr

Cílem práce bylo shrnout historii Státního hradu a zámku Frýdlant a předložit funkční edukační program hradu Frýdlant s pracovními listy, které budou dětem doplňovat poutavou formou vyprávění průvodce. Pracovní listy jsem vytvořila ve čtyřech verzích – ve dvou pro žáky druhého stupně základních škol a ve dvou pro žáky středních škol. Cíle práce se podařilo splnit.

První část se věnuje objektu SHZ⁷⁷ Frýdlant na severu Čech od jeho počátků ve 13. století do roku 1945. Popisuje historii regionu, architekturu hradu a zámku i jejich majitele. Pracovala jsem s pramenem z období vlády Biberštejnů (1278–1551), kteří na hradě bydleli nejdéle ze všech rodů. Frýdlantský urbář je uložený v SOA Litoměřice, pobočce Děčín, fondu Velkostatek Frýdlant a doba jeho vzniku je uváděna rokem 1381, popř. nejpozději 1409.

Další kapitoly se věnují vybraným tématům v období středověku a počátku raného novověku, kdy šlechta bydlela na hradech. Zabývám se životem a bydlením na hradech, stručně popisují vývoj odívání a formování šlechty v českých zemích.

Zdrojem pro vytvoření pracovních a metodických listů byly archivní prameny a odborná literatura. Praktická část bakalářské práce vznikla na základě jejich analýzy, syntézy a v důsledku komparace výše uvedených materiálů.

Součástí projektu je text pro průvodce vedoucího exkurzi. Vychází z oficiálního průvodcovského textu na SHZ⁷⁸ Frýdlant od J. V. Scheybala ve verzi od J. Pavlíkové z roku 2002, který jsem upravila pro potřeby exkurze a doplnila vhodnými informacemi. Text obsahuje historii objektu po stránce architektonické i v přehledu majitelů. Seznamuje posluchače komplexně s historií celého objektu od 13. století do roku 1945 se zaměřením na středověk a každodenní život na hradě.

Pracovní sešit je složen z listů vytvořených v programu Microsoft Publisher. Formát A4 a velikost písma 14 zaručují přehlednost. Verze listů se od sebe záměrně obsahově i graficky odlišují. Umožňují vyučujícímu či vedoucímu školní skupiny zvolit variantu s vlastním přesahem mezipředmětových vztahů. Součástí pracovních listů je jejich řešení a listy metodické.

---

⁷⁷Zkratka pro označení *Státního hradu a zámku*.

⁷⁸Zkratka pro označení *Státního hradu a zámku*.

Edukační program s pracovními listy pro ZŠ v první verzi byl testován s pilotní skupinou prvního ročníku Gymnázia Frýdlant v říjnu roku 2017. Ověřila jsem funkčnost pracovních listů a programu jako celku. Jediná komplikace nastala v délce prohlídky. Pro velký zájem a dotazování ze strany dětí se prohlídka prodloužila z původně plánovaných 60 minut na 105 minut. Časová dotace je proto upravena na hodinu a půl až dvě hodiny. Žádné další problémy jsem při testování neshledala. Program v předkládané formě může sloužit v běžném provozu SHZ⁷⁹ Frýdlant.

V edukačním programu nejsou zahrnuty dějiny odívání z důvodů velkého rozsahu pracovních listů a absence vyobrazení oblečení z období středověku na hradě. V testování projektu jsem je zařadila pro žáky nad rámec zde uváděného výkladu. Jako pomůcka mi sloužila replika vlastních gotických šatů a zbroj rytíře zobrazovaná ve sgrafitech i malbách v hradu. V případě dalších úprav pracovních listů bych téma odívání doplnila.

Další výzkum navrhuji v podobě reinstalace prohlídkové trasy a přizpůsobení místa exponátů edukaci. Nabízí se možnost vytvořit edukační program i pro renesanční zámek a neorenesanční křídlo. V tom případě by se věnoval období od 16. století do 19. století, kdy nové křídlo vzniklo. Případně do obývání zámku Clam-Gallasů naposledy v roce 1945. Alternativou spojující objekt hradu i zámku může být edukační program s prohlídkou části obou budov.

---

⁷⁹Zkratka pro označení *Státního hradu a zámku*.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

SOA Litoměřice, p. Děčín, f. Velkostatek Frýdlant, inv. č. 505, ev. č. 1038

Literatura

ANDĚL, Rudolf – KARPAŠ, Roman a kol., *Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Liberec 2002

ASCHENBRENNER, Martin (ed.), *Interiéry hradů a zámků v Libereckém kraji a historie jejich zpřístupňování*, Nymburk 2012

BENDA, Klement, *Od Velké Moravy po dobu gotickou. Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích*, Praha 1999

BERANOVÁ, Magdalena, *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*, Praha 2011

BRYCH, Vladimír, *Hrady a zámky Libereckého kraje*, Liberec 2002

DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2002

DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, *Královský dvůr Václava II.*, České Budějovice 2011

HELBIG, Julius – HIRTZ, Albert, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte der edlen Herren von Biberstein und ihrer Güter*, Reichenberg 1911

HEROUT, Jaroslav, *Slabikář návštěvníků památek*, Praha 1980

IWAŃCZAK, Wojciech, *Po stopách rytířských příběhů*, Praha 2001

KNOZ, Tomáš – DVOŘÍK, Jan (edd.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno 2011

KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Středověk*, Praha 2001

KYBALOVÁ, Ludmila, *Dějiny odívání. Renesance*, Praha 1996

MENCLOVÁ, Dobroslava, *České hrady. Díl I.*, Praha 1972

MODRÁKOVÁ, Renáta, *Čas odložil svůj šat. Móda z rukopisů 11.–16. století*, Praha 2008

MYSLIVEČEK, Milan, *Erbovník. Aneb kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě*, Praha 1993

NACHTMANNOVÁ, Alena – KLAPETKOVÁ, Olga (edd.), *Oděv v Čechách ve středověku a raném novověku. Sborník příspěvků ze specializované konference uspořádané Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze 14. října 2015*, Praha 2015

- POHANKA, Henry Camillo, *Heraldika v souvislostech*, Praha 2013
- ŘEHÁČEK, Marek, *Vyprávění o strašidlech, přízracích a podivných úkazech nejsevernějších Čech*, Liberec 1997
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze království Českého X. Boleslavsko*, Praha 1895
- SCHEYBAL, Josef Václav, *Státní hrad a zámek Frýdlant*, Frýdlant v Čechách 1983
- SVOBODA, Milan – HEINZL, Jan, *Hrabata z Gallasu, Clam-Gallasu a Hejnice. Poutní místo a jeho patroni*, Liberec 2015
- SVOBODA, Milana kol., *Kristián Kryštof hrabě Clam-Gallas. Stručná biografie. Edice životopisného nástinu od Johanna Rittera z Rittersberku z roku 1838 s komentáři*, Liberec 2012
- SVOBODA, Milan, *Redernové v Čechách. Nalézání zapomenutých příběhů 16. a 17. století*, Praha 2011
- ŠIMŮNEK, Robert, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013
- BINDER, Filip, *Zámek hluboká v 19. století a Jan Adolf ze Schwarzenberga*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014, 129 s., Bakalářská práce

Internetové zdroje

- PRANDNEROVÁ, Lucie, Frýdlantský urbář, www.academia.edu, 20. 4. 2018, dostupné online
(http://www.academia.edu/7605683/Fr%C3%BDdlantsk%C3%BD_urb%C3%A1l%C5%99)

Jmenný rejstřík

Biberštejn, Kryštof.....	12
Biberštejn, Rulko.....	12
Clam, Kristián Filip.....	14
Clam-Gallas, Eduard.....	14, 16
Clam-Gallas, Kristián Filip.....	14
Clam-Gallas, Kristián Kryštof.....	14
Clam-Gallas, František.....	15
Clam-Gallas, Klotilda.....	15
Clam-Gallas, Vilém.....	14
Clary-Aldringen, Josefína.....	14
Colona z Felsu, Marie Anna.....	13, 14
Dietrichstein-Proskau-Leslie, Klotilda.....	15, 16
Gaschin-Rosenberg, Johanna Emerenciána.....	13
Gallas, Antonín Pankrác.....	13
Gallas, Filip Josef.....	13
Gallas, František Ferdinand.....	13
Gallas, Jan Václav.....	13
Gallas, Matyáš.....	13
Hoyos-Sprinzenstein, Marie.....	15
Karel IV.....	30
Konrád Ota.....	28, 29
Lucemburský, Jan.....	30
Redern, Bedřich.....	12
Redern, Kateřina.....	12, 16
Redern, Kryštof.....	12
Redern, Melchior.....	12, 16
Ronovci.....	11
Stelzig, Andreas.....	9, 13
Šporková, Karolína.....	14
Václav II.....	31
Valdštejn, Albrecht Václav Eusebius.....	12
Vratislav II.....	28

Přílohy

Příloha č. 1: Text pro průvodce vedoucího exkurzi

Příloha č. 2: Řešení pracovních listů Hrad Frýdlant – verze pro ZŠ

Příloha č. 3: Řešení pracovních listů Hrad Frýdlant – verze pro ZŠ

Příloha č. 4: Řešení pracovních listů Hrad Frýdlant – verze pro SŠ

Příloha č. 5: Řešení pracovních listů Hrad Frýdlant – verze pro SŠ

Příloha č. 6: Zdroje obrázků v pracovních listech

Příloha č. 7: Fotografie z testování edukačního programu v říjnu 2017

Příloha č. 1: Text pro průvodce vedoucího exkurzi

Text vychází z oficiálního průvodcovského textu na SHZ⁸⁰ Frýdlant od J. V. Scheybala z roku 1983, v poslední upravené verzi od Jany Pavlíkové z roku 2002. Ctí původní koncepci, pouze upravuje pojmenování jednotlivých zastavení. Doplněn je o informace chybějící v textu, které jsou důležité pro pochopení životu na hradě. Průvodci objasňuje úkoly a správné odpovědi v pracovních listech.

1.1 Zámecké nádvoří

Prohlídka začíná na dolním zámeckém nádvoří. Každý žák obdrží pracovní sešit, do kterého bude plnit úkoly na jednotlivých zastaveních. Průvodce podává výklad a upozorňuje žáky na úkoly, které společně doplňují. Je na zaměstnanci, aby vyhodnotil situaci a zaujal individuální přístup vzhledem k počtu dětí, jejich věku, studovanému typu školy a skupině jako celku.

Stojíme na dolním zámeckém nádvoří, odkud vidíme hrad a zámek. První vznikl hrad za Ronovců okolo poloviny 13. století. Stavba měla především obrannou funkci v době, kdy se často bojovalo. Hrad byl oblíbeným cílem nepřátel. Postupně do českých zemí pronikal trend zámků z Itálie. Hrady byly pro bydlení velmi nepohodlné, chladné a špatně dostupné. Na přelomu 16. a 17. století nechali vybudovat pozdější majitelé Redernové pohodlný zámek, který odpovídal novým nárokům bydlení pro šlechtu. Poslední rod žijící na zámku byli Clam-Gallasové. Přistavěli v 19. století k renesančnímu zámku nové křídlo a zde bydleli do roku 1945. Po konci druhé světové války museli kvůli rakouskému původu objekt opustit a hrad se zámek se stal majetkem českého státu. Tak je tomu dodnes.⁸¹

Některé obranné prvky hradu vidíme i dnes. Odborně se soustava nazývá fortifikace. Na nádvoří jsme vstoupili přes příkop po padacím mostu, hrad stojí vysoko na čedičové skále a působí nepřístupně. Okolo celého objektu jsou hrady, které chránily hrad před napadením cizími vojsky. Podél hradeb vede rytířská stezka, po které rytíři jezdili na koních až do hradu. My se vydáme po stejné cestě, kterou rytíři jezdili před sedmi sty lety a prohlédneme si hradní interiéry.⁸²

---

⁸⁰Zkratka pro označení *Státního hradu a zámku*.

⁸¹J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 1–16.

⁸²*Tamtéž*.

1.2 Před hradem

Vystoupali jsme k hradu, který stojí na skále. K jejímu vzhledu se váže pověst a podle ní se skála nazývá Čertovy varhany. Pověst zní: Nad Frýdlantem se náhle projevila bouřka, když v tom někdo zabouchal na bránu hradu. Strážný viděl před vraty cizince v panském obleku. Neznámý muž se dožadoval přijetí u majitele hradu, Bedřicha z Biberštejna. V nočních hodinách seděl Bedřich v rytířském sále již v plném proudu zábavy se společností ostatních. Hradní pán byl příchodem cizince nadšen a pozval ho ke hře v kostky. Bedřich opojený vínem se vychloubal mohutností svého hradu a tvrdostí skály, na které hrad stojí. Započala hra v kostky a Bedřich stále opakoval: „Nikdo, ani ďábel s ní nepohne, na mou duši.“ K ránu se společnost rozcházela a včetně hradního pána všichni odcházeli do ložnic. Nabídku přenocování v pokoji cizinec přes údiv ostatních odmítl a vydal se ven do nevlídného počasí. Po obloze létaly blesky a déšť vyhrával na střeších varhanní koncerty. Ráno spatřili sluhové v čedičové skále pod hradem vyorané brázdy. Neznámý cizinec byl samotným ďáblem. Bedřich z Biberštejna si nyní uvědomil, že v noci svoji duši vsadil za tvrdost skály. Ďábel si ho do pekla opravdu odnesl, protože v den pohřbu pána byla jeho rakev velmi lehká. – Vysvětlení vzhledu skály pro moderní dobu zní, že čedič vytváří sloupcovitou odlučnost.⁸³

Vedle hradu se nachází kaple a na ní navazuje zámek s novým křídlem. Hrad je s kaplí propojen prampouchem. Oblouk mezi budovami je zde tak mohutný, že tvoří samostatnou chodbu, která umožňovala majitelům pohodlný přechod mezi prostory v suchu a teple. U kaple se nachází vyhlídka, ze které je vidět původní zámecký pivovar. Napravo protéká řeka Smědá. Na obzoru se rozpínají Jizerské hory, které byly oblíbeným místem lovení zvěře a vyjížděk všech majitelů objektu. Budeme stoupat po schodech chodbou do hradu. Napravo vidíme staré hasicí přístroje z 18. a 19. století.⁸⁴

---

⁸³*Tamtéž.*

Marek ŘEHÁČEK, *Vyprávění o strašidlech, přízracích a podivných úkazech nejsevernějších Čech*, s. 97–99.

⁸⁴J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 2.

1.3 Hradní nádvoří

Hradní nádvoří je velmi malé. Hrad stojí na skále, která neumožňovala stavět jej do šířky, ale pouze do výšky. Před námi se tyčí vysoká a mohutná věž. Původně byla plochá bez střešní krytiny a zapalovaly se na ní ohně. Podle pověsti sloužila jako světelný maják pro kupce na obchodní stezce z Čech do Polska. Ve věži se nachází dvě malé místnosti. Ve středověku zde bývala pokladnice a podle pověstí i vězení, o čemž chybí prameny. Obranné věže na hradech dělíme do dvou skupin. Donjon byla obytná věž většinou čtyřhranného půdorysu. Bergfrit byla okrouhlá věž s funkcí posledního útočiště pro obyvatele hradu při napadení. V úrovni přízemí postrádala vchod a v době míru nebyla obývána. Věž frýdlantského hradu je typem bergfritu. Od 18. století je písemně doložen název věže *India* nebo *Indica*, pravděpodobně z latinského slova *index* znamenající ukazatel.⁸⁵

Gotický hrad byl založen v polovině 13. století Ronovci. Za dalších majitelů Biberštejnů byl renesančně přestavěn. Části komplexu nesou sgrafita. Zdobné omítky vznikaly nejprve nanesením černé barvy. Do vrchní bílé barvy se proškrabávala sgrafitová kresba. Kromě typických motivů psaníček najdeme vyobrazení loveckých scén, bitev, soudu, popravy nebo lupičského přepadení.⁸⁶

1.4 První hradní místnost

Ronovci, jejich nejznámější větev Berkové z Dubé, nechali v polovině 13. století vybudovat hrad ve Frýdlantu. Na jejich erbu vidíme dvě zkřížené osekané větve, takzvané ostrve. Ve středověku sloužily jako náhrada žebříků při dobývání hradů. Neznáme přesný datum, kdy stavba vznikla. První písemná zmínka o hradu je z roku 1278, kdy český král Přemysl Otakar II. Ronovcům hrad odebral a prodal ho Rulkovi z Biberštejna. Biberštejní byli z celkového počtu šesti druhým rodem vlastníci objekt. Nechali hrad renesančně přestavět. Roku 1551 zemřel poslední mužský potomek rodu Kryštof a hrad se stal majetkem české královské komory. Na velkých obrazech je namalován Melchior z Redernu, jeho žena Kateřina rozená Šliková a syn Kryštof. Redernové vlastnili Frýdlant od roku 1558. Melchior se stal polním maršálem a vyznamenal se v bojích proti Turkům.

---

⁸⁵*Tamtéž*, s. 2–3.

⁸⁶*Tamtéž*, s. 1–4.

Zemřel roku 1600 a byl pohřben v rodinné hrobce nacházející se v kapli farního kostela. Správu panství přebrala za nezletilého syna Kateřina. Kryštof se zúčastnil povstání českých stavů proti císaři a po prohrané bitvě na Bílé hoře musel uprchnout do ciziny.⁸⁷

1.5 Místnost věnovaná Albrechtu z Valdštejna

Hrad měl především obrannou funkci. Musel disponovat mnoha obrannými prvky, aby byla hradní posádka schopna komplex uchránit. Nepřítele mohla zpozorovat na ochozu věže nebo parkánu. Parkán byl prostor mezi hradbami vhodný na aktivní obranu pro lučištníky. Objekt stál většinou vysoko na kopci nebo skále pro jeho špatnou přístupnost. Byl chráněn hradbami, hlubokým příkopem pod nimi a padacím mostem. Častou součástí objektu byla věž, například bergfrit. Stěny byly silné kvůli napadení nepřítelem a útoku dělovými koulemi.⁸⁸

Albrecht z Valdštejna koupil objekt ve Frýdlantu roku 1622 jako konfiskát po Redernech velmi výhodně, za pouhých 150 000 zlatých. Valdštejn byl jednou z nejznámějších osobností třicetileté války a získal titul generalissima císařských vojsk. Své majetky soustředil na severu Čech, kde dal vzniknout Vévodství frýdlantskému. Název zvolil podle zámku ve Frýdlantu. Vévoda si za sídelní město zvolil Jičín a ve Frýdlantu byl za 12 let pouze čtyřikrát. Ačkoli se jeho vláda na objektu jako stavbě nijak neprojevila, hospodářství se vyvíjelo dobře a došlo k jeho rozvoji. V krátkém období získal Valdštejn velký majetek a slávu, zároveň s nimi i nepřátele. Dva obrazy připomínají Valdštejnovu vraždu z 25. února roku 1634 v Chebu. Jedním ze zrádců byl generál Matyáš z Gallasu. Za spiknutí dostal od českého krále odměnou frýdlantské panství. Do roku 1634 se na území Frýdlantska neválčilo, a proto se regionu přezdívalo Terra Felix, čili šťastná země. V prvním roce Gallasovy vlády napadli hrad Švédové, kteří zde střídavě žili až do roku 1649.⁸⁹

---

⁸⁷ *Tamtéž*, s. 4–6.

⁸⁸ *Tamtéž*, s. 26–27.

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 7–11.

1.6 Rytířský sál

Rytířský sál byl hlavní a nejdůležitější místností na hradě. Reprezentativní prostor s krásnou výzdobou sloužil k přijímání návštěv, řešení důležitých záležitostí a k demonstraci bohatství rodu při pořádání hostin. Topilo se v krbu či železných koších. Mnohdy byl sál předělen kožešinami na více menších prostorů, kde se lépe udržovalo teplo. Používaly se stoly, židle, křesla a lavice. Pro ukládání věcí sloužily truhly. Nábytek se vyráběl ze dřeva a zdobil kovem či vykládal slonovinou. Nábytek z období gotiky ani renesance se na hradě nedochoval. Umělé světlo poskytovaly lampy s olejem, louče a drahé svíčky. Plán hradu, zámku i nového křídla navrhoval architekt. Život v minulosti nám může přiblížit historik či archeolog.⁹⁰

Z důvodu nevyhovujících podmínek se majitelé přestěhovali na zámek a na hradu vytvořili muzeum. Původně hlavní místnost přeměnili na sál s rodovou galerií Gallasů. Na obrazech najdeme majitele objektu a jejich příbuzné. Gallasové byli v pořadí pátým rodem vlastníci Frýdlant v období od roku 1634 do 1759. První, Matyáš z Gallasu, pocházel z chudé šlechtické rodiny žijící ve Štýrsku. Obohatil se na Valdštejnově vraždě a získal hodnost velitele císařských armád. V roce 1634 napadli objekt Švédové a pobývali zde do roku 1649. Frýdlant zdědil po roce 1659 Matyášův syn František Ferdinand Gallas. Prožil a potlačil několik selských povstání a nechal vybudovat klášter s rodinnou hrobkou v Hejnicích. Druhá manželka Johanna Emerenciána rozená hraběnka Gaschin-Rosenfeld porodila Františku Ferdinandovi syna, pozdějšího majitele hradu a zámku, Jana Václava Gallase. Jan Václav se stal místokrálem a generálním kapitánem neapolským a jako významný diplomat cestoval po světě. Panství v synově nepřítomnosti spravovala Johanna Emerenciána. Gallasové vymřeli po meči roku 1757 Filipem Josefem, synem Jana Václava. Za Gallasů nebyly přistavěny nové objekty k hradu ani zámku. Pouze budovy upravovali v duchu dobového baroka. Filip Josef neměl potomky, a proto odkázal dědictví manželce Marii Anně rozené hraběnce Colona z Felsu. Od roku 1759 byl ustanoven majitelem komplexu její synovec Kristián Filip z Clamu. Pro splnění

---

⁹⁰*Tamtéž*, s. 10–13.

T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 26–27.

podmínek v závěti spojil své jméno s Gallasy a erby obou rodů. Nová větev Clam-Gallasů byla povýšena do hraběcího stavu již roku 1759.⁹¹

1.7 Místnost u piana

Posledním rodem vlastnícím Frýdlant byli Clam-Gallasové. První Clam-Gallas Kristián Filip měl syna Kristiána Kryštofa. Oba milovali hudbu a umění. Založili lázně v obci Libverda a od roku 1801 zpřístupnili hrad veřejnosti. Josefína, rozená Clary-Aldringen, se provdala za Kristiána Kryštofa a společně podporovali divadlo a hudbu. Josefína osobně znala Ludwiga van Beethovena, který jí věnoval dvě skladby. Manželů prvorozený syn Vilém zemřel ve dvaceti letech na tyfus a dědicem rodového majetku se stal Eduard Clam-Gallas. Významný rakouský generál získal několik vyznamenání, mezi nimi i Řád zlatého rouna. Eduardův syn František spravoval panství od roku 1891 do své smrti v roce 1930. S manželkou Marií rozenou hraběnkou Hoyoz-Sprinzenstein měl sedm dcer. Druhá nejmladší dcera Klotilda se o zámek starala do roku 1945. Téhož roku musela odejít do Vídně na základě Dekretů prezidenta republiky Edvarda Beneše kvůli rakouskému občanství. Od konce druhé světové války je hrad se zámek v majetku českého státu a spravuje ho Národní památkový ústav.⁹²

Za dveřmi je umístěn typ středověkého záchodu – prevét. Měl podobu arkýře nebo výklenku vytvořeného ve zdi se sedátkem a kruhovým otvorem. Fekálie směřovaly dolů podél zdi do příkopu.⁹³

1.8 Pracovna Eduarda Clam-Gallase

Místnost je zařízena jako kancelář Eduarda z Clam-Gallasu. Představuje Eduardovy osobní věci – dary od přátel a důstojníků, vojenská vyznamenání včetně Řádu zlatého rouna a uniformy.⁹⁴

1.9 Uniformy

Ve vitrínách jsou vystaveny uniformy panského služebnictva z 19. století. Nachází se zde všední a sváteční uniforma panského kočího, dále oblečení

---

⁹¹J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 10–13.

⁹²*Tamtéž*, s. 13–16.

⁹³T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. 26–33

⁹⁴J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 16.

lesního, nadlesního a adjunkta (pomocníka). Pokoj byl původně hostinským a spal v něm císař Josef II. při návštěvě Frýdlantu v roce 1779. Okna poskytují výhled na pásmo Jizerských hor.⁹⁵

1.10 Nosítka

V místnosti se nachází výběr z používaných dopravních prostředků. Vystavené saně mají podobu delfína a pochází z období raného baroka. V 17. století nebylo běžné cestovat na dlouhé vzdálenosti z důvodů finanční náročnosti a času stráveného v cizině. Většina lidí neznala vzhled zvířat, která nežila v jejich prostředí. Proto i delfína si představovali na základě vyprávění ostatních a často vznikaly podoby, které reálný vzhled zvířete nepřipomínaly. Vedle je podvozek pod dětský kočár, který byl zřejmě tažen poníkem. Běžným dopravním prostředkem byly kočáry s koňmi. Nosítka se stala praktickým dopravním prostředkem, ve kterém se cestující neznečistili na špatném stavu cest a vyhnuli se nepřízní počasí.⁹⁶

1.11 Lovecký salonek

V loveckém salonku jsou vystaveny lovecké trofeje a předměty vyrobené z paroží – křeslo, stůl nebo dýka. Pod oknem se nachází stůl, jehož deska je vyrobena ze 130 let starého kmene břízy. Muži se bavili lovením zvěře v lesích a poté vystavováním paroží ve svém sídle. Každá trofej je opatřena informacemi o skolení zvěře. Většinou se uvádí jméno aristokrata, místo a datum zabití zvěře, popř. jeho váha. Ženy se věnovaly vyšívání. Na obraze je tělo posledního žijícího vlka na Frýdlantsku. Zastřelen byl roku 1776. Poslední vlk v Jizerských horách byl pozorován ještě v roce 1817. Posledního medvěda v horách zastřelil nadlesní roku 1741.⁹⁷

1.12 Renesanční jídelna

Důležitým místem na hradu byla kuchyně a jídelna. Typická černá kuchyně se na Frýdlantu nedochovala, ale původně byla umístěna v přízemí nalevo od vchodu do první hradní místnosti. Název získala podle vaření

---

⁹⁵*Tamtéž*, s. 16–17.

⁹⁶*Tamtéž*.

⁹⁷*Tamtéž*, s. 18.

na otevřeném ohni, který očadil sazemi stěny místnosti. Využívanou nádobou byl hrnec se třemi nožkami, tzv. kuthan. Pod kuchyní byla umístěna stříbrnice, prostor pro uložení vzácného nádobí. V pokoji máme nainstalovanou renesanční jídelnu, ve které si ukážeme způsob stolování v minulosti. Prostor disponoval nábytkem jako je stůl, židle a stoličky. Využívalo se nádobí především z keramiky a dřeva, vzácněji cínové či stříbrné. Nádoby před námi jsou z cínu a pochází převážně ze 17. a 18. století. Pilo se z pohárů, korbělů či kalíšků. Způsob stolování se ve středověku od dnešního velmi lišil. Nebyl znám příbor ani talíře. Jídlo bylo servírováno do misek a jedlo se především rukama. Pouze na maso se používala velká vidlice, ačkoliv v jiných případech nože a lžíce známy byly. Základní potravinou pro vaření bylo maso, nejčastěji drůbež a ryby. Na uchování potravin rychle se kazících sloužilo chladné místo podobné lednici. Běžným jídlem středověku byl chléb a slané i sladké kaše. Kamna se začala využívat od 14. století a většinou se dřevo přikládalo dvířky z chodby nebo další místnosti. Služebnictvo nerušilo majitele a polena neznečistila pokoj.⁹⁸

1.13 Chodba okolo věže

Procházíme chodbou okolo vysoké věže s názvem *Indica*. Mocnost stěn je v prvním patře skoro čtyři metry. Věž byla později zabudována do komplexu a dvě malé místnosti uvnitř sloužily jako pokladnice. Schodiště na hradě bývají pravotočivá. V případě napadení hradu byl obránce ve výhodě oproti útočníkovi. Člen hradní posádky držel meč v pravé ruce a byl schován za sloupem. Útočník byl nucen držet meč v levici a stoupat do vyšších pater věže.⁹⁹

1.14 Zbrojnice

Zbrojnice byla důležitá pro plnění obranné funkce hradu. Nacházela se v přízemí, aby v případě útoku posádka vzala zbraně a hrad bránila. Ve druhém patře budovy jsou zbraně dnes pouze vystavené. Typické zbraně středověku byly hákovnice. Název pochází od háku, který mají vepředu dole. Tím se zaháklý za hradby, aby zmírnily velký zpětný ráz zbraně a neublížily střelci. Mezi dalšími

---

⁹⁸ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 18–7.

M. BERANOVÁ, *Jídlo...*, s. 47–121.

T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie...*, s. s. 31–32.

⁹⁹ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 19.

zbraněmi se nachází děla, pušky, muškety či zbraně z období husitských bouří. Při napadení hradu mohlo vojsko využít vrhače střel, beranidla, katapult nebo trebuchet, což byla obléhací zbraň podobná katapultu určená k ničení budov. Druhá část zbrojnice obsahuje malá děla přezdívaná hmoždíře. Nebojovalo se s nimi, ale byla pouze pro slavnostní příležitosti, např. při narození potomka. Malé tašky u zbraní sloužily pro vojáky k přenosu patron na bojiště.¹⁰⁰

1.15 Koňské postroje

V místnosti máme vystaveny dva druhy koňských postrojů. Koně byli hlavním dopravním prostředkem středověku i novověku. V jedné řadě se nachází postroje chomoutové stříbřité a ve druhé řadě prsní zlacené. Na stěně visí tři čabraky – sítě sloužící k ochraně hlav koní před hmyzem. Vybavení jízdního kurýra obsahuje boty a klobouk. Jedna bota má asi dva kilogramy. Do obuvi vkládal kurýr vlastní boty a slámu pro zajištění tepla. Klobouk má tajnou schránku na dopisy. Ve vedlejší menší místnosti je vystaveno další vybavení na koně, jako jsou deky, postroje či bičíky. Kromě koní a kočárů byly oblíbeným dopravním prostředkem nosítka, popř. lodě pro cestování po moři.¹⁰¹

1.16 Obrazárna

Původně pokoj sloužil ženám a přezdívalo se mu fraucimor, z německého označení *die Frau* pro ženu. Dámy bydlely v pokojích s nejlepšími podmínkami zpravidla na jihu, kam svítilo slunce. Dnes je místnost nainstalována jako obrazárna s portréty Gallasů a Clam-Gallasů či dalších aristokratů. Malování obrazů bylo do 18. století jediným způsobem, jak zachytit podobu člověka. Název hradu a později i města vznikl z německých slov *Land* znamenající země a *Frieden* označující mír. Ze sousloví *Land des Friedens* se postupně uchytilo Friedland a Friedlant. Počeštěné označení Frýdlant je v současnosti oficiálním názvem města.¹⁰²

---

¹⁰⁰Tamtéž, s. 19–21.

¹⁰¹Tamtéž, s. 21.

¹⁰²Tamtéž, s. 3–22.

1.17 Vrchnostenská kancelář

Místnost je zařízena jako kancelář zámeckého hejtmana. Dokládá ji barokní registratura k evidenci poddaných. Mapy na stěnách zobrazují území Frýdlantska s okolními zeměmi. Nejstarší malovaná mapa pochází ze 17. století a je opatřena legendou. Region byl ve středověku součástí českého státu, ale život zde hranicí nekončil. Území bylo od nepaměti napojeno na partie Horní Lužice a dříve nepřístupný val Jizerských hor spíše zabraňoval proniknutí do českého vnitrozemí. Frýdlantsko hospodářsky tíhlo k německé Žitavě a bylo také ovlivněno polským Zhořelcem.¹⁰³

Kristián Filip se synem Kristiánem Kryštofem zpřístupnili hrad veřejnosti již v roce 1801. Není znám důvod, proč muzeum založili. Podle hypotéz je k tomu mohlo vést několik důvodů. Pro životní podmínky šlechtice se stal hrad v osmnáctém století nevyhovujícím. Středověká stavba byla chladná a neodpovídala požadavkům doby. Clam-Gallasové obývali zámek a hrad zůstal nevyužitý. Oba šlechtici měli zálibu v umění a sbírání starožitností. Zpřístupnění hradu mohlo pozdvihnout prestiž rodu a ukázat význam rodiny již v historii. Přilákání zájemců na hrad mohlo také pomoci zviditelnit nově založené lázně v Libverdě. Z devatenáctého století se dochoval ceník vstupného do muzea. Pro jednoho až skupinu pěti osob stála vstupenka pro každého jednu Korunu či jednu Marku. Skupina v počtu více než pěti osob měla slevu a v tomto případě zaplatil každý návštěvník dvacet halířů nebo dvacet Feniků.¹⁰⁴

1.18 Závěr

Po prohlídce hradu znovu stojíme na malém hradním nádvoří. Připomene si, jakými změnami hrad a zámek za svoji historii prošly. Hrad byl vybudován v polovině 13. století na čedičové skále v gotickém slohu. Roku 1551 započaly první renesanční přestavby. Za Biberštejnů získal hrad podobu uceleného komplexu, jak jej známe dnes. V duchu renesance byla stavba opatřena arkádami, sdruženými okny a sgrafity. Redernové přistavěli renesanční zámek s kaplí na přelomu 16. a 17. století. Poslední Clam-Gallasové vybuodovali ve druhé

---

¹⁰³ *Tamtéž*, s. 22.

R. ANDĚL – R. KARPAŠ a kol., *Frýdlantsko...*, s. 34–36.

R. ANDĚL – J. KABÍČEK, *Hrady...*, s. 165.

¹⁰⁴ J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 22.

M. SVOBODA a kol., *Kristián Kryštof...*, s. 196–204.

polovině 19. století neorenesanční křídlo, které přímo navazuje na zámek. Přístavbou završili budování komplexu hradu se zámkem trvajícím od středověku. Dvě důležitá data pro hrad jsou roky 1278 a 1801. Z roku 1278 pochází první písemná zmínka o hradu. Smlouva o koupi objektu mezi Rulkem z Biberštejna a Přemyslem Otakarem II. dokládá poprvé existenci hradu, ačkoli stavba je starší. Mladší letopočet 1801 znamenal počátek zpřístupnění hradu veřejnosti Clam-Gallasů. Nachází se před námi první hradní muzeum ve střední Evropě.¹⁰⁵

Naše prohlídka končí. Pracovní listy dostáváte domů jako památku na dnešní exkurzi.

---

¹⁰⁵J. V. SCHEYBAL, *Státní hrad...*, s. 1–3.

Hrad Frýdlant

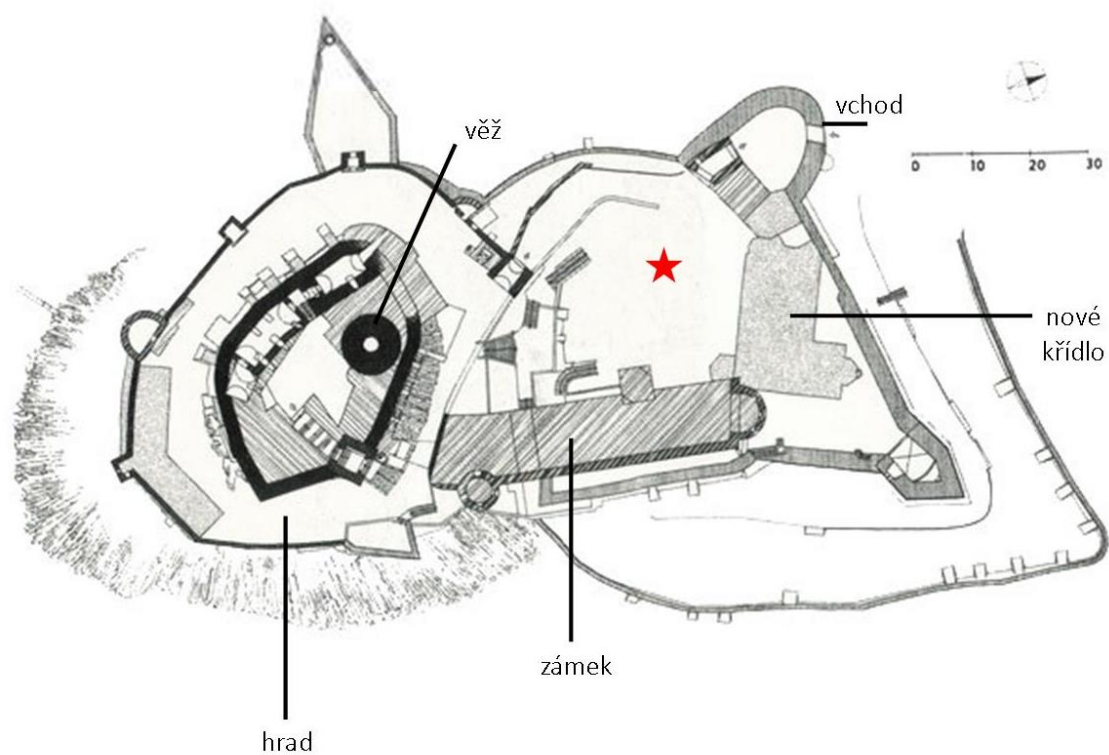
VERZE PRO ZŠ

Josef Novák

.....
jméno

Plán hradu a zámku

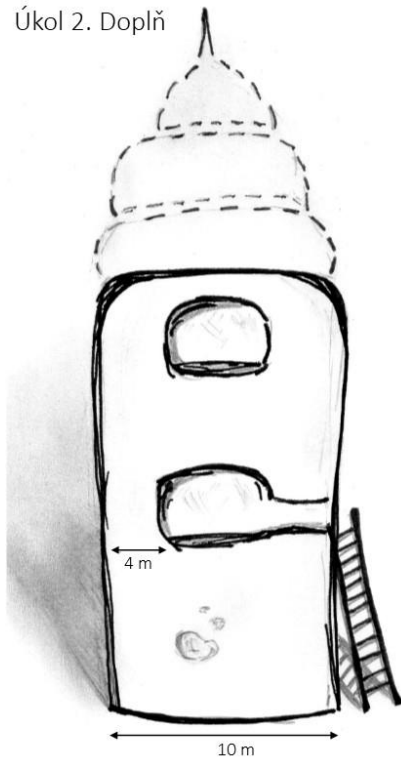
Úkol 1. Vyznač hvězdičkou, kde nyní stojíme my

Plán najdeme v prvním dílu knihy *České hrady* od Dobroslavy Menclové.
Nachází se zde informace o dalších historických objektech na našem území.

Věž Indica

Úkol 2. Doplně

bergfrit =

Hlavní (obranná) věž hradu

Při napadení hradu místo posledního útočiště,
proto přístupná až v 1. patře

Indica byla původně bez střechy,
sloužila jako maják pro kupce

nejstarší / nejmladší část hradu

Úkol 3. Dokresli erby majitelů

Ronovci

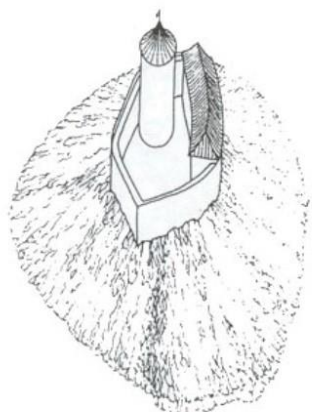
? – 1278

Biberštejní

1278 – 1551

Vývoj hradní architektury

Úkol 4. Doplň

13. století

gotika

středověk (období)

16. století

renesance (sloh)

novověk

Sgrafita

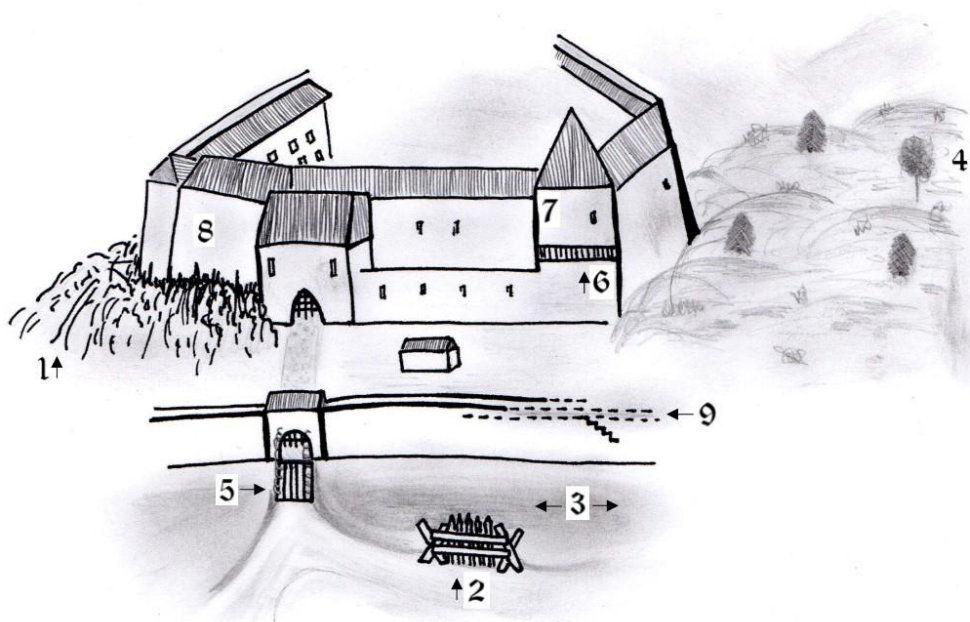
Úkol 5. Doplň postup vzniku

1. vrstva **černá** → 2. vrstva **bílá** → vyškrabání

Hrad

Úkol 6. Jakými obrannými prvky mohl hrad disponovat?
Najdi je podle čísel v obrázku a dozvíš se název období, kdy se hrady stavěly

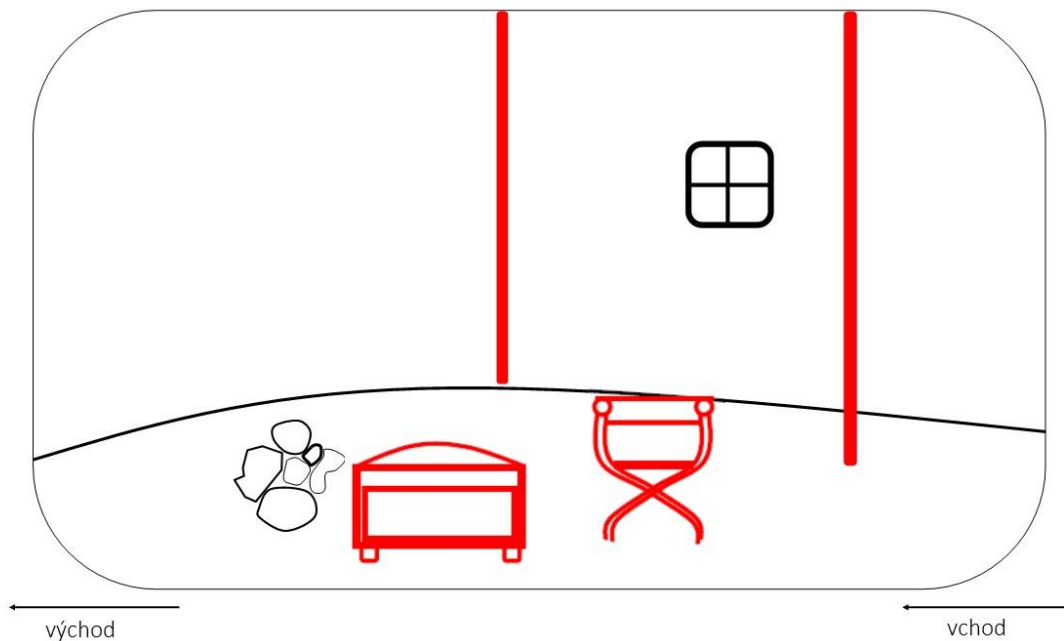
TAJENKA ↓

		1	S	K	Á	L	A			
2	P	L	O	T						
	3	P	Ř	Í	K	O	P			
4	K	O	P	E	C					
5	P	A	D	A	C	Í	M	O	S	T
		6	O	CH	O	Z				
		7	V	Ě	Ž					
8	S	T	Ě	N	A					
9	P	A	R	K	Á	N				

Život na hradě

Rytířský sál

Úkol 7.

Dokresli podle vyprávění, jak vypadal sál ve středověku
Kterým nábytkem mohl být vybaven?

Co se zde odehrávalo za panování Biberštejnů?

Hlavní reprezentační sál, přijímání návštěv, společenské události

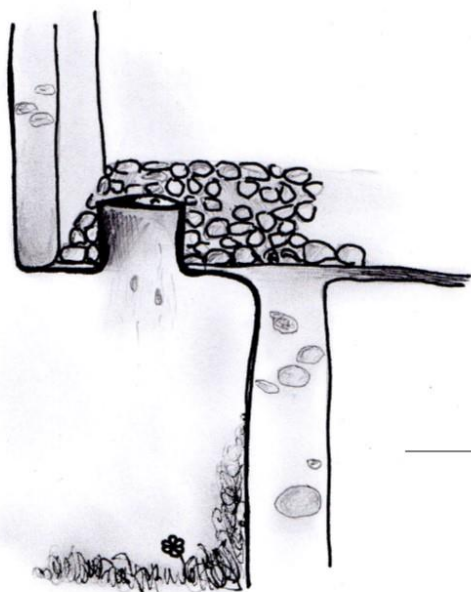

Jak se tato místnost nazývá dnes v rámci prohlídek?

Rodová galerie Gallasů

Hygiena

Úkol 8.
Jak vypadal středověký záchod?

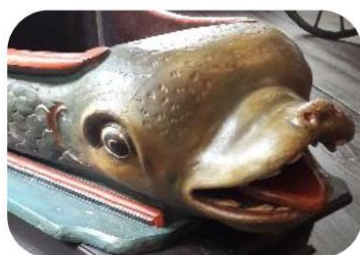
nazýval se =

prevět

nebo

prevít

Cestování

Úkol 9.
Jaké zvíře vidíš na sáňkách?

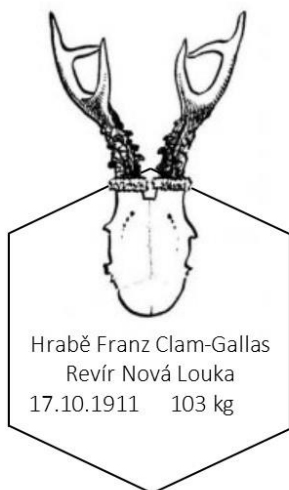
delfína

Proč si ho lidé takto představovali?

Většina lidí neměla možnost vidět delfína na vlastní oči,

proto si ho na základě vyprávění představila takto.

Lov

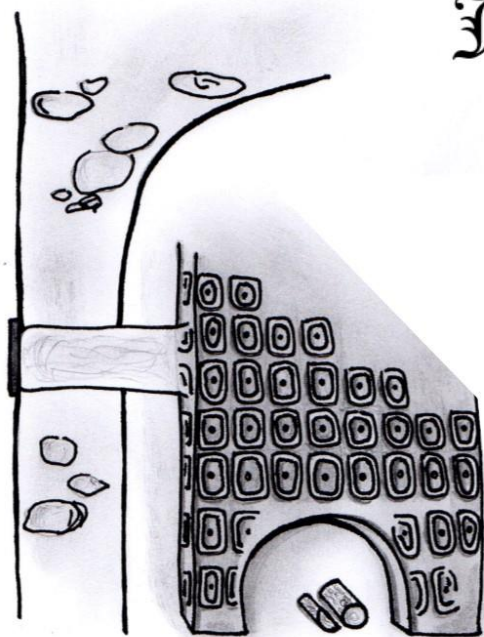
Úkol 10. Vepiš do trofeje údaje podle své fantazie
Co je možné vyrobit z paroží? Rozhlédni se

Stůl, křeslo, nůž, dýmka,...

Fidelna

Úkol 11.

K čemu slouží malá dvířka na chodbě?

většinou k přikládání dřeva z chodby

Jakou funkci má medvědí kůže na podlaze?

koberec

Zbrojnice

Úkol 12. Spoj dvě části, aby vznikl název zbraně

HÁK   DĚ   PUŠ   BERA   TRE   KATA   MUŠ   VRHAČ

KA   BUCHET   PULT   OVNICE   LO   KETA   STŘEL

hákovnice   dělo   puška   trebucht

mušketa   katapult   beranidlo   vrhač střel

Nápověda:

trebuchet = obléhací zbraň podobná katapultu, určená k ničení budov a hradeb.

Které zbraně najdeme ve zbrojnici? Rozhlédni se

hákovnice, meče, muškety, děla,...

Dopravní prostředky

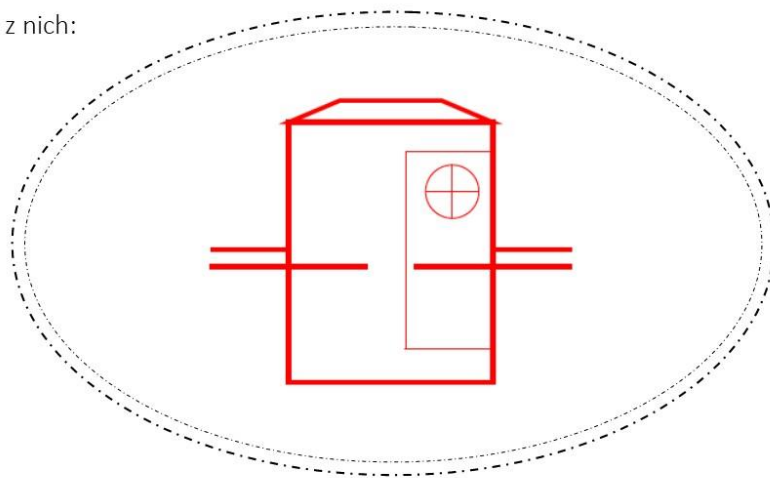
Úkol 13. Které dopravní prostředky mohli Biberštejní využívat?

Nosítka, vozy, koně,...

Nakresli některý z nich:

VZNIK NÁZVU HRADU A MĚSTA

Friedland

Úkol 14.
Přelož z němčiny slovní spojení, které
dalo původ názvu nejen hradu

Land des Friedens =

země míru

Hradní muzeum

Úkol 15. Přepiš ceník z 19. století

1–5 osob

1 Koruna = 1 Marka

Více než 5 osob

20 halířů = 20 Feniků

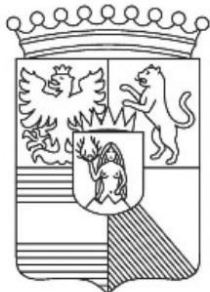
Otevřeno od roku 1801 !

Proč Clam-Gallasové zpřístupnili hrad veřejnosti?

Hrad byl studený a zůstal nevyužitý, zvýšení rodové prestiže,

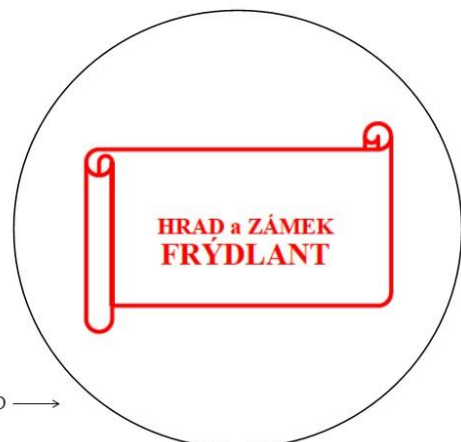
vystavení cenných sbírek ostatním

Clam-Gallas

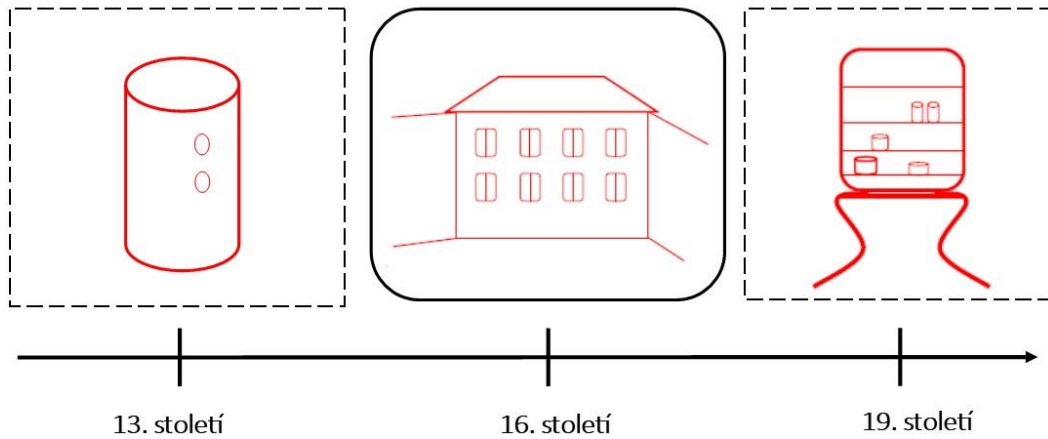

1759 – 1945

Domácí úkol:
Navrhni vlastní
turistické razítko →

Shrnutí

Úkol 16. Dokresli významné události na hradě pro daná období

Úkol 17. Zopakuj si, ve kterých místnostech jsi viděl(a) tyto předměty:

1	lovecký salonek	4	cínové nádobí
2	obrazárna	5	hákovnice
3	rytířský sál	3	obrazová galerie rodu Gallasů
4	jídlna	6	nejstarší dochovaná mapa Frýdlantu
5	zbrojnice	1	trofeje
6	kancelář	2	pštrosí vejce

Hrad Frýdlant

VERZE PRO ZŠ

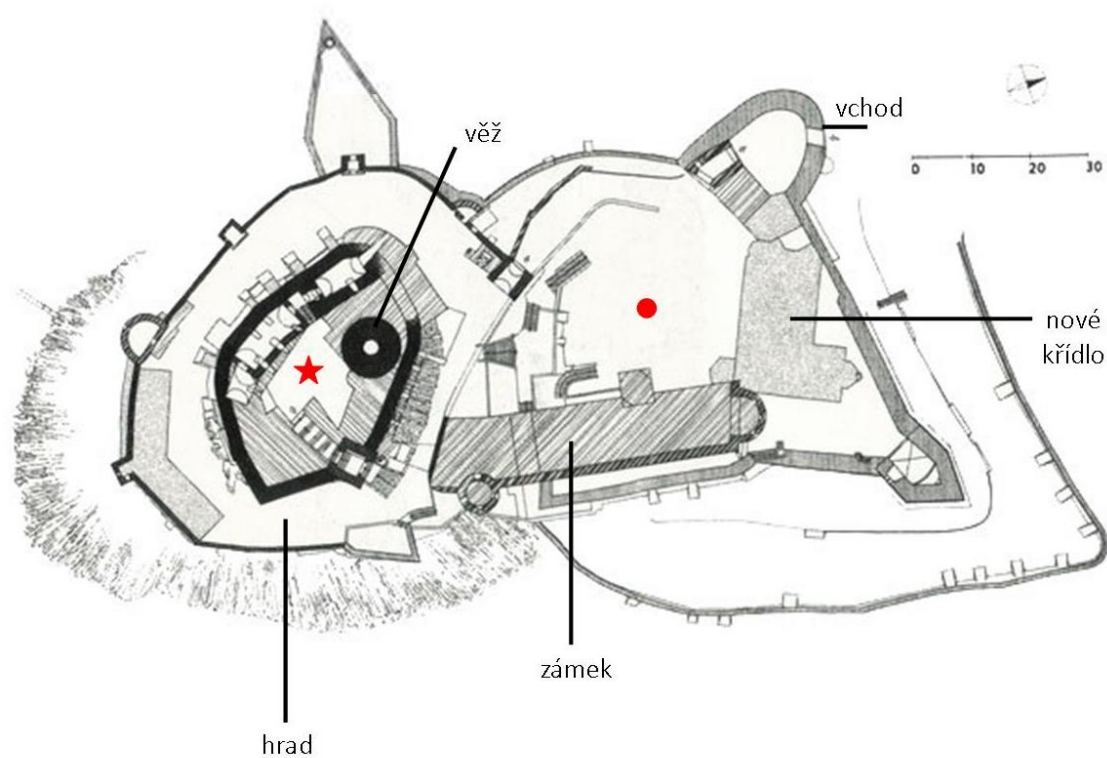

Josef Novák

jméno

Plán hradu a zámku

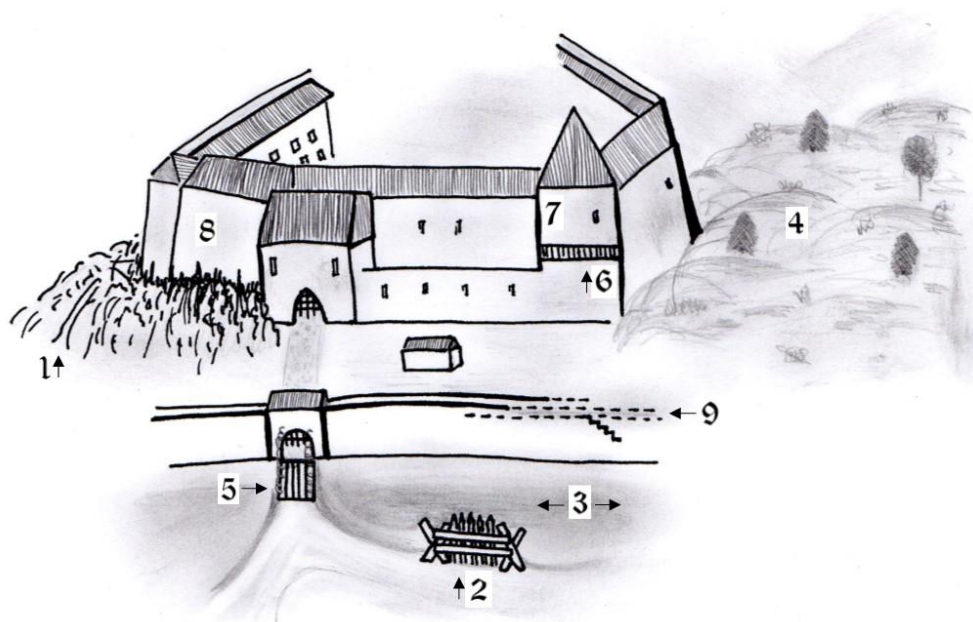
Úkol 1. Vyznač puntíkem, kde se nachází velké zámecké nádvoří a hvězdičkou, kde malé hradní nádvoří

Plán najdeme v prvním dílu knihy *České hrady* od Dobroslavy Menclové.
Nachází se zde informace o dalších historických objektech na našem území.

Fortifikace

Úkol 2. Hrad vždy disponoval mnoha obrannými prvky. Podle obrázku je zapiš a zhodnoť, které byly na Frýdlantu přítomny a které z nich se zachovaly dodnes

Obranné prvky:

1	skála	2	plot	3	příkop
4	kopec	5	padací most	6	ochoz
7	věž	8	silná zeď	9	parkán

Obranné prvky dochované na Frýdlantu:

Skála, věž (bergfrit), příkop, silné zdi, parkán

Majitelé objektu

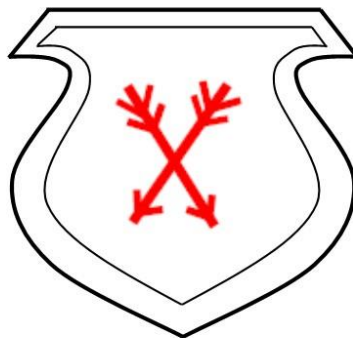
Úkol 3. Doplň podle vyprávění

Hrad ve Frýdlantu vznikl asi v polovině 13. století na čedičové skále. Podle pověsti se skála nazývá Čertovy varhany. Lidé si dříve mysleli, že vzhled skály pochází od děbla, který její povrch zoral svými drápy. My dnes víme, že svíslé pruhy nejsou od něj, ale od přírody, která vytváří sloupcovitou odličnost čediče, a proto vidíme sloupky.

První písemná zmínka o hradu je z únoru roku 1278, kdy ho kupuje Rulko z Biberštejna od českého krále Přemysla Otakara II.. Biberštejni byli v pořadí druzí majitelé z celkového počtu osmi rodů.

Úkol 4. Dokresli erb prvních majitelů

Ronovci

? – 1278

Rytířský sál

Úkol 5. Odpověz na otázky

Ke kterým událostem tento prostor sloužil?

Společenské události, hostiny, návštěvy,...

Podle čeho se tradičně místnost nazývá?

Podle rytířů, kteří zde žili

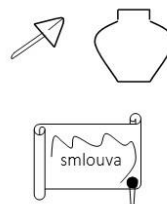
Jak nazýváme sál dnes pro návštěvníky?

Rodová galerie Gallasů

Která povolání nám mohou pomoci zjistit bližší informace o zdejším životě?
Obrázky ti napoví

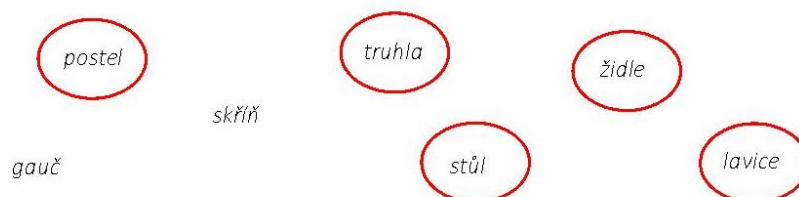
archeolog

historik

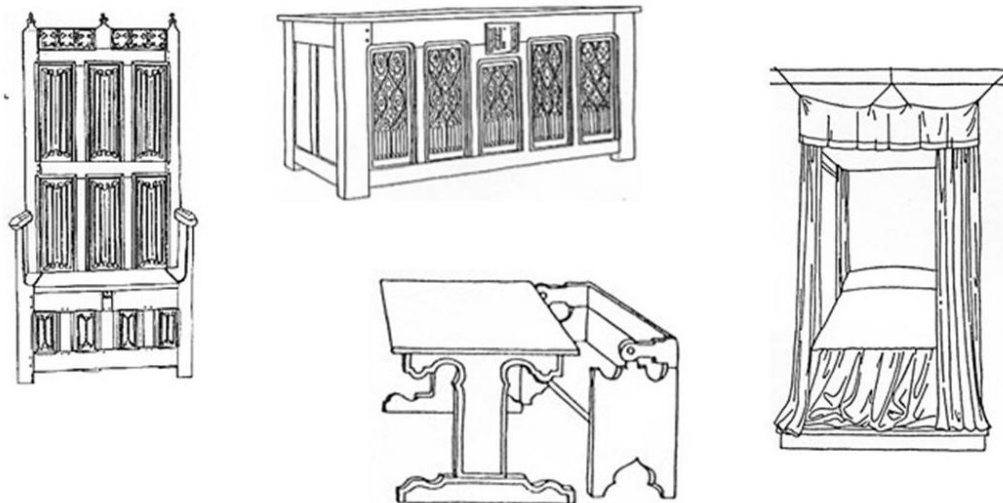

Bydlení na hradu

Úkol 6. Zakroužkuj, který nábytek mohli Ronovci využívat

Nyní porovnej, které části nábytku jsi neoznačil(a) a zároveň je nenajdeš v obrázcích

truhla = ve středověku hlavní úložný prostor na vše

Z jakého materiálu se nábytek vyráběl a čím zdobil?

Vyráběl se ze dřeva a zdobil kovem, vykládal slonovinou

Lovecký salonek

Úkol 7. Zakroužkuj správnou verzi

V roce ~~1776~~ 1850 byl zastřelen poslední vlk na Frýdlantsku.

Tohoto vlka ~~nevidíme~~/vidíme na velkém obraze za námi.

Posledním vlkem v Jizerských horách byla vlčice chycená do vlčí jámy v červnu 1677/~~1766~~, přesto byli vlci na území pozorováni až do konce 19. století.

Posledního medvěda našich hor zastřelil nadlesní v dubnu ~~1741~~ 1900.

Typickou zábavou pro muže byl ~~lov~~/vyšívání.

Frýdlant nebo Friedland?

Úkol 8. Vyplň chybějící informace

Jak vznikl dnešní název města a hradu se zámekem?

Označení pochází z německého jazyka — přesně ze slov *Land des Friedens*, která v překladu znamenají země míru.

Frýdlant obepínají Jizerské hory a pod hradem protéká řeka Smědá.

Jídelna

Úkol 9.

Jak vypadal prostřený stůl na hradě?

Napoví ti fotografie

Jídlo se jedlo z mís, talíře byly až později.

Nádobí ze dřeva, stříbra a hlavně z cínu.

Vidličky pouze na maso, jedlo se rukama.

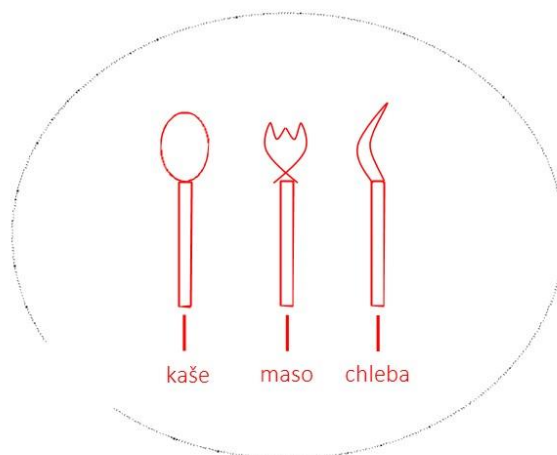
Které pokrmy se jedly?

Kaše, chleba, maso a ryby;

hlavním nápojem pivo.

Nakresli příbor, který šlechta používala a přiřpiš k čemu:

Zbrojnice

Úkol 10. Vyškrtej zbraně, které v naší zbrojnici nenajdeme

meč
dělo
halapartna
mušketa
~~dýka~~
luk a šíp
~~vrhač střel~~
hmoždíř

= malé dělo určené k oslavám

Úkol 11. Dopln

Zbraň na fotografii se nazývá = hákovnice

Název má podle háku, který je vpředu na dolní části hlavně.
Tím se zbraň upevnila na hradbě a zmírnila zpětný náraz při výstřelu.

Renesance

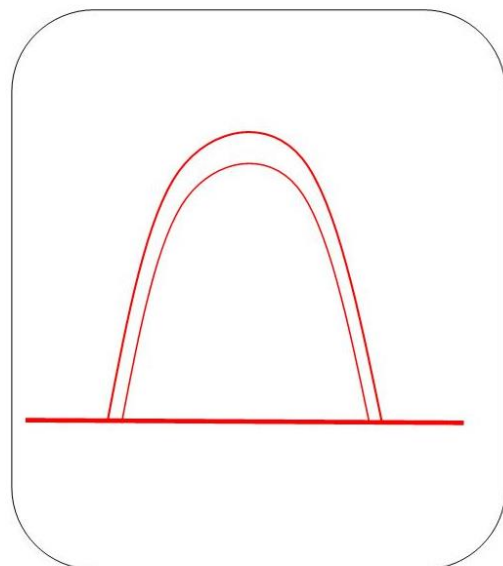
Úkol 13. Doplň vynechané informace

V roce 1551 započaly renesanční přestavby hradu. Pro tento sloh jsou typická sgrafita, která vidíme okolo sebe. Obrazce se vytváří pomocí dvou barev — černé a bílé. Přes první černou vrstvu se nanese bílá barva. Obrázky se proškrábávají na spodní část. Motivy sgrafit zobrazují: hostinu, oslavu, souboj nebo popravu. Na fotografii dole vidíme podobiznu rytíře.

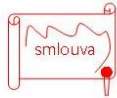
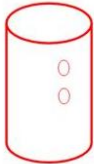

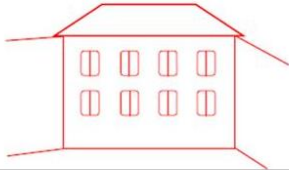

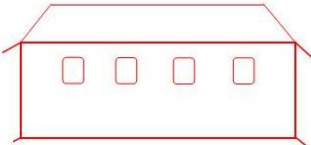
Úkol 14.
Kolem sebe vidíme další prvky renesance
Vyber si jeden z nich, pojmenuj ho
a načrtni do okna dole

arkáda

Shrnutí v tabulce

Úkol 15. Spoj podle vyprávění události s daty a zanes je do tabulky. Do posledního sloupce můžeš za domácí úkol dokreslit charakteristický obrázek pro dané změny

rok/ století	událost	obrázek
1278	první písemná zmínka o hradu	
13. st.	založen hrad s věží	
1551	první renesanční přestavby	
16./ 17. st.	stavba renesančního zámku	
1801	zpřístupnění hradu	
19. st.	nové křídlo	

časová osa
↓

Hrad Frýdlant

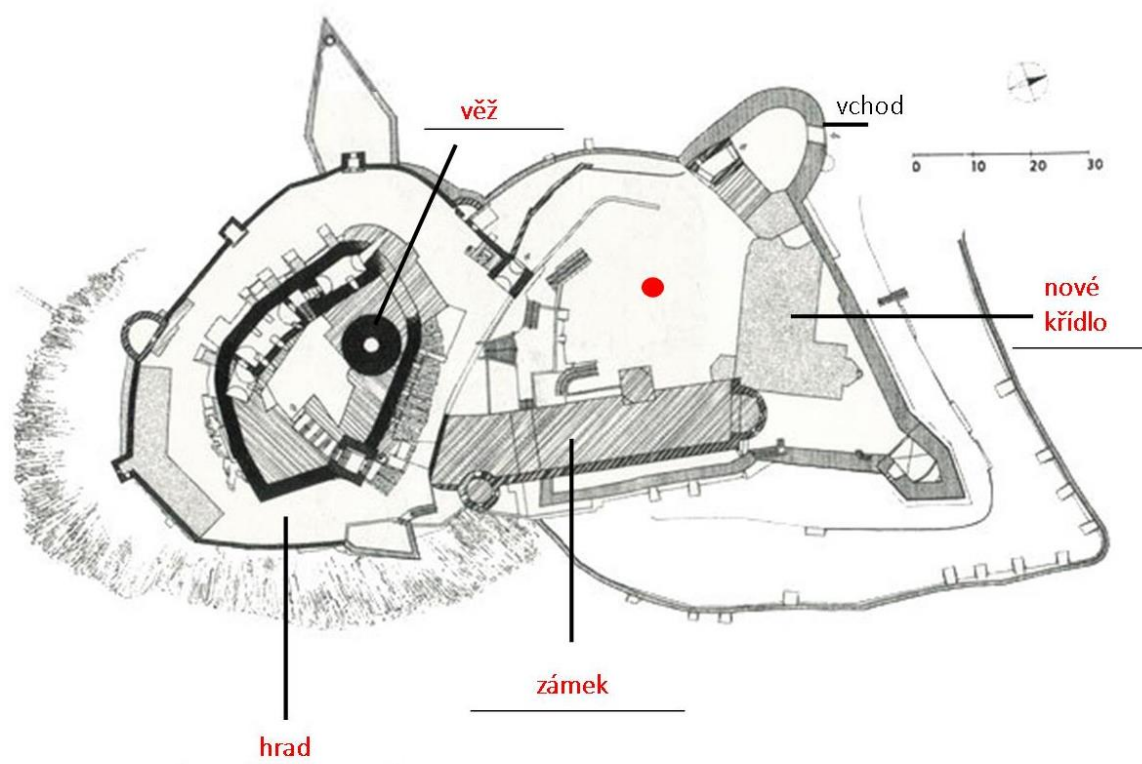
VERZE PRO SŠ

Josef Novák

jméno

Plán hradu a zámku

Úkol 1. Doplň na řádky části objektu.

Kde nyní stojíme my? Vyznač to barevně do plánu

Plán najdeme v prvním dílu knihy *České hrady* od Dobroslavy Menclové.
Nachází se zde informace o dalších historických objektech na našem území.

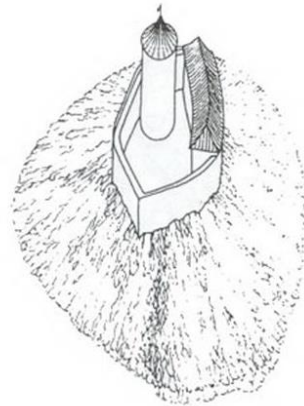
Fortifikace

Úkol 2. Doplň informace

Hrad vznikl asi v polovině 13. století,
první písemná zmínka o objektu pochází z měsíce únoru roku 1278.

Obranné prvky středověkých hradů:

	stavba na skále nebo kopci	
padací most(y)		silné stěny
ochoz	hradby a parkán*	
příkop	bergfrit* nebo donjon*	
	barbakán*	

Názvy označené hvězdičkou vysvětli podle vyprávění

Parkán = Obranný prvek před hradbami s prostorem pro chůzi obránců.

Bergfrit = Věž sloužící pouze k obraně hradu, místo posledního útočiště.

Donjon = Obytná věž v případě potřeby jako místo útočiště.

Barbakán = Obranná stěna ve tvaru podkovy chránící odstřel brány.

Které středověké obranné prvky hrad ztratil?

Padací most, příkop, ochoz

Architektura

Úkol 3.

Roku **1551** započaly rozsáhlé přestavby hradu. Podle obrázků pojmenuj architektonické prvky typické pro **renesanci** (sloh) a urči, které z nich jsou na Frýdlantu přítomny

sgraffito

na Frýdlantu přítomen / nepřítomen

arkáda

na Frýdlantu přítomen / nepřítomen

portál

na Frýdlantu přítomen / nepřítomen

sdužená okna

na Frýdlantu přítomen / nepřítomen

Které motivy sgraffit najdeme na frýdlantském hradě?

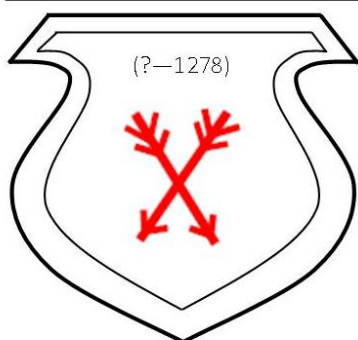
Hostina, souboj, poprava,...

Kterých šest rodů objekt vlastnilo?

Úkol 4. Vypln chybějící jména majitelů a dokresli erby prvních dvou

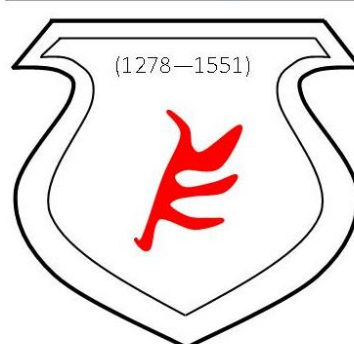
Ronovci

Albrecht z Valdštejna

(1558–1620)

Biberštejní

Redernové

(1622–1634)

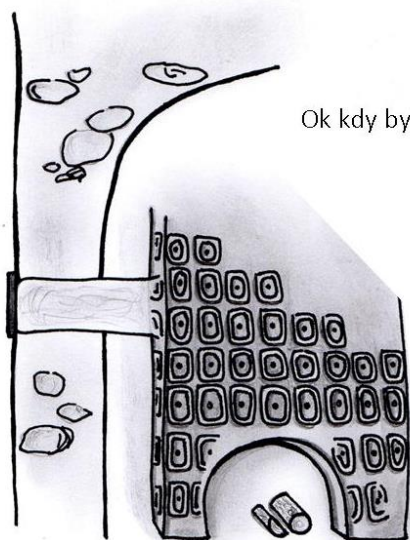
Gallasové

(1634–1759)

Clam-Gallasové

(1759–1945)

Vytápění

Ok kdy byly interiéry v českých zemích zařizovány kachlovými kamny?

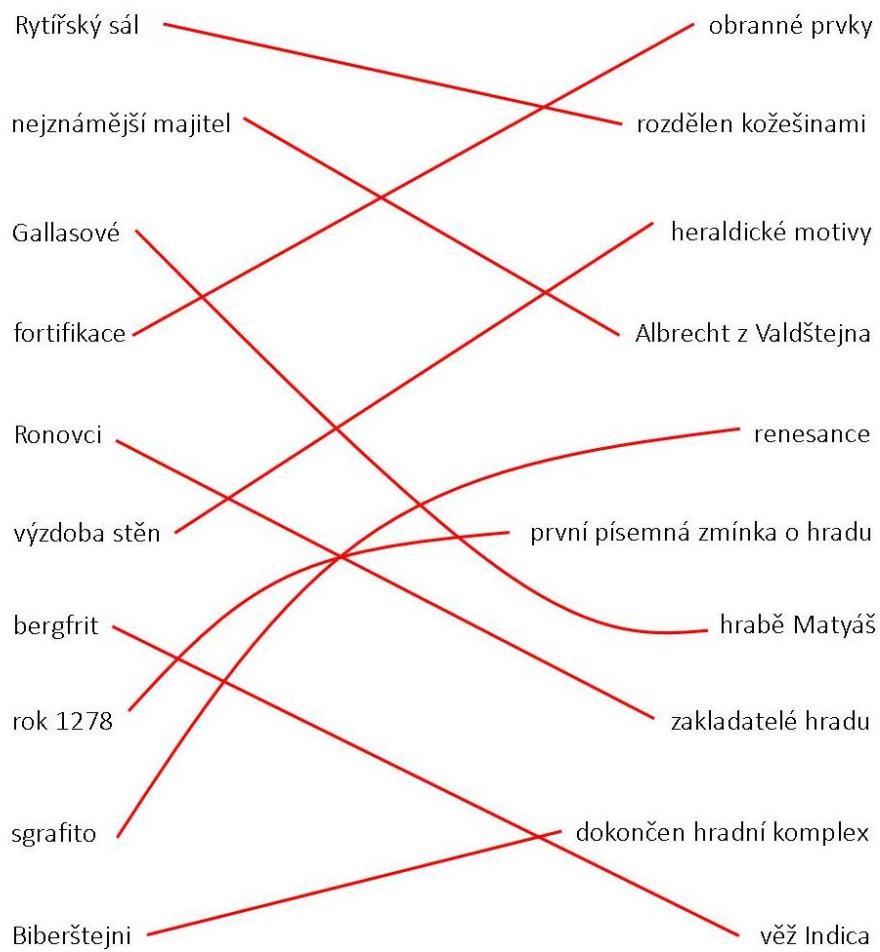
Od 14. století

Proč kachlová kamna sloužila zároveň jako výzdoba interiéru?

Jednotlivé kachle byly zdobeny různými výjevy či erby majitelů.

Hrad

Úkol 5. Spoj k sobě čarou pojmy

Hrad jako domov

Úkol 6.

Jak se na hradě jeho obyvatelům žilo? Podle vyprávění to zjisti a dopiš jednotlivé body

Teplota a klima: Zima a vlhko

Řešení problému: Topení v krbech, železných koších či kachlových kamnech; dělení místností

Osvětlení: Svícení lampami s olejem, loučemi či drahými svíčkami

Mocnost stěn: Velmi silné stěny, byly obranným prvkem

Umístění a velikost oken: Malá okna, pouze směrem do nádvoří

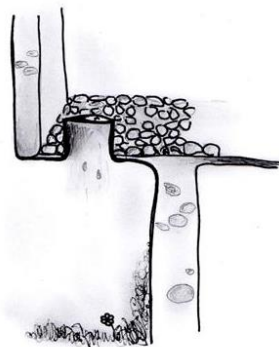
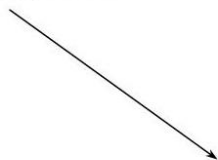
Schodiště: Točité doleva — při napadení hradu snazší obrana

Výmalba: Pestrá, barevná, heraldické motivy

Podlaha: Ze dřeva nebo dlaždic

Kuchyně: Černá, vaření na otevřeném ohni

Záchod: Prevět

Love

Úkol 7. Na vynechaná místa vepiš obecné informace, které se uvádí na trofejích

Úkol 8. Najdi ve větách slovo, které se váže k loveckému salonu

Napadl ho rys.

Podle sunce zjistíš, kolik je hodin.

Konrád a někdo další navštívil oboru.

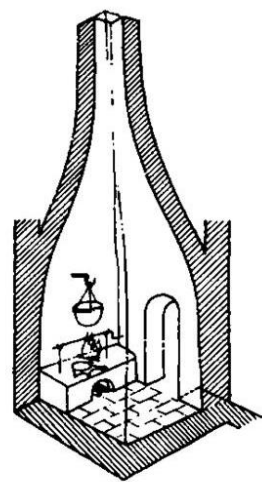
Je okolí hradu Kost romantické?

Toto nařízení je dle zákona.

Černá kuchyně

Proč se kuchyním na hradech přezdívá *černé*?

Protože byly bílé stěny očazeny od sazí z vaření na otevřeném ohni.

Úkol 9. Vylušti z přesmyček slova

UTHAKT

MONÍK

BŘÍCETRSNI

Místo odvodu kouře z místnosti při vaření:

komín

Typické nádobí na třech nožkách:

kuthan

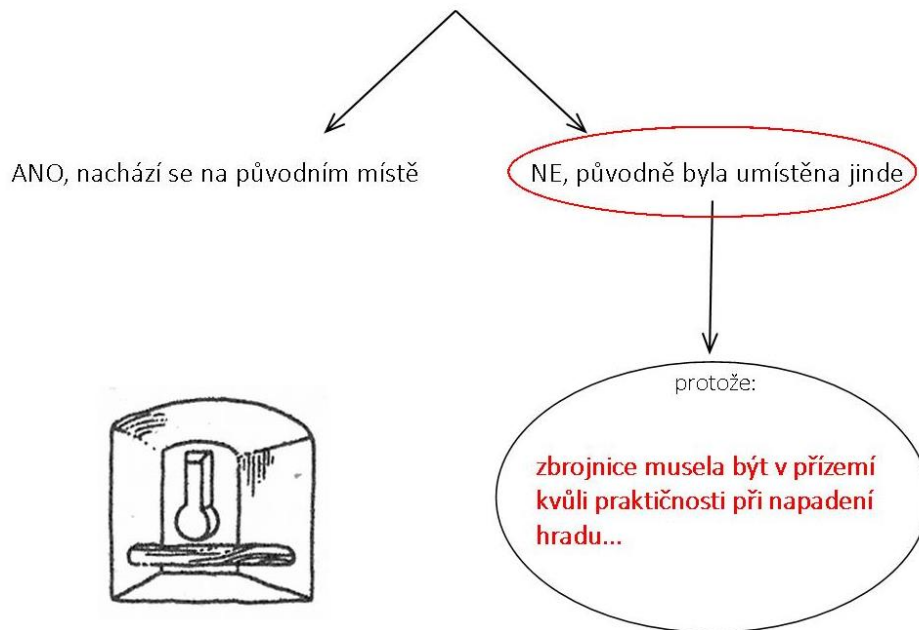
Místnost určená k uložení vzácného nádobí:

stříbrnice

Zbrojnice

Úkol 10.

Nachází se dnešní zbrojnice na svém původním místě ze středověku? Pokud ne, vysvětli proč

Pojmenuj zbraň, která je typická pro naše období. Před sebou vidíš dva dochované exempláře. Podle čeho vznikl její název?

hákovnice

Název vznikl podle háku, který má zbraň dole na hlavni

Frýdlantsko

Úkol 11. Zjisti správnou odpověď

↑
Město na mapě II. vojenského mapování z let 1836—1852.

Na stěně visí nejstarší dochovaná mapa území pocházející ze 17. století.

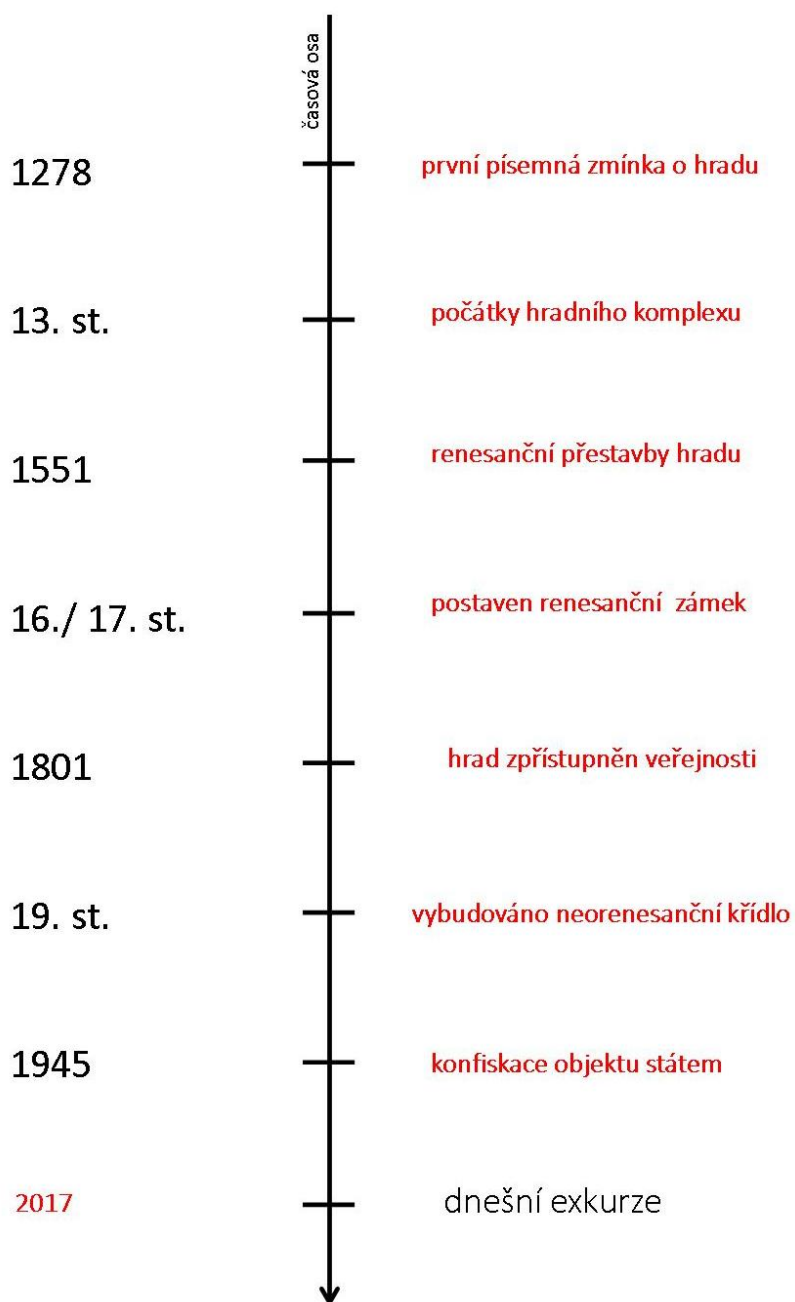
Land des Friedens = Friedland = Frýdlant

Území Frýdlantska bylo ve středověku ovlivněno Žitavou (v Německu) / Zhořelcem (v Polsku).

Shrnutí

Úkol 12.

Napiš nebo dokresli k jednotlivým rokům a staletím události, které se pojí k Frýdlantu. Na poslední vynechaný řádek dopiš současný rok, kdy jsi objekt hradu navštívil(a).

Hrad Frýdlant

VERZE PRO SŠ

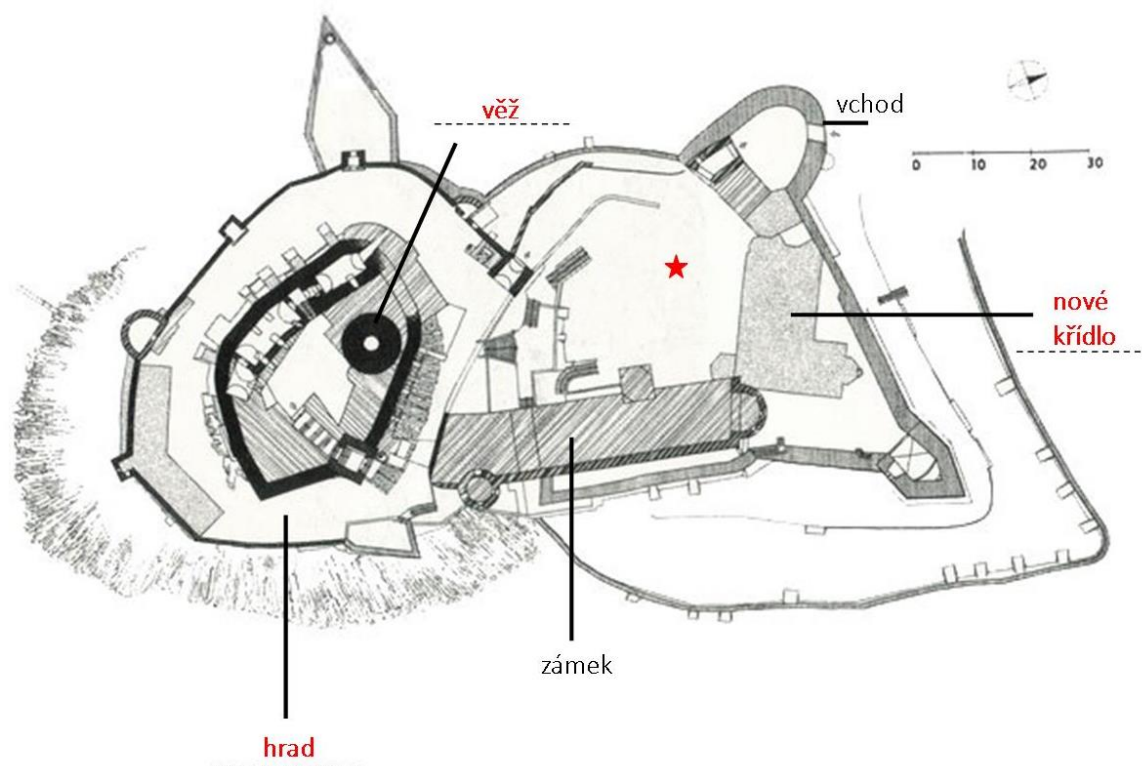

Josef Novák

jméno

Plán hradu a zámku

Úkol 1. Doplň chybějící části komplexu
a vyznač hvězdičkou, kde stojíme nyní my

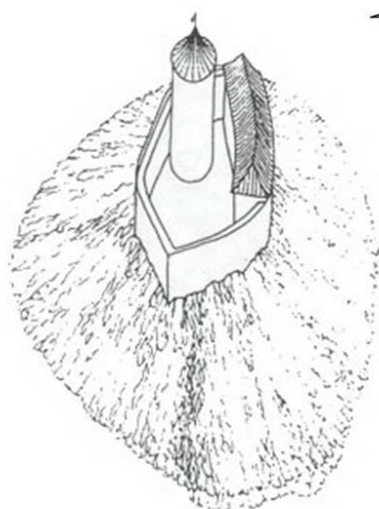
Plán najdeme v prvním dílu knihy *České hrady* od Dobroslavy Menclové.
Nachází se zde informace o dalších historických objektech na našem území.

Budování hradu

Úkol 2. Zapiš do bublin roky, které se pojí k hradu a následujícím událostem

vybudování hradu a bergfritu
(obránné věže)

cca1250?

první písemná zmínka o hradu

1278

započaty renesanční přestavby

1551

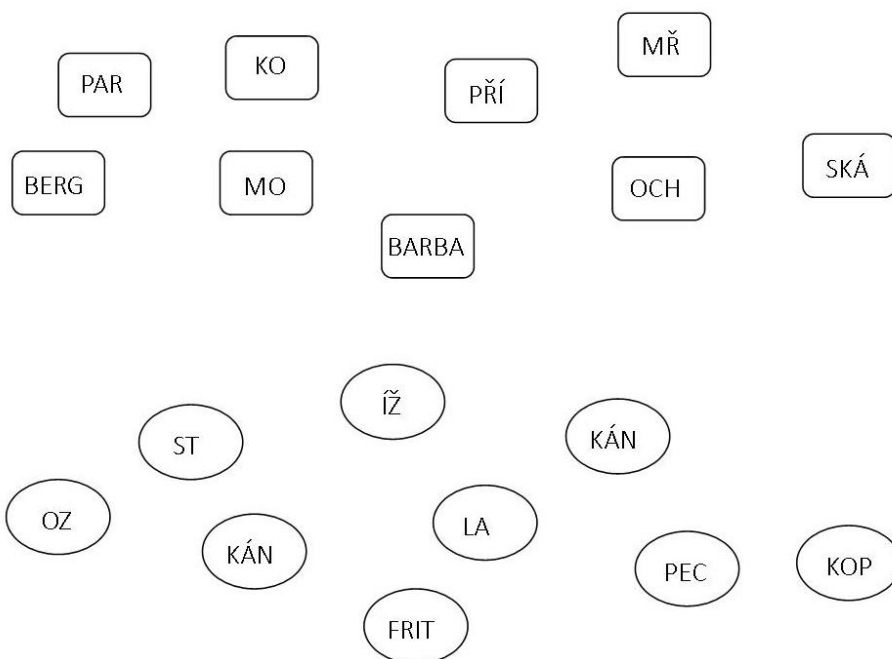
hrad zpřístupněn veřejnosti

1801

Obrana hradu

Úkol 3. Spoj dvě části a získáš název obranného prvku

mříž

most

bergfrit

příkop

most

parkán

kopec

ochoz

skála

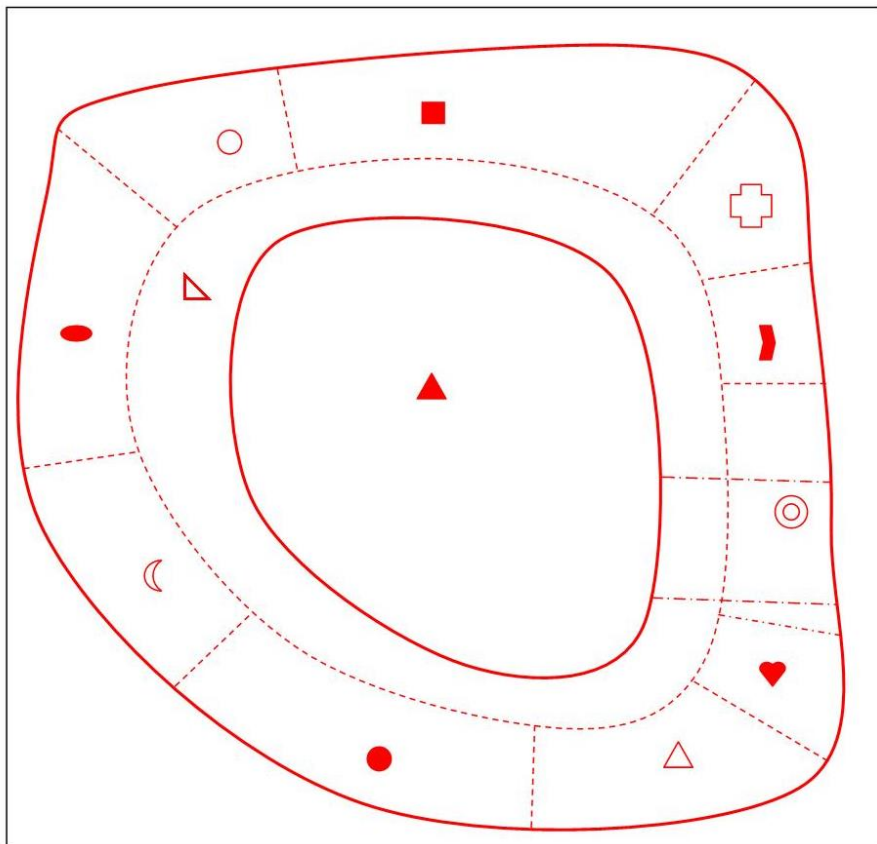
Který z těchto prvků najdeme ještě dnes na Frýdlantu?

Parkán, bergfrit, skála

Architekt(ka)

Úkol 4.

Staň se architektem či architektkou a navrhni dispozici hradu pro Ronovce, kdyby si nepostavili objekt ve Frýdlantu. Nezapomeň, že i ve středověku museli vařit, jíst, spát a přijímat návštěvy. K plánu vytvoř popisky a vepiš je spolu se symboly do legendy.

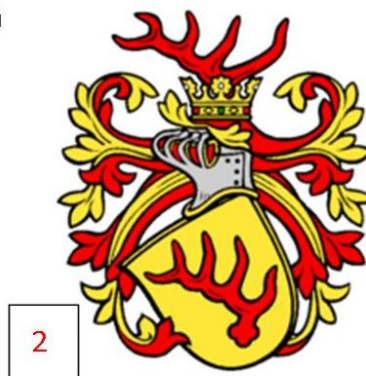
Legenda

▲ nádvoří	● ložnice	◎ zbrojnice	■ Rytířský sál
▤ chodba	△ stáje	⌋ pokoj	○ černá kuchyně
☾ ložnice	♥ prevét	⊕ stříbrnice	○ jídlna
			----- brána
			----- místnosti

Majitelé komplexu

Úkol 5. Vyber majitele a přiřaď jejich čísla do čtverců

- 1 Ronovci
- 2 Biberštejní
- 3 Kateřina z Redernu
- 4 Albrecht z Valdštejna
- 5 Franz Clam-Gallas

Bydlení na hradu

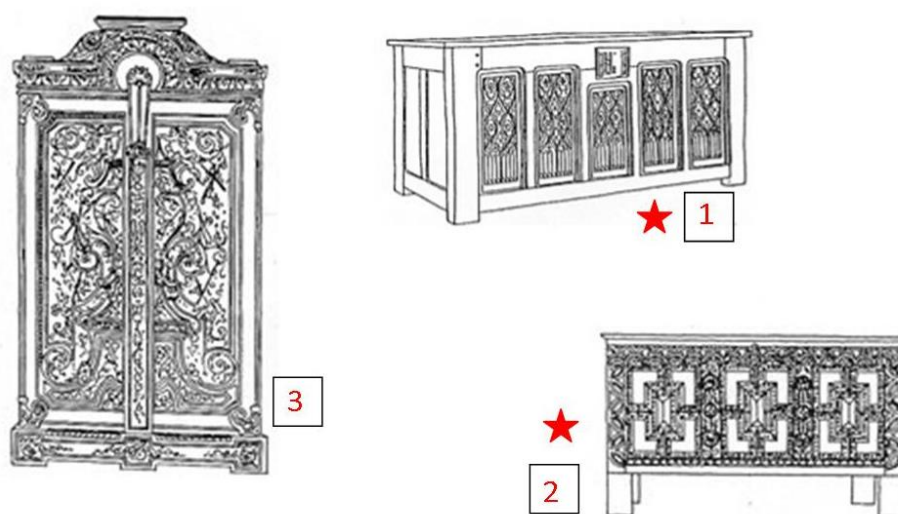
Úkol 6.

Přiřaď čísla k nábytku a urči podle období výroby, které kusy se mohly na hradě využívat

Sloh: 1 gotika | 2 renesance | 3 baroko

Majitelé žili na hradě do poloviny 17. století. Přidej hvězdičku k zařízení, které se pravděpodobně na hradě používalo

Život na hradě

Úkol 7. Podtrhni správná tvrzení a následně spoj pojmy s roky

Redernové byli v pořadí pátým rodem, který žil na Frýdlantu.
Redernové byli v pořadí třetím rodem, který žil na Frýdlantu.

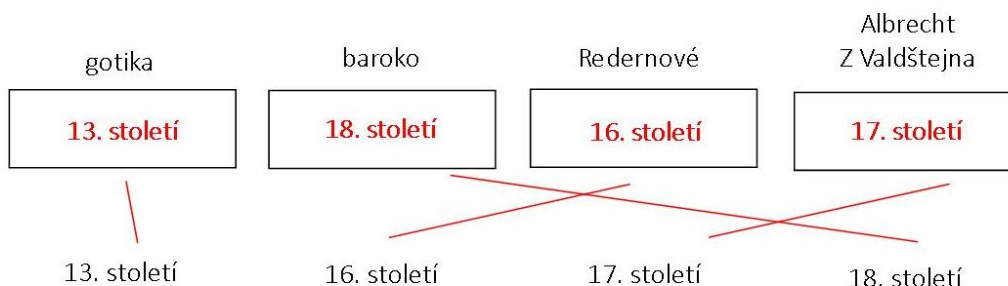
Frýdlant byl hlavním sídlem Albrechta z Valdštejna.
Jičín byl hlavním sídlem Albrechta z Valdštejna.

Na hradě se nám dochoval gotický a renesanční nábytek.
Na hradě se nám nedochoval gotický a renesanční nábytek.

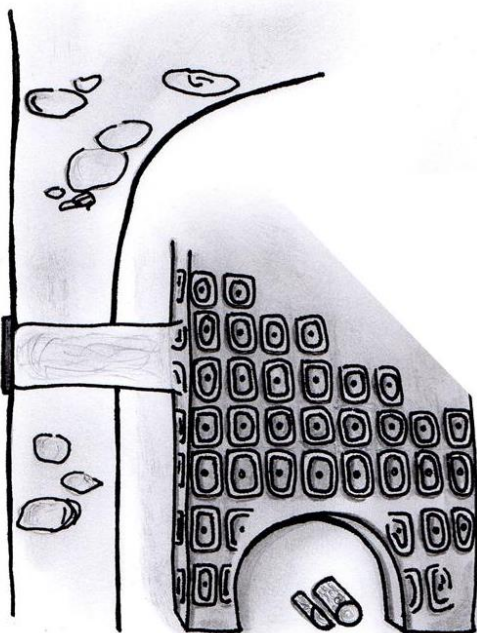

Nejstarší dochovaná kachlová kamna na hradě pochází z období raného baroka.
Nejstarší dochovaná kachlová kamna na hradě pochází z období gotiky.

Renesanční jídelna na hradě byla původně v jiných prostorách.
Renesanční jídelna na hradě se nachází na stejném místě jako ve středověku.

Vytápění

Úkol 8. Odpověz na otázky

Jak se na hradech místnosti vytápěly?

Železné koše, krby, kachlová kamna

K čemu slouží malá dvířka na chodbě?

Většinou k přikládání dřeva z chodby

Ok kdy byly interiéry v českých zemích zařizovány kachlovými kamny?

Od 14. století

Proč kachlová kamna sloužila zároveň jako výzdoba interiéru?

Jednotlivé kachle byly zdobeny různými výjevy či erby majitelů.

Orchnostenská kancelář

Müllerova mapa Čech z roku 1720

Úkol 9. Odpověz na otázky

Které části dnešního komplexu hradu se zámkem stály v roce 1720?

Hrad a renesanční zámek

Který rod v tomto období vládl na Frýdlantu?

Gallasové

Z kterých německých slov pochází dnešní pojmenování objektu a města?

Land des Friedens

Vývoj architektury

Úkol 10. Vyplň bubliny s otázkami

GOTIKA

Měla věž původně střechu?

ne

Jak nazýváme tento typ obranné věže?

bergfrit

Bylo ve věži opravdu vězení?

spíše ne

Pojmenuj odborně malbu na stěně:

sgrafito

RENESANCE

Na které další části objektu najdeme renesanční prvky?

zámek, nové křídlo

Tato malba se vytváří pomocí techniky barev:

černé + bílé

Shrnutí historie

Úkol 11. Doplň roky nebo staletí, kdy došlo k těmto událostem:

Počátky hradu—již stála věž	13. st.
První písemná zmínka o hradu	1278
Renesanční přestavby hradu	1551
Postaven renesanční zámek	16./ 17. st.
Rok otevření hradního muzea Clam-Gallasů	1801
Vybudováno neorenesanční křídlo	19. st.
Konfiskace objektu státem	1945
Datum dnešní exkurze	2017

Příloha č. 6: Zdroje obrázků v pracovních listech

DLABAL, Stanislav, *Nábytkové umění. Vybrané kapitoly z historie*, Praha 2000, s. 12–300.

<http://www.historickasidla.cz/galerie/obrazky/imager.php?img=540858&x=1200&y=798&hash=6ef7b39c497ceca470b33f6b9235d0c0&ratio=1>

http://wiki.rvp.cz/@api/deki/files/18563/=Obrysov%25c3%25a1_mapa_%25c4%258cR.jpg

http://www.ohradech.eu/images/frydlant/frydlant_rekonstrukce.jpg

http://www.ohradech.eu/images/frydlant/frydlant_plan.jpg

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/50/Fr%C3%BDdlant%2C_Jizersk%C3%A1%2C_z%C3%A1mek_01.jpg

https://farm9.static.flickr.com/8688/16481437293_3024a6c521_b.jpg

<http://www.hrady-zriceniny.cz/img/stare2/c/frydlant.jpg>

http://arl2.library.sk/pamatky/heslar_obr/hes684+09.jpg

http://sosgotika.sweb.cz/kuchyne_cerna.gif

<http://www.heraldika-terminologie.cz/obrcl--156-664>

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/95/Bieberstein-St-Wappen.png/180px-Bieberstein-St-Wappen.png>

<https://media.novinky.cz/675/466751-original1-514yl.jpg>

https://www.zlate-mince.cz/i/F772_Albrecht_z_Valdstejna_1B.jpg

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/bb/Franz_Graf_von_Clam-Gallas.jpg/225px-Franz_Graf_von_Clam-Gallas.jpg

https://www.zamek-frydlant.cz/pamatky/frydlant/fotogalerie/interiery/npu_yancelikovsky_2011-21-.jpg

http://msmostkov.wbs.cz/tvarove_typy_srnci.jpg

https://clam-gallas.webnode.cz/_files/200001072-4adca4bd57/50000000.jpg?ph=43e22a0d0e

<http://4.bp.blogspot.com/-w2jKEBqpn1w/VitFvaMhafI/AAAAAAAAAYk/9EVVI6Ro7wg/s320/mewarnai%2Bbinatang%2Bserigala%2B9.jpg>

II. vojenské mapování

© 2nd *Military Survey, Section, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna*

© *Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>*

© *Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>*

Müllerovo mapování

© *Historický ústav AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>*

Příloha č. 7: Fotografie z testování edukačního programu v říjnu 2017

Fotografie byly pořízeny 17. 10. 2017